

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

TANZİMAT DÖNEMİNDE ANTEP ESNAF TEŞKİLÂTI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESMA ÖZLEM TİRYAKİ

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Celâl PEKDOĞAN

GAZİANTEP
TEMMUZ 2006

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

Tanzimat Döneminde Antep Esnaf Teşkilâtı

ESMA ÖZLEM TIRYAKI

Tez Savunma Tarihi: 19.07.2006

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Osman ERKMEN
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Yrd. Doç. Dr. Celâl PEKDOĞAN
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Celâl PEKDOĞAN
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ:

İmzası

Y .Doç. Dr. Celâl PEKDOĞAN

Y. Doç. Dr. Ahmet AĞIR (Jüri Başkanı)

Öğr. Gör. Dr. İsmail ALTINÖZ

ÖZET

TANZİMAT DÖNEMİNDE ANTEP ESNAF TEŞKİLÂTI

TİRYAKİ, Esmâ Özlem
Yüksek Lisans Tezi, Tarih Ana Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Celâl PEKDOĞAN
Temmuz 2006, 103 sayfa

Osmanlılarda esnaf teşkilâtının, fütüvvet ve ahi teşkilâtlarından etkilendiği bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nde ilk dönemlerde ahiliğin tesiri devam etmiştir. Bu sebeple ahiliğe ait bazı terimler Osmanlılar tarafından kullanılmıştır. Ahilik teşkilâtı Osmanlılarda daha sonra yerini loncalara bırakmıştır. Şehirde bir zenaat kolunun üyeleri belli sayıda bir grup teşkil ederek faaliyette bulunmuşlardır. İncelediğimiz dönemin belgeleri lonca teşkilâtının faaliyetleri ve esnaf-lonca ilişkileri hakkında çok ayrıntılı bilgi içermemektedir.

Ancak Antep'te faaliyet gösteren meslekler, bunların faaliyetleri, devlete ve birbirlerine karşı sorumlulukları, başlarına yöneticilerini seçişleri, görevlerine çeşitli sebeplerle son verilmesi gibi konular hakkında bilgiler bulunmaktadır.

XIX. yüzyıldan itibaren büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalan iç pazara yönelik faaliyette bulunan esnaf teşkilâtı giderek dağılmaya başlamıştır. Tezimizde XIX. Yüzyıl Antep esnaf teşkilâtı incelenmeye çalışılmıştır. Antep esnafının sosyo-ekonomik yapısı, şehir içerisindeki statüleri ve toplum nezdindeki itibarları ele alınmıştır.

Tanzimat'tan sonra bazı düzenlemeler yapılarak esnafın tekrar yapılanmasına çalışılmışsa da esnafın derneklerini kurmaları II. Meşrutiyet döneminden sonra gerçekleşmiştir. 1913'te gedik ve lonca usulü kaldırılmıştır.

Cumhuriyet döneminde esnafın durumuyla ilgili olarak ilk defa 1924'te Ticaret ve Sanayi Odası Kanunu hazırlanmıştır. Bu düzenlemelerden Antep şehri de etkilenmiştir. Günümüzdeki Ticaret ve Sanayi Odalarının varlığı bu durumu göstermektedir.

İncelediğimiz belgeler ışığında Antep'teki esnaf teşkilâtının geçmiş dönemdeki üretim ve pazarlama anlayışının günümüzde de devam ettiğini göstermektedir. Bu da bir noktada Antep'in ahilikten loncaya loncadan ticaret ve sanayi odalarına geçerken geleneği devam ettirdiğini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Ayntab, lonca, esnaf, esnaf teşkilâtı.

ABSTRACT

THE ORGANIZATION OF AINTAB TRADESMEN IN TANZİMAT ERA

TİRYAKİ, Esmâ Özlem

M.A. Thesis, Department of History

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Celâl PEKDOĞAN

July 2006, 103 pages

It is known that tradesmen organization is influenced by fütüvvet and Ahi (a kind of guilds) organizations in the Ottoman. Therefore, some concepts belonging to Ahilik (a kind of guilds) have been used by Ottomans.

Ahilik (a kind of guilds) organizations have left their places to the guilds by the time. The members of branch of crafts in the city have been in activities by constituting a particular numbers of groups.

Documents of the period which we studied do not include very detailed information about the activities of guild organization, and relations between Tradesmen and guilds.

However, there are some information about the active professions in the Aintab, their activities, their responsibilities of each other and government, elections of their administrators, dismisses from their jobs by some excuses etc.

Tradesmen organizations in Aintab which were active in the domestic market, faced serious problems have been started to collapse gradually since 19th century.

Tradesmen organizations in Aintab in 19th century have been studied in our thesis. Social and economical structure of tradesmen in Aintab, their positions in the city and prestiges in society has been studied.

Although with some regulations to rebuild the tradesmen after Tanzimat, establishing associations of tradesmen has been achieved after the period of 2nd Constitutional Monarchy, the method of Gedik and guild has been abolished in 1913.

First time in 1924, related to tradesman situations in Republic period the Chamber of Commerce and Industry Law have been prepared. Aintab city has been affected by these regulations. In these days, the existence of Chamber of Commerce and Industry also prove it.

The documents which we have studied show that the organization of Aintab tradesmen understands of production and marketing in the past still continues.

And this is the most important proof that Aintab city still keep continuing its tradition while crossing from Ahilik (a kind of guilds) to guild and from guild to Chambers of Commerce and Industry.

Key words: Aintab, Guild, Tradesmen, Tradesmen organization.

ÖN SÖZ

Gaziantep, tarihin ilk dönemlerinden itibaren yerleşim yeri olarak tercih edilmiş ve pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış güzide bir şehrimizdir. Ülke kalkınmasında sanayisi ile bugün önemli bir yere sahiptir. Bugünkü yapıya ulaşmasında, geçmiş dönemlerdeki üretim hizmetlerinin ve çeşitliliğinin etkisi yadsınamaz. Bu çalışmamızda Tanzimat Döneminde Antep'te Esnaf Teşkilatını incelerken aslında şehrin bugünkü örgütlenmesinin ve yapısının bir tesadüf olmadığını elimizdeki belgeler ışığında ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tezimizi yaparken yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Celâl PEKDOĞAN'a teşekkür etmeyi borç bilirim. Ayrıca babam Tahsin TİRYAKİ'ye ve annem Zehra TİRYAKİ'ye, kardeşlerim Müzeyyen Özge ve Mehmet Ertan'a, arkadaşlarıma bu çalışmamda yardımlarını esirgemedikleri ve her zaman çalışmalarımda bana destek oldukları için sonsuz teşekkür ederim.

Temmuz 2006

Esmâ Özlem TİRYAKİ

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
1. GİRİŞ	1
1.1. GİRİŞ	1
2. LİTERATÜR BİLGİLERİ VE ANTEP ESNAF TEŞKİLÂTI.....	2
2.1. ANTEP ADINA DAİR.....	2
2.2. ANTEP'İN COĞRAFÎ KONUMU.....	3
2.3. OSMANLI EGEMENLİĞİNE KADAR ANTEP.....	4
2.4. ANTEP'İN TÜRKLER TARAFINDAN ELE GEÇİRİLİŞİ.....	5
2.5. OSMANLILAR DÖNEMİNDE ANTEP.....	7
2.6. OSMANLI DEVLETİ'NİN GENEL SOSYO-EKONOMİK DURUMU.....	8
2.6.1.Siyasî Durum.....	8
2.6.2. Ekonomik Durum.....	9
2.7. TANZİMAT DÖNEMİNDE ESNAF TEŞKİLÂTI.....	11
2.7.1 Osmanlı Devleti'nde Ahilik.....	12
2.7.2 Osmanlı Esnaf Teşkilâtı.....	15
2.8. ANTEP'TE ESNAF ÖRGÜTLERİNDE HİYERARŞİK YAPI	16
2.8.1. Kadı ve Naip.....	16
2.8.2. Şehir Kethüdası.....	19
2.8.3. Muhtesip	20
2.8.4 Esnaf Şeyhi (Esnaf Kethüdası).....	22
2.9. ANTEP'TE FAALİYET GÖSTEREN ESNAF GRUPLARI, FAALİYET ALANLARI VE ÇALIŞMA YÖNTEMLERİ	25
2.9.1. Esnaf Grupları.....	25
2.9.2. Esnafın Faaliyet Gösterdiği Alanlar.....	34
2.9.2.1. Bedesten.....	34
2.9.2.2.Han.....	35
2.9.2.3. Çarşı (Arasta)	36

2.9.3. Çalışma Yöntemleri	38
	<u>Sayfa No</u>
2. 10. ESNAF YAPILANMASI VE ANTEP’TE EKONOMİK DÜZENE ETKİLERİ.....	39
2.10.1. Antep’te Üretim.....	39
2.10.2. Antep’te Pazarlama ve Tüketim.....	41
2.10.3. Narhlar ve Fiyatlar.....	45
2.10.4. Kullanılan Paralar.....	51
2.10.5. Vergiler.....	55
2.10.6. Ticaret.....	62
2.10.7. Vakıflar.....	66
3. MATERYAL VE METOT.....	71
3.1. MATERYALLER.....	71
3.2. METOT	72
4. BULGULAR VE TARTIŞMA.....	74
4.1. ESNAF TEŞKİLÂTI.....	74
4.2. ANTEP’TE ESNAF TEŞKİLÂTI.....	75
4.3. DEĞERLENDİRME.....	76
SONUÇ.....	79
KAYNAKLAR.....	81
EKLER.....	85
EK.A.ŞER’İYYE SİCİLLERİ VE ARŞİV BELGELERİNDEN ÖRNEKLER.....	86
Ek.A.1.Şer’iyye Sicilleri ve Arşiv Belgelerinden Örnekler	87
EK.B.ESNAFLARIN DAĞILIMINIGÖSTEREN TABLOLAR.....	98
Ek.B.1. 4.2.1.1804-1832 Yıllarında Antep’te Faaliyet Gösteren Esnaf Grubu.....	99
4.2.2.Esnaf gruplarının Mesleki Özelliklerine Göre Dağılımı.....	100
4.2.3 Esnaf Gruplarının Fonksiyonlarına Göre Dağılımı.....	101
4.2.3.1.Hizmet Üretimi Yapan Esnafın Dağılımı.....	102
4.2.3.2 Mal üretimi Yapan Esnafın Dağılımı.....	102
ÖZGEÇMİŞ (VITAE).....	103

TABLOLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 2.1. Antep'te 1834-1862 yılları arasında görev yapan kadılar	17
Tablo 2.2. Antep'te 1833-1863 yılları arasında görev yapan naipiler.....	18
Tablo 2.3. 1843 yılında Antep'te tedavülde bulunan paralar.....	53
Tablo 2.4. H Evahir-i Cemaziyelahir 1219/M Eylül/Ekim 1804 tarihli belgeye göre Faaliyet gösteren esnaf grupları ve ödedikleri vergi miktarı.....	56
Tablo 2.5. H Gurre-i Zilkade 1245/M Nisan/Mayıs 1830 tarihli belgeye göre faaliyet gösteren esnaf grupları ve ödedikleri vergi miktarı.....	58
Tablo 2.6. H 13 Şaban 1246/M 27 Ocak 1831 tarihli belgeye göre faaliyet gösteren esnaf grupları ve ödedikleri vergi miktarı.....	59
Tablo 2.7. H Gurre-i Safer 1248/M Haziran/Temmuz 1832 tarihli belgeye göre faaliyet gösteren esnaf grupları ve ödedikleri vergi miktarı.....	60

KISALTMALAR LİSTESİ

Adı geçen eser	: a.g.e.
Adı geçen makale	: a.g.m.
Aynı yer	: a.e.
Bakınız	: bkz.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi	: BOA
Cilt	: c.
Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler	: vd.
Zilkâde	: Za.
Ayntab Şer'iyye Sicili	: ASŞ (GSŞ)
Hicri	: H
Miladi	: M
Milattan önce	: MÖ
Milattan sonra	: MS
Sayfa	: s.
Sayfalar	: ss/ pp.
Safer	: S
Türk Tarih Kurumu	: TTK
Ramazan	: N
Cilt	: c.
Sadâret Mektubî Kalemî	
Umûm Vilâyet Yazışmaları	: A.MKT.UM
Sadâret Divân-ı Hümayun	
Mühimme Kalemî Belgeleri	
Tarihi	: A.DVN.MHM
İrade Meclis-i Vâlâ	: İMVL
Tarihi yazılmamış	: t.y.
Numara	: no
Çeviren	: çev.
Sayı	: sa

BİRİNCİ BÖLÜM GİRİŞ

1.1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze birçok kültüre ev sahipliği yapmış Antep'in kültürel, sosyal yapısının yanı sıra ekonomik yapısının da incelenmesi şehir tarihçiliği açısından önemli bulgulara ulaşılmasına yardımcı olacaktır.

Antep, Osmanlı döneminde her şeyden önce işlek bir ulaşım merkezi görünümündeydi. Halep üzerinden Anadolu'ya giren işlek ticaret yolu Antep-Malatya – Kayseri doğrultusunda seyrediyordu. Antep aynı zamanda Doğu Akdeniz'in önemli limanları olan İskenderun ve Palas'ı işlek Fırat nehir yoluna bağlayan kara yolu üzerinde bulunmaktaydı. Bu önemli kentin ekonomik yapılanmasında yeri yadsınamaz olan esnaf teşkilatının incelenmesi, şehir içi ve bölgeler arası ticarete geçmişten günümüze önemini nasıl koruduğunu da ortaya çıkaracaktır.

Esnaf teşkilâtının yapılanması ise, geçmişten kalan belgelerin incelenmesi ile ortaya konabilir. Geçmişten günümüze kadar gelebilen yazılı belgeler tarihimizin aydınlatılması bakımından önem taşımaktadır. Bu konuda hem Ayntab Şer'iyye Sicilleri hem de Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde tespit edilen belgeler incelenmiştir. Bunların yanında literatür araştırmalarının değerlendirilmesi de yapılmıştır. Bununla söz konusu döneme ait Antep şehrinin ekonomik yapısı ortaya konarak, Osmanlı Ekonomi Tarihi ve Osmanlı Şehir Tarihi araştırmalarına katkı sağlanacaktır.

Antep şehri ekonomik yönden değişmeler gösterdiği gibi yerleşim yerinin adında da Ayntab, Antep, Gaziantep şeklinde değişmeler olmuştur. Şehirden söz ederken farklı adların (Ayntab, Antep, Gaziantep) kullanılması buradan kaynaklanmaktadır. Bu değişikliklere karşın çalışmada "Antep" adının kullanılması tercih edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM LİTERATÜR BİLGİLERİ VE ANTEP ESNAF TEŞKİLÂTI

2.1. ANTEP ADINA DAİR

Antep şehri, Güneydoğu Anadolu'nun en büyük il merkezlerinden biridir. Kentin ilk kurulduğu yer, bugünkü Dulûkbaba köyünün olduğu mevkidir.

Antik devirlerde iktisadî ve siyasî faaliyetlerin yoğun bir şekilde sürdüğü, Kuzey Suriye ile Mezopotamya'yı İç Anadolu'ya bağlayan yolların geçtiği Dulûk şehri, Kommegena Bölgesi'nin sınırları içinde yer almaktaydı¹.

Orta Çağ'da bile bölgede önemli bir yeri olan bu şehir, bugün tamamıyla ortadan kalkmış ve yalnızca yerinde daha önce Tell-Dalûk ve şimdi de Dulûk² adı verilen bir köy kalmıştır ki, Antep'in 10 km kadar kuzey batısında, Mızık Çayı'nın yukarı mecrası yakınında bulunmaktadır³.

Ancak Ayntab adı daha önceleri kullanılmamıştır. Bu adın en eski Arap coğrafyacıları tarafından zikredilmemiş olduğuna bakılırsa, ilk sıralarda buranın önemli bir şehir olmadığı ve asıl öneminin başlangıçta bahsettiğimiz Dulûk'e ait olduğu söylenebilir.

Ayntab kelimesinin, Arapça "Ayn" ve Farsça "Tab" kelimelerinden oluşan bir isim olduğu anlaşılmaktadır. "Ayn" kelimesi Arapça'da göz, çeşme ve dide anlamlarını ifade ederken "Tab" kelimesi Farsça'da parlaklık, aydınlık, sıcaklık, ateş, aydınlatıcı anlamına gelmektedir. Bu iki kelimenin birleşmesiyle "parlakpınar", "ışık kaynağı" ve "parıltı kaynağı" anlamlarının çıkarılabileceği ileri sürülmektedir⁴.

¹ Hüseyin Özdeğer. (1996). Gaziantep. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c.XIII, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, s.466.

² Harita Genel Müdürlüğü'nün son yayınladığı haritalarda Dülûkbaba.

³ Besim Darkot ve Hikmet Turhan Dağlıoğlu. (1961). Ayıntab. *İslâm Ansiklopedisi*, c.II, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, s. 65.

⁴ Celâl Pekdoğan. (1999). *Gaziantep Ticaret Odası'nın 100 Yılı (1898–1998)*. Gaziantep Ticaret Odası Kültür Yayınları 99/3, Gaziantep, s. 11.

Ayntab adının bir çok şehir adı örneğinde olduğu gibi, komşu Dulûk şehrinin yıkılmasından sonra, onun yerini aldığı ve gelişerek önem kazandığı söylenebilir. Ancak Ayntab'ın ne zaman önem kazandığı konusunda bir tarih tespit etmenin oldukça güç olduğu görülmektedir. XI. yüzyılın sonlarına doğru Türklerin, bölgeye gelmeye başlamalarıyla bu adın onlar tarafından kullanılmış olması muhtemeldir. Dulûk şehrinin, 800 (1397/1398) tarihine doğru terk edilerek merkezin Ayntab'a naklolunduğu rivayet olunmaktadır⁵. Daha önce küçük bir yerleşim birimi olan Ayntab, gelişerek bundan sonra bölgenin önemli kentlerinden biri haline gelmiştir. Önceleri Ayntab adıyla anılan daha sonra ise, Millî Mücadele yıllarında halkının gösterdiği kahramanlıktan dolayı 02.02.1921 tarihinde İcra Vekilleri Hey'eti'nin aldığı bir kararla Antep kasabasının adı Gaziantep olarak değiştirilmiş ve TBMM'nin 8 Şubat 1921'de 93 nolu kanunu ile yürürlüğe girmiştir⁶.

2.2 ANTEP'İN COĞRAFÎ KONUMU

Antep, kendi adıyla anılan ovanın tam ortasında, 840 m yükseklikte, Fırat Nehri'ne karışan Sacur Çayı'nın yukarı kollarından Aynülleben (Alleben) Deresinin iki kenarında kurulmuş olup, Fırat Nehrine 55 km, Halep'e ise 100 km mesafededir⁷. Akdeniz Bölgesi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin birleştikleri yerde, Güneydoğu Anadolu'nun batı kısmında bulunmaktadır.

Antep, Fırat Nehri'nin, bu alanda kuzey-güney istikametini takip eden vadisinden itibaren kuzey batıya doğru yükselen ve gittikçe daha dalgalı bir manzara alan yaylaların merkezi bir noktasında, deniz seviyesinden yaklaşık 800 m yükseklikte, oldukça engebeli bir zemin üzerinde bulunmaktadır⁸.

Coğrafi konum olarak Antep, Batı Anadolu ve Avrupa'yı doğuya bağlayan tarihi İpek Yolu ile Kuzey Anadolu'yu güneydeki Orta Doğu ülkelerine bağlayan ana yolların kesiştiği bir noktada yer almaktadır. Özellikle Süveyş Kanalı'nın açılmasından önce, Avrupa ülkeleri ile yapılan transit ticaret Antep üzerinden sağlanırdı. Avrupa ve Anadolu'dan gelen mallar, Antep üzerinden Fırat ve Dicle suyollarını izleyerek Basra Körfezi'ne ulaşır, burada Hindistan ve Uzakdoğu'dan gelen mallarla takas edilerek, kervanlarla yeniden Anadolu ve Avrupa'ya taşınırdı.

⁵ Darkot ve Dağlıoğlu, a.g.m., s.66.

⁶M.Oğuz Göğüş. (t.y.) *İlk İnsanlardan Bugüne Çeşitli Yönleriyle Gaziantep*. (basım yeri belirtilmemiş); Pekdoğan, a.g.e., s. 12.

⁷ Darkot ve Dağlıoğlu, a.g.m., s.65.

⁸ Darkot ve Dağlıoğlu, a.g.m., s. 64.

Ancak daha sonra, Süveyş Kanalının açılması ile Antep'in ticarî önemi göreceli olarak azalmıştır⁹.

2. 3. OSMANLI EGEMENLİĞİNE KADAR ANTEP

Antik devirlerde iktisadî ve siyasî faaliyetlerin yoğun bir şekilde sürdüğü, Kuzey Suriye ile Mezopotamya'yı İç Anadolu'ya bağlayan yolların geçtiği Dulûk şehri, Kommegena Bölgesinin sınırları içinde yer almaktaydı¹⁰.

Antep yöresinde yapılan araştırma ve kazılarda ele geçirilen buluntular, bölgedeki ilk yerleşim birimlerinin Paleolitik Çağa kadar uzandığını göstermektedir. Bu bölgede yapılan kazılarda Paleolitik dönemin çeşitli evrelerine ait çok sayıda araç gereç bulunmuştur.

Dulûk'ten sonra Eski Çağa ait önemli yerleşim merkezleri arasında Sakçagözü, Zincirli, Gedikli, Tilmenhöyük ve Kargamış kentleri sayılmaktadır¹¹.

Dulûk, MÖ 1800–1200 yılları arasında hüküm süren Hitit Devleti'nin egemenliği altına girmiş, bölge daha sonra Suriye'nin kuzeyinde kurulan Hitit şehir devletlerinin, ardından da Asurluların hâkimiyetini kabul etmiştir. MÖ 613–612 yıllarında Med Kralı Kiyeksar Asurluları yenerek burada egemenlik kurmuştur. Bu tarihten MÖ 546 yılına kadar bölgedeki şehir sitelerinde İran kültürünün etkili olduğu görülmektedir¹².

MÖ 334 tarihinde Asya seferine çıkan Büyük İskender İssus Savaşı'nı kazanarak Dulûk ve civarını sınırlarına katmıştır. Bu durum bölgede Helen kültürünün etkisini arttırmıştır.

MÖ 190 yıllarında Roma hâkimiyeti altına giren Dulûk, MS 395'te imparatorluğun ikiye ayrılması üzerine Doğu Roma (Bizans)'nın sınırları içerisinde kalmıştır. Arap–Bizans mücadeleleri sırasında bir sınır bölgesi olması nedeniyle Dulûk Bölgesi, iki devlet arasında yapılan savaşlara sahne olmuştur. Muhtemelen bu dönemde Bizanslılar tarafından Dulûk yakınlarında bir kale yapılmış ve bu kale, Antep Şehrinin çekirdeğini oluşturmuştur¹³.

Antep ve civarı Hz. Ömer'in halifeliği döneminde, İyâz bin Ganem komutasındaki Müslüman orduları tarafından İslam topraklarına dahil edilmiştir.

⁹ İsmail H. Özşabuncuoğlu vd. (1999). Son Dönem Gaziantep Ekonomisi. *Cumhuriyetin 75.Yılına Armağan Gaziantep*. (Editör: Yusuf Küçükdağ), Gaziantep, s.32.

¹⁰ Özdeğer, a.g.m., s. 466.

¹¹ Darkot ve Dağlıoğlu, a.g.m., s. 64.

¹² Özdeğer, a.g.m., s. 466.

785–786 yıllarından sonra ise, Dulûk'ten ve diğer kentlerden pek çok kişinin göç ettirildiği Antep kalesinin önem kazanmaya başladığı görülmektedir. Şehrin eski çağlardan beri kervan yollarının kavşak noktasında yer alması buranın önemini oldukça artırdığı gibi fizikî bakımdan da gelişmesine yol açmıştır¹⁴. Bu konum, çevresindeki diğer kentlerden de farklı bir ekonomik ve kültürel yapı kazanmasında etkili olmuştur. Ticarî hayata katacağı canlılığın yanı sıra, farklı kentlerle yapılan ticaretin, beraberinde farklı kültürel öğeleri de getirmiş olması muhtemeldir. Bu konuda Antep'li Tarihçi Bedrüddin Aynî (1361–1451) şehrin fizikî, kültürel ve sosyal yapısı ile ilgili olarak detaylı bilgiler vermektedir. Yaşadığı dönemle ilgili olarak Antep için, bağ ve bostanlı, mükellef çarşılı, güzel bir şehir olup, 9 cami 120 mescidi, 20 hamam ile 15 medresesi olan ve birçok ilim adamını toplamış olması sebebiyle de Küçük Buhara diye adlandırıldığını kaydetmektedir¹⁵.

2.4. ANTEP'İN TÜRKLER TARAFINDAN ELE GEÇİRİLİŞİ

Türklerin Antep ve civarına yerleşmeleri XI. yüzyılın sonlarına doğru olmuştur¹⁶. Türklerin Anadolu'ya yönelik hareketleri sırasında Türkmenlerden meydana gelen ordusuyla Afşin Bey, Fırat'ı geçerek Antep'in kuzeybatısında bulunan Karadağ'da yerleşip fetih hareketlerini buradan yönetmiştir. 1067 yılında önce Antep ve Raban'ı (günümüzde Araban) daha sonra da Antakya Dükalığı'nı ele geçirmiştir. Bu bölgelerin alınmasından sonra Suriye Bölgesi'nde Türk egemenliği kesinlik kazanmıştır.

Alparslan'ın komutanlarından Süleyman Şah 1084 yılında Antakya'yı yeniden ele geçirmiştir. Böylelikle başta Halep ve civarı olmak üzere Antep de Süleyman Şah'ın idaresine girmiştir. Bu dönemde Haçlılar Suriye'ye geldiklerinde Antep Bölgesi Suriye Selçukluları'nın idaresinde bulunmaktaydı. Bir süre Türklerin elinden çıkan bölge, önce 1098 yılında Urfa (Edessa) Kontluğu'na daha sonra ise; Jocelin de Courtenai tarafından kurulan Maraş Kontluğuna bağlanmıştır. Haçlılar zamanında Dulûk ve Tel-Başer yerleşim birimleri önemli konumlara sahip yerler olup, bu kaleler Halep, Urfa, Maraş yollarının birleştiği noktada ve kervanların uğrak

¹³ Özdeğer, a.e.

¹⁴ Özdeğer, a.g.m., s. 468.

¹⁵ Marcais. (1961). Aynî. *İslâm Ansiklopedisi*, c.II, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, s.70; miladî 1360 doğumlu ifade etmektedir. Hesaplama veya tashih hatası yapılmış olabilir. Çünkü verilen bilgilere göre 30 Temmuz 1361 doğumlu olmalıdır.

¹⁶ Darkot – Dağlıoğlu, a.g.m., s.65.

yeri konumundaydı¹⁷. Bölge bir süre Haçlıların eline geçtiyse de Suriye Atabeyi ve Sultan Mesut'un damadı Nureddin Mahmud, Haçlılarla savaşarak Jocelin'in elinde bulunan Antep ile bugün Antep'e bağlı bir köy olan Tel-Başer Bölgesini de 1149'da Haçlıların elinden aldıysa da mağlup olmuştur. Haçlılar ile Türkler arasında sık sık el değiştiren bölge 1150 tarihinde Haçlıların elinde bulunan Göksun, Besni, Göynük ve Araban ile birlikte Antep şehri ve kaleleri Sultan Mesut'un oğlu Kılıçarslan tarafından yeniden Türk hâkimiyetine alınmıştır¹⁸.

I. Mesut'un ölümü üzerine (1155) Atabey Nureddin Mahmut Zengi Antep ve Raban'ı Selçuklulardan almış, II. Kılıçarslan 1157 yılında kuvvetli bir orduyla Antep'i kuşatmış, surlarını tahrip ederek şehri ele geçirmiştir. Nureddin Mahmut bu durum karşısında Halep'e çekilmek zorunda kalmış, ardından Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus 1218 yılında Antep'i almış, ancak ordusunun bozguna uğraması üzerine Antep Halep Emirliği'nde kalmıştır.

Anadolu'nun bütünü sarıyan Moğol istilası önce bu bölgede etkili olmuştur. Baycu Noyan'ın 1258'de başlattığı harekâtın tamamlanmasıyla Antep Moğolların eline geçmiştir. Memluk Sultanı Kutuz'un, 1260 yılında Aynicalût'ta Moğollarla mücadeleye girişmesi ve mücadeleden başarılı çıkması üzerine, Halep ve Antep Moğolların nüfuz bölgesi haline gelmiştir. Moğolları tamamen Kuzey Suriye'den uzaklaştırmak isteyen I. Baybars, 1277'de Antep'ten geçerek Elbistan Ovasında Muinüddin Süleyman Pervâne idaresindeki Selçuklu-Moğol Ordusu'nu yenerek Kuzey Suriye'yi Moğol baskısından kurtarmıştır¹⁹.

Antep ve civarı Moğol baskısından kurtulduktan sonra bu kez de Memluk Sultanlığı ve Maraş-Elbistan dolaylarında hâkim Dulkadıroğulları arasındaki mücadelelere sahne olmuştur. Bu mücadeleler sırasında Antep bazen Memluklularda kalırken, bazen de Dulkadıroğulları'nın eline geçmiştir. Bu yüzyılda süren çatışmalar bölgeyi derinden etkilemiştir. Mücadeleler sürerken Atabey Berkuk 1381 Temmuzunda büyük bir orduyu Dulkadırlılar üzerine sevk etmiş, Dulkadırlı Beyi Halil Bey'in küçük kardeşi Sûli Beyin idare ettiği kuvvetleri yenmesiyle Antep ve Halep'in kuzey bölgesi Memluk Sultanlığı'nın idaresine geçmiştir. Sûli Bey mücadeleyi sürdürerek güç ve nüfuz kazandıktan sonra kuvvetleriyle Antep'e gelerek burayı yağmalamış ve kardeşi Osman Beyi kalenin kuşatılması ile görevlendirmiştir.

¹⁷ Darkot ve Dağlıoğlu, a.e.

¹⁸ Osman Turan. (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. Ötüken Neşriyat, İstanbul, s. 187.

¹⁹ Özdeğer, a.g.m., s. 467.

Osman Bey kaleyi zaptedemeyince ordusuyla Maraş'a gitmiştir. Bir süre sonra 792 yılının Eylül ayında Sûli Bey ve ittifak kurduğu Maraş naibi Mintaş ile ordularıyla Maraş'tan gelerek Antep'i işgal etmiş ve kaleyi kuşatmıştır²⁰.

Dulkadıroğulları ile Memlûklüler arasında Kuzey Suriye üzerindeki hâkimiyet mücadelesi devam ederken Timur da ordusu ile Güneydoğu Anadolu'ya gelerek Mardin'i kuşatmış ve Diyarbakır'ı zaptetmiştir.1400'de önce Behisni'yi ele geçirip Antep'e yönelerek kaleyi kuşatmıştır. Timur istilasından tekrar Memluk idaresine geçen şehir ve civarı 1418 yılında yeni bir saldırıya uğramıştır. Akkoyunlu Beyi Karayülük Osman Bey, Karakoyunlu topraklarına girerek Mardin'i kuşatıp civarını yağmalamış, Kara Yusuf'un üzerine gelmesiyle kaçarak, Memluk topraklarına girip Halep'e sığınmıştır. Onu takip eden Karakoyunlu kuvvetlerinden bir kısmı da Antep üzerine yürümüştür. Halep'e kadar yaklaşan Kara Yusuf'un askerleri burada durdurulmuş, bir süre sonra da Antep'ten çekilmiştir. Ancak Antep'ten giderken şehrin çarşı ve pazarlarını yakıp, askerlerine yağmalattırıştır²¹.

Bu tarihlerden sonra yeniden başlayan Dulkadırlı-Memluk mücadelesi Osmanlıların da devreye girmesiyle farklı bir safhaya bürünmüş, bu durum Antep'i de etkilemiştir.

2.5. OSMANLILAR DÖNEMİNDE ANTEP

Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi sırasında ve sonrasında Memluk Sultanı Kansu'nun Şah İsmail'i desteklemesi, Memluk Devleti'ndeki Sünni halkın memnuniyetsizliğine neden olmuştur. Yavuz Sultan Selim bu konuda büyük bir propagandaya girişerek Sünnileri Osmanlıların tarafına davet etmiş. Şam ve Halep naiplerinin yanı sıra Antep naibi de bu davete olumlu cevap vermiştir. Osmanlı ordusu Besni üzerinden gelip Antep yakınlarındaki Merzüban Suyu kenarında ordugâh kurduğu sırada, Memlukların Antep naibi Yunus Bey Osmanlı hizmetine girerek orduyu Antep ve oradan da Halep'e kadar götürmeyi taahhüt etmiştir. Yavuz Sultan Selim 20 Ağustos 1516'da Antep'e gelerek üç gün konakladı. Bunun üzerine Antep şehri de Osmanlı Devleti'ne katılmıştır²².

Osmanlı idaresinde Antep ilk sıralar Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde oluşturulan Vilayet-i Arap'a ve daha sonra da Kanunî Sultan Süleyman Dönemi'nde

²⁰ Özdeğer, a.e.

²¹ Özdeğer, a.e.

ülke topraklarının genişlemesine paralel olarak, Eyalet-i Halep ve Eyalet-i Şam'a bağlı bulunan Antep Sancağı, 1531 yılında Dulkadir Eyaleti'nin kurulmasıyla, Antep Livası eyaletin sancakları arasında yer almıştır. XVI. yüzyıl başlangıcında –önceleri Dulkadir iken sonraları Maraş (Zu'l-Kadriye) Eyaleti olan- Dulkadir Eyaleti'ne bağlı bulunan Antep sancağı üç yüz yıla yakın buraya bağlı kalmıştır²³. 1818 senesine doğru, Hurşit Ahmet Paşa'nın Halep valiliği sırasında, Maraş Eyaleti'nden ayrılarak, kaza halinde, Halep Eyaleti'ne katılmıştır²⁴. Antep, 1839 haziranında kısa bir süre için Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir²⁵. 1913 senesinde ise, bağımsız sancağa dönüştürülmüştür. 1924'te il haline gelinceye kadar bu halde kalmıştır²⁶.

2.6. OSMANLI DEVLETİ'NİN GENEL SİYASÎ VE SOSYO-EKONOMİK DURUMU

2.6.1.Siyasî Durum

XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti hem nüfus hem de toprak bakımından dünyanın en büyük devletlerinden biri olmasına rağmen kurum ve kuruluşları bu büyüklükteki bir yapıyı taşıyacak güçte değildi. XVIII. yüzyıldan beri Avrupa ülkelerinin ekonomide ve savaş tekniklerinde gösterdiği ilerlemeler karşısında gerilemek zorunda kalan Osmanlı Devleti, özellikle Avusturya ve Rusya'ya karşı başarı sağlayabilmek için ordusunu modernleştirme ihtiyacı hissetmişti. Fransız Devrimi'nden sonra Napolyon ordularının gösterdiği başarılarından etkilenen Osmanlı yöneticileri, bu ülkenin yardım ve desteğini alarak Avusturya ve Rusya'ya karşı mücadele etmek düşüncesindeydiler. Ne var ki Napolyon'un Mısır'ı işgali üzerine Osmanlı ordusunun güçsüzlüğü ortaya çıkmış, bundan böyle toprakların tek başına korunamayacağı anlaşılmıştı. Bu nedenle Avrupa Devletleriyle ilişkilerde artık “Denge Politikası” izlenmeye başlandı²⁷.

XVIII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın başlarında ülke anarşi içinde bulunmakta, Anadolu ve Balkanlarda artan eşkıyalık, hırsızlık, isyanlar gibi olaylar nedeniyle kargaşa gittikçe artmaktaydı. III. Selim'in tahta çıkışından sonra Nizam-ı

²² Hüseyin Özdeğer. (1982). *XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal ve Ekonomik Durumu*. Türk Dünyası Araştırmaları Yayını, No:3, İstanbul, ss. 16–17.

²³ İsmail Altınöz. (1999). Dulkadir Eyaleti'nin Kuruluşu'nda Antep Şehri (XVI. Yüzyıl).*Cumhuriyetin 75.Yılına Armağan Gaziantep*, (Editör: Yusuf Küçükdağ), Gaziantep, s.118.

²⁴ Darkot ve Dağlıoğlu, a.g.m., s. 66.

²⁵ Özdeğer, a.g.m., s.467.

²⁶ Darkot ve Dağlıoğlu, a.g.m., s.66.

²⁷ Enver Ziya Karal. (1988). *Osmanlı Tarihi*. c.V, TTK, Beşinci Baskı, Ankara, ss. 13–54.

Cedit adıyla anılan yenilikler dönemi başlamış, ancak Kabakçı Mustafa İsyanı ile son bulmuş ve devlet yeniden bir anarşi ortamı içerisine düşmüştür. Bayraktar Mustafa Paşa'nın müdahalesi ile tahta çıkan II. Mahmut, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışına kadar önemli bir yenilik girişiminde bulunamamıştır. Bu arada, Avusturya ve Rusya'nın desteğini alan Sırp isyan etmiş, ardından Yunanlılar da aynı yolu izleyerek bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Aynı yıl (1830), Cezayir Fransa tarafından işgal edilmiştir. 1831'de devletin en önemli eyaletlerinden biri olan Mısır'da bir ayaklanma patlak vermiş ve Mehmet Ali Paşa birkaç yıl içinde Kütahya'ya ilerleyecek kadar güç kazanmıştır. Bu olay, Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmasına neden olmuştur.

2.6.2 Ekonomik Durum

XIX. yüzyılın başlarında geleneksel ekonomik yapısını sürdüren Osmanlı Devleti'nde üretim ve tüketim esnaf loncaları aracılığıyla denetlenmekteydi. Sanayileşmeye başlayan Avrupa devletleri arasında Osmanlı pazarını elde etmek için büyük bir yarış başlamıştı. Küçük Kaynarca Antlaşması (1774)'ndan sonra Ruslar Osmanlı topraklarında serbestçe ticaret yapma ve istedikleri yerlerde konsolosluk açma hakkını elde etmişlerdi. Önceleri oldukça iyi durumda olan Osmanlı-Fransız ticari ilişkileri, Mısır'ın işgalinden sonra gerilemiş, ortaya çıkan boşluğu İngiltere doldürmüştü. Kapitülasyonlar sayesinde güçlenen Avrupalı tüccarlara karşı, tamamen iç ticaretle uğraşan ve zayıflayan Müslüman tüccarları korumak amacıyla II. Mahmut Döneminde bazı önlemler alınmıştır. Bu tüccarlara Hayriye Tüccarunvanı verilerek, dış ticaret yapmak şartıyla Avrupa tüccarlarına gösterilen kolaylıklar aynen sağlanmıştı.

Avrupa'daki tarım ve hayvancılık alanlarındaki gelişmelere karşın Osmanlı topraklarında tarım geleneksel yöntemlerle yapılmaya devam edilmiştir. Üstelik birbiri ardına patlak veren savaşlar ekilebilir arazilerin azalmasına ve tahrip olmasına yol açmış, ayrıca kaynakları neredeyse kurutma noktasına getirmiştir.

Ülkedeki sanayi sektörünün durumu da tarımdan pek farklı değildi. Dokuma, madencilik, askerî araç-gereç yapımı gibi üretim alanlarında XIX. yüzyıldan itibaren büyük bir daralma ve çöküntü başlamıştı. Anadolu'nun tiftik merkezi olan Ankara, ipekçiliğin başkenti Bursa ile Diyarbakır, Amasya, Edirne ve bakır üretim hanelerinin bulunduğu Tokat'ta bu çöküşü açıkça görmek mümkündü. Bu çöküşün

nedenleri arasında üretim teknolojisini geliştirememek ve ucuz Avrupa malları karşısında rekabet edememek sayılabilir²⁸.

XIX. yüzyılın ilk yarısı aynı zamanda Osmanlı parasının en büyük istikrarsızlığı yaşadığı bir dönemdir. II. Mahmut tahta çıktığında, Osmanlı kuruşunun içinde 5,9 gram gümüş bulunmaktaydı. Ancak daha sonraki yaklaşık 30 yıl boyunca paranın içindeki gümüş oranı sürekli değişti ve nihayet 1844'te 1,0 gram olarak belirlendi. Böylece kuruş 1808 ile 1844 yılları arasında değerinin (gümüş içeriğinin) % 83'ünü kaybetmiş oldu²⁹.

Savaşlar, iç isyanlar ve ekonomik sarsıntılarla uğraşmak zorunda kalan Osmanlı Devleti, ayakta kalabilmek için hukukî ve idarî bazı yenilikler yapmak gereğini duymuştur. 3 Kasım 1839'da Mustafa Reşit Paşa'nın padişah adına okuyarak ilan ettiği Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile reformlar dönemi başlamıştır. Tanzimat, memleketi düşmüş olduğu uçurumdan çıkarmak, sağlam temellere dayamak yolunda girişilen bir atılımın adıdır. Hukuk bakımından Tanzimat, Türklerin İslam hukuk sisteminden ayrılıp Batı Avrupa hukuk sistemine geçişin bir simgesi haline gelmiştir³⁰.

²⁸ Musa Çadircı. (1997). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*.2.Baskı, Türk Tarih Kurumu Basım evi, Ankara, ss. 6-9.

²⁹ Şevket Pamuk. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.210.

³⁰ Coşkun Üçok. (1972).*Türk Hukuk Tarihi Dersleri*. Ankara, s.158.

2.7. TANZİMAT DÖNEMİNDE ESNAF TEŞKİLÂTI

Tarihin hangi döneminde, hangi kültür çevresinde olursa olsun tüm toplumların gelişmişlik düzeyini gösteren³¹ şehirler, sakinlerinin iş bölümüne tabi olarak, pazarlamak için tarım dışı üretimde buldukları, çevresine mal ve hizmet sundukları bir yerleşme biçimini³² ifade etmektedir. Bu cümleden hareketle şehrin en belirgin özelliğinin esnaf gruplarını barındıran mekân olduğu söylenebilir.

En genel manada esnaf, şehir ve kasabalarda, mal ve hizmet üretimi ile ilişkili herhangi bir iş kolunun belirli bir alanında uzmanlaşmış olarak çalışanların meydana getirdiği mesleki örgütlenmeler olarak tanımlanmaktadır³³.

Osmanlılarda esnaf denilen sanat ehli, devlete ait iş ve iş yerlerinde çalışanlarla serbest çalışanlar şeklinde iki ana kısma ayrılır. Devlete ait iş yerlerinde maaş karşılığı çalışanlara “ehl-i hiref-i hâssa” denirdi. Devletin bunlar üzerinde doğrudan, esnaf teşekküllerine ve loncalara bağlı özel teşebbüsler üzerinde ise dolaylı olarak bir kontrol sistemi vardır. Bütün esnaf kuruluşları hammadde temini, imalat, fiyat ve pazarlama gibi üretim, fiyat koyma ve satış aşamalarında devletin denetimi altında bulunur ve ihtiyaç anında serbest meslek sahipleri de devlet hizmetine alınabilirdi. Buna genellikle savaş zamanlarında gıda temini, elbise, savaş malzemesi yapım ve onarımı gibi ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla başvurulurdu. İhtiyaç sebebiyle orduya katılan ve devlete ait olan atölye ve iş yerlerinde istihdam edilen esnafa “orducu esnaf” denirdi³⁴.

Şehir ve kasabalarda bulunan Osmanlı serbest esnaf kuruluşları, rekabet prensibi yerine karşılıklı kontrol ve yardımlaşma esasına göre teşkilâtlanmıştı. Aynı meslek ve sanat erbabı bir arada çalışır ve birbirini denetlerdi.

Her esnaf topluluğu, mesleki faaliyetlerinde tabi bulunacağı özel kuralları, normal olarak kendisi kararlaştırır ve bütün ustaların ortak kararı olarak onaylanmak üzere kadıya sunardı. Kadı; şeriata, kanunlara, müesses örf ve âdetlere aykırı olup

³¹ Özer Ergenç. (1995). *Osmanlı Kent Tarihçiliğine Katkı, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*. Ankara Enstitüsü Vakfı Yayını, Ankara, s.12.

³² Max Weber. (1966). *The City*. New York, pp.65–66.

³³ Mehmet Genç. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*. Ötüken Yayıncılık, İstanbul, s.293; Bu konuyla ilgili yapılan çalışmalar arasında; Özer Ergenç, a.e.; Rifat Özdemir. (1998). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2.Baskı, Ankara; Ömer Demirel. (1989). *II. Mahmut Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim-Tüketim İlişkileri*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara; İbrahim Yılmazçelik. (1995). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790–1840)*. Türk Tarih Kurumu, Ankara.

³⁴ Ahmet Kal'a. (1998). *Esnaf. Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c.V, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, s.424; Bu konuda ayrıca bkz. Münir Aktepe. (1954). Ahmet III Devrinde Şark Seferine İştirak Edecek Ordu Esnafı Hakkında Vesikalar *Tarih Dergisi*, VII (10), İstanbul, ss. 17–31.

olmadığına dair incelemesini hızla tamamladıktan sonra, ustalar tarafından hazırlanmış bulunan taslak, kendileri için artık bağlayıcı niteliği olan bir temel belge haline gelirdi. Örgütte yer alacak ustaların çoğunluğuna ait iradeyi yansıtan bu temel belgede ustalık, kalfalık gibi mesleki unvanların kazanılma şartları, çıraklık ve kalfalık süreleri, çalışma şartları, üretilecek malın cinsi ve kalitesi, ham maddenin temin ve tevzi, dükkânların yeri, sayısı gibi konular yer alırdı. Eğer çoğunluğun iradesi bir konuda değişirse, aynı kurallar içerisinde bu değişiklikler de belgeye eklenir veya yeni bir belge düzenlenirdi³⁵.

Hiyerarşik yapıda teşkilâtlandığı görülen esnaf sisteminde esnaf şeyhi, esnaf kethüdası, yiğitbaşı, usta, kalfa ve çırak yer alıyordu. Birlikten birliğe geçmekle beraber şeyh, kethüda, yiğitbaşı, nakip, duacı ve ihtiyar ustalarından oluşan heyetin başı ‘şeyh’ unvanıyla anılırdı. Çoğunlukla merasim işlerini yürüten esnaf şeyhi, esnaf teşkilâtının en üst noktasında bulunan ve esnafın genel meseleleriyle ilgilenen kişiydi. Şeyhlerin yerini XVIII. yüzyıldan itibaren kethüda almaya başladı³⁶.

2.7.1 Osmanlı Devleti’nde Ahilik

Esnaf Teşkilâtı’nın daha iyi anlaşılması için tarihsel açıdan temellerinin ortaya konulması gerekmektedir.

Ahilik kuruluşu, XIII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar “ahilik”, o zamandan XX. yüzyılın başlarına kadar da “gedik” yani lonca örgütü olarak toplumun ekonomik ve tecimsel kesimindeki oluşumları düzenlemiştir³⁷.

Ahi sözlük anlamı itibariyle Arapça “kardeşim” demektir. Türkçe “akı” kelimesinin zamanla değişime uğrayarak bu hali aldığı ifade edilmektedir³⁸. Esnaf ve zanaatkârlar birliğini ifade eden ahiliğin başında, zanaatkârların içinden en dürüst ve hürmete değer olan, her halde yaşça da ileri bulunan bir üstat birliğin reisidir. Bu kişiye de “ahi” denilmektedir³⁹. Temelde Kur’an’a ve Hz.Peygamber’in sünnetine dayandırılan prensipleriyle İslami anlayışa doğrudan bağlı olan ahiliğin, tasavvufta önemli bir yeri bulunan “uhuvvet”i hatırlatmasından dolayı da kolayca yayılması ve kabul görmesi mümkün olmuştur. Bu teşkilâtın Anadolu’da kurulmasında fütüvvet

³⁵ Mehmet Genç, a.g.e., s. 296.

³⁶ Ahmet Kal’a, a.g.m., s.424.

³⁷ Neşet Çağatay. (1997). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, s. 43.

³⁸ Çağatay, a.g.e, ss.43–44.

³⁹ Mustafa Akdağ. (1995). *Türkiye’nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi (1243–1453)*. c.I, Cem Yayınevi, İstanbul, s.16.

teşkilâtının büyük etkisinin olduğu görülmektedir⁴⁰. Fütüvveciliğin, Anadolu'da ahilikten önce yaygın bulunduğu tahmin edilmektedir. XIII. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da ahilik ortaya çıktığında bu fütüvvetnameler, ufak tefek değişikliklerle bu yeni kuruluşun ahlak tüzüğünü oluşturduğu belirtilmektedir.

Anadolu'da fütüvvet sahibi kişi ahi adını almamıştır. Ahi olma koşulları bir kere ana prensip bakımından fütüvvecilikten farklıdır. Ahi olmak için her şeyden önce ve fütüvvecilik meziyet ve sıfatlarına sahip olmaktan başka, adayın bir meslek veya sanatı olması şarttır. Hâlbuki fütüvveci olmak için meslek veya sanat sahibi olma zorunluluğu yoktur⁴¹.

Orta Asya'dan gelme sanatkâr ve tüccar Türklerin yerli tüccar ve sanatkârlar karşısında tutunabilmeleri, onlarla yarışabilmeleri ancak aralarında bir örgüt kurarak dayanışma sağlamaları, bu yolla iyi, sağlam ve kaliteli mal yapıp satmaları ile mümkün olabilirdi. İşte bu zorunluluk, dinî-ahlaki kuralları fütüvvetnamelerde zaten mevcut olan bir esnaf ve sanatkârlar dayanışma ve kontrol örgütünün yani ahiliğin kurulması sonucunu doğurdu. Bu esnaf ve sanatkârlar, İran'da konakladıkları yıllarda belki orada aynı sosyo-ekonomik zorunluluklarla aynı ya da benzeri örgütü kurmuş olabilirler.

Anadolu'da ahiliğin, doğudaki bu Moğol saldırısından ve bunun sebep olduğu Anadolu'ya Türk göçlerinin başlamasından hemen sonra kurulması ve daha önce, futüvvetin eskiden beri yaygın olduğu öteki İslam ülkelerinde böyle bir örgütün veya benzerinin bulunmaması, bu görüşü destekler niteliktedir⁴².

Anadolu'da ahiliğin kurucusu olarak bilinen ve İran'ın Hoy Şehrinde doğan Şeyh Nasirüddin Mahmut sonraları Ahi Evran ismiyle anılmıştır. Özellikle I. Alâeddin Keykubat'ın büyük destek ve yardımlarıyla, bir taraftan İslami-tasavvufi düşünceye ve fütüvvet ilkelerine bağlı kalarak tekke ve zaviyelerde şeyh-mürît ilişkilerini, diğer taraftan iş yerlerinde usta, kalfa ve çırak münasebetlerini ve buna bağlı olarak iktisadî hayatı düzenleyen Ahiliğin Anadolu'da kurulup gelişmesinde Ahi Evran'ın büyük rolü olmuştur⁴³.

Anadolu'da hızla yayılan bu teşkilâtın mensupları, şehirlerde olduğu gibi köylerde ve uç bölgelerde de büyük bir etkiye sahip olmuşlardır. Özellikle de XIII.

⁴⁰ Ziya Kazıcı. (1998). Ahilik. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c. I, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, s. 540; Çağatay, a.g.e., s. 45.

⁴¹ Çağatay, a.g.e., s. 46.

⁴² Çağatay, a.g.e., s. 48.

⁴³ Kazıcı, a.g.m., s.540.

yüzyılda devlet otoritesinin iyice zayıfladığı zamanlarda sadece iktisadî alanda değil, siyasî yönden de önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Ahi birliklerinin oluşumunda ise, bir takım statülerin varlığı görülmektedir. Çıraklık, ustalık ve kalfalık gibi statüler Ahi Birlikleri içerisinde yönetilenler grubunu içine alan statüler, yiğitbaşılık, ahi babalık ve kethüdalık⁴⁴ ise bu birliklerin yönetici kadrosunu oluşturan statülerdir. Başlangıçta yalnızca Ahi Baba, bu birliklerin siyasî otoriteye bağımlı hale gelmesinden sonra ise, kethüda adıyla anılan birlik yöneticilerinin yardımcısı durumunda olan kimselere “yiğitbaşı” denmektedir⁴⁵. Kethüdalardan sonra gelen ve her esnaf tarafından ayrı ayrı olarak kendi aralarından seçilen yiğitbaşılar kethüdalarla esnaf arasında emir ve haber alıp vermek göreviyle sorumlu tutulmuşlar ayrıca esnafa ait teşkilât ve kuralları takip etmişlerdir⁴⁶. Bunlar esnaf kethüdası ve kadı tarafından onaylanan bir seçimle iş başına gelmektedir. Bu sebeple, yiğitbaşı bir yandan Ahi Birliğine, bir yandan da siyasî otorite temsilcilerine karşı sorumlu tutulmuşlardır. Birlik açısından, kethüdanın emirlerini yerine getiren memur durumunda olan yiğitbaşılar, siyasî otorite açısından kethüdayla beraber birliğin temsilcisi sayılmaktadır. Ahi birliklerinde sosyo-ekonomik yapının ön plana geçmesi sonucunda ise yiğitbaşılığın son derece önemli bir mevki haline geldiği görülmektedir. Standartların, fiyatların, alışveriş düzeninin denetiminde kethüdanın çok yiğitbaşı etkili olmuştur⁴⁷.

Ahi birliklerinde iş bölümüne önem verilmiştir. Birlik mensupları kabiliyetlerine uygun bir işte çalışmış, ikinci bir iş peşinde koşmamışlardır. Ahilikte insanların iş değiştirmeleri veya birden fazla işle uğraşmaları hoş karşılanmamıştır. Bu sebeple, ahinin birkaç iş veya sanatla değil, kabiliyetine en uygun olan iş veya tek bir sanatla uğraşması ahlak kaidesi haline getirilmiştir⁴⁸.

Ahi birliklerindeki iş değiştirmeme ve birden fazla işle uğraşmama kuralı, sanatkârların kendi mesleklerinde daha rahat ilerlemelerini sağladığı gibi, üretilen malların normal fiyatların dışında alınıp satılmasını da engellemiştir. Çünkü insanların sık sık iş değiştirmeleri belli mesleklerde yığılmalara neden olduğu gibi,

⁴⁴ Mehmet Zeki Pakalın. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, c.II, İstanbul, s. 251.

⁴⁵ Sabahattin Güllülü. (1992). *Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri*. Ötüken Yayıncılık, İstanbul, s. 135.

⁴⁶ Mehmet Zeki Pakalın. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, c.III, İstanbul, s. 637.

⁴⁷ Güllülü, a.g.e., ss. 135–136.

⁴⁸ Yusuf Ekinici. (1988). *Ahi Birlikleri*. Türk Standartları Enstitüsü Yayını, İstanbul, s. 45.

belli mesleklerde de iş gücü sıkıntısının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bahsedilen uygulama ile bu durumun önüne geçilmiştir.

Ahilerin kurduğu esnaf ve sanatkârlar birliklerinin koydukları ana kurallar, daha sonraları bu alanda hazırlanan kanunnamelerin, tüzüklerin temelini teşkil etmiştir. İlk sıralarda ahiler, sadece debbağlık ve deri işçiliği ile uğraşırken, bu sanat kolları sonradan 32'ye varmış, örgütün kurduğu sağlam, mesleki ve ahlaki düzen, birbirlerine bağlılık ve yardım, onların, öteki esnaf ve sanatkârlar üzerinde etki ve üstünlük kurmaları sonucunu doğurmuş, gitgide, Osmanlı ülkesindeki bütün Türk sanatkârları, ahi babalardan ya da onların yetki verdiği kişilerden aldıkları yeterlilik ve izin belgeleri ile iş görür, sanat icra eder bir duruma gelmiştir.

Ahilik, Türk'e özgü millî bir kuruluş olarak ortaya çıkmış, türlü yönlerden önemli görevleri yerine getirmiş, Anadolu'ya gelip yerleşen Türk halkının bu bölgede kök salmasını, sağlamca tutunmasını sağlayarak başka kuruluşların ortaya çıkmasında da etken bir rol oynamıştır⁴⁹.

2.7.2. Osmanlı Esnaf Teşkilâtı

Esnaf Teşkilâtı, üretim yapan, hizmet sunan ve ticarî faaliyetlerde bulunan kentli zümreleri bünyesinde örgütlenmiş olarak bulunduran yaygın ve gelişmiş bir sistemdir. Bu teşkilâtın şehrin yönetimi ve ekonomisinde önemli bir rolü olmuştur. Kendi üyelerinin mesleki ve sosyal yaşamlarında da temel ve belirleyici bir unsur olarak kabul edilmiştir⁵⁰.

Osmanlı Devleti, ortak ideal ve çıkarları olan hemen hemen her topluluğu, bir liderin önderliğinde toplamıştır. Bu birimler, birbirlerine karşı sorumlu ve birbirlerinin kefilî bireylerden oluşmuştur. (Örneğin, Yahudiler taifesi, tüccar taifesi, cüzzamlılar taifesi gibi) Reayanın birbirleriyle veya devletle olan ilişkilerinde bu liderlerin kendi gruplarını temsil etmeleri önemli bir rol oynamıştır⁵¹. Osmanlı şehirlerinin hepsinde görülen bu yaygın ve güçlü esnaf teşkilâtı gerçekte XIII. ve XVI. yüzyıllar arasındaki Ahi hareketinin bir devamıdır. Osmanlı hâkimiyeti altında XVI. yüzyıldan itibaren gittikçe zayıflamış ve eski özelliklerini kaybetmiştir⁵². Osmanlı merkezi yönetimi, esnaf liderleri aracılığıyla çeşitli kural ve nizamların

⁴⁹ Çağatay, a.g.e., s. 111.

⁵⁰ Gabriel Bear. (1970–1974). Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi. (Çev.) S. Feriel, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8–12, ss. 99–119.

⁵¹ Ergenç, a.g.e., s. 90.

⁵² Çağatay, a.g.e., ss. 3–6.

uygulanmasını sağlamış, esnafın devletle olan ve kendi aralarındaki ilişkilerini düzenlemiştir.

Osmanlı Devleti'nin tamamı göz önüne alındığında, zaman ve mekân farklılıklarına rağmen, birbirine oldukça benzeyen esnaf ileri gelenlerinin bulunduğu görülmektedir. (Şeyh, kethüda, pazarbaşı, nakip, yiğitbaşı, ustabaşı ve ustalar gibi).

2. 8. ANTEP'TE ESNAF ÖRGÜTLERİNDE HİYERARŞİK YAPI

2.8.1.Kadı ve Naip

Klasik dönemde Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilâtı iki ana başlık altında değerlendirilebilir. Bunlardan birincisi, eyalet, sancak, tımar nahiyesi şeklinde örgütlenen askerî-idarî teşkilât, ikincisi ise kaza ve kaza nahiyesi şeklinde biçimlenen adlî-idarî yapıdır. Her kaza, ticarî ve kültürel açıdan çevresinin merkezi olmuş bir şehir ve kasaba ile etrafındaki köylerden oluşmuş bir “şer’i-idarî” birim olarak değerlendirilmektedir⁵³.

Osmanlı Devleti, yönetimi altında bulunan herhangi bir bölgeye başlıca iki yönetici göndermiştir. Bu yöneticilerden ilki, padişahın yürütme gücünü temsil eden “bey” (Beylerbeyi, Sancak beyi), diğeri de yargı gücünü temsil eden “kadı”dır. Askeri-idari birimin başı olan bey, kadının hükmü olmadan kimseyi cezalandıramaz; adlî-idarî birimin yöneticisi olan kadı da beyin otoritesine dayanmadan hükmünü uygulayamazdı⁵⁴.

Şehirdeki görevliler içinde sahip olduğu yetkiler açısından en önemli olanı kadıdır. Kadının belli başlı üç görevi bulunmaktadır: Yargı görevleri, yönetim görevleri ve beledi görevleri.

Kadı, her sınıftan halk arasında meydana gelen her çeşit davayı dinleyip çözümlenmek ve hükme bağlamaktan başka, nikâh davalarını halletmek, ölen şahsın terekesini vârisleri arasında taksim etmek, yetim mallarını korumak, korunmaya muhtaç kimselere vâsi tayin etmek, vakıfların para ve taşınır-taşınmaz mallarını gözetlemekle de yükümlüydü. Kadı, bu görevlerini yargı kuruluşu olan mahkemenin başı olarak yerine getirmekteydi.

Kadı, adalet dağıtan bir yargıç olmanın dışında, yüklendiği yönetim sorumluluklarıyla en önemli görevlidir. Padişahın emirlerinin ahaliye bildirilmesi, devlete ait hakların korunması ve yönetim sisteminin aksamadan işleyebilmesi için

⁵³ Akdağ, a.g.e., s. 60.

⁵⁴ Ergenç, a.g.e., s. 61.

kadıya büyük görevler düşmektedir. Buna göre, kazası dahilindeki bütün devlet görevlilerini (hem askerî hem de ulema sınıfını) denetlemek, atamak ve azletmek, avarız cinsinden vergileri toplayarak yerine ulaştırmak ve kazanın güvenliğini sağlamak hep onun sorumluluğundadır⁵⁵.

Kadı, belediye hizmetlerinden biri olan esnafı denetlemek ve esnaf şeyhlerini atamakla yükümlüdür. Bunların dışında, mevsimine göre esnafın sattığı her türlü ticari eşyanın fiyatlarını belirlerdi. Böylece esnafla halk arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların önünü almış olurdu. Yerine getirdikleri bu hizmetlerin karşılığında, senede bir kere olmak üzere “narhiyye” adı altında belirli bir miktar parayı esnaftan toplarlardı⁵⁶.

İncelenen dönemde Antep’te görev yapan kadıların isimleri ve göreve geliş tarihleri şu şekilde tespit edilmiştir:

Tablo 2.1. Antep’te 1834–1862 yılları arasında görev yapan kadılar

Kadı'nın Adı
1- İbrahim bin Sait ⁵⁷
2- Hocasade Mehmet Arif ⁵⁸
3- Hacı Emin Efendi ⁵⁹
4- Ahmet Raşit Efendi ⁶⁰
5- Hacı Hasan Efendi ⁶¹
6- Mehmet Kamil Efendi ⁶²
7- Mustafa Vehbi Efendi ⁶³
8- Es-Seyyid Mahmut Efendi ⁶⁴
9- Abdullah Efendi ⁶⁵
10-Ahmet Şevki Efendi ⁶⁶
11-Mustafa Efendi ⁶⁷

⁵⁵ Ergenç, a.g.e., ss. 81–87.

⁵⁶ Özdemir, a.g.e., s. 182.

⁵⁷ AŞS, no: 143, H 1 Cemaziyelevvel 1250/M 5 Eylül 1834, s. 177.

⁵⁸ AŞS, no: 143, H 1 Cemaziyelevvel 1251/M 25 Ağustos 1835, s. 120.

⁵⁹ AŞS, no: 143, H 1 Recep 1253/M 1 Ekim 1837, s. 138.

⁶⁰ AŞS, no: 143, H 1 Recep 1255/M 10 Eylül 1839, s. 86.

⁶¹ AŞS, no: 144, H Recep 1259/M Temmuz /Ağustos 1843, s. 100.

⁶² AŞS, no: 144, H Evail-i Ramazan 1261/M Eylül/Ekim 1845, s. 249.

⁶³ AŞS, no: 144, H Evail-i Rebiülahir 1265/M Şubat/Mart 1849, s. 127.

⁶⁴ AŞS, no: 144, H Muharrem 1266/M Kasım/ Aralık 1849, s. 110.

⁶⁵ AŞS, no: 145, H Evail-i Rebiülahir 1267/M Şubat/Mart 1851, s. 47.

⁶⁶ AŞS, no: 145, H Evail-i Rebiülevvel 1268/M Aralık/Ocak 1851/1852, s. 85.

⁶⁷ AŞS, no: 145, H Evail-i Rebiülevvel 1271/M Kasım/Aralık 1854, s. 154.

12- Hacı Hafız Mehmet Kâmil Efendi ⁶⁸
13-Mehmet Hüsamettin Efendi ⁶⁹
14-Hüseyin Hüsnü Efendi ⁷⁰
15-İbrahim Ethem Şevki Efendi ⁷¹

Kazanın idaresi kendilerine bırakılan kadılar işlerinin çokluğu ya da görev bölgelerinin genişliği nedeniyle bazen yerlerine, aynı görevleri yerine getirmek amacıyla naip atayabilirlerdi. Belgelerden anlaşıldığına göre Antep kadıları görev yerlerine gitmeyerek, yerlerine naipler göndermişlerdir. Bu dönemde Antep'te görev yapan naipler ve göreve başladıkları tarihler şu şekilde tespit edilmiştir:

Tablo 2.2. Antep'te 1833–1863 yılları arasında görev yapan naipler

Naibin Adı
1- Mehmet Rıza bin Sait Efendi ⁷²
2- Ömer Sabit Efendi ⁷³
3-Abdülhamit Efendi bin Mehmet Ağa ⁷⁴
4-Ali Nuri Efendi (Vekaleten) ⁷⁵
5-Mevlana Hacı Emin Efendi ⁷⁶
6-Mevlana Hacı Mustafa ⁷⁷
7-Mustafa Avni Efendi ⁷⁸
8-Başkatip Abdülhamit Efendi (Vekaleten) ⁷⁹
9-Molla Halil Efendi (Vekaleten) ⁸⁰
10-Mevlana Ahmet Necip Efendi ⁸¹
11- Mevlana Mehmet Es'at Efendi ⁸²
12-Mevlana İsmail Hakkı ⁸³

⁶⁸ AŞS, no: 146, H Evail-i Rebiülahir 1272/M Aralık/Ocak 1855/1856, s. 138.

⁶⁹ AŞS, no: 146, H Evail-i Cemaziyelevvel 1275 /M Aralık/Ocak 1858/1859, s. 104.

⁷⁰ AŞS, no: 146, H Rebiülahir 1278/M Ekim/Kasım 1861, s. 70.

⁷¹ AŞS, no: 146, H Rebiülahir 1279/M Eylül/Ekim/1862, s. 50.

⁷² AŞS, no: 143, H 1Cemaziyelevvel 1249/M 16 Eylül 1833, s. 112.

⁷³ AŞS, no: 143, H 18 Muharrem 1250/M 27 Mayıs 1834'den önce, s. 9.

⁷⁴ AŞS, no: 143, H 18 Muharrem 1250/M 27 Mayıs 1834'den sonra, s. 9.

⁷⁵ AŞS, no: 143, H 11 Rebiülahir 1250/M 17 Ağustos 1834, s. 152.

⁷⁶ AŞS, no: 143, H 1 Cemaziyelevvel 1250/M 5 Eylül 1834, s. 177.

⁷⁷ AŞS, no: 143, H 1 Cemaziyelevvel 1251/M 25 Ağustos 1835, s. 120.

⁷⁸ AŞS, no: 143, H Cemaziyelahir 1251/M Eylül/Ekim 1835'den önce, s.7.

⁷⁹ AŞS, no: 143, H Cemaziyelahir 1251/M Eylül/Ekim 1835'den sonra, s.7.

⁸⁰ AŞS, no: 143, H Safer 1252/M Mayıs/Haziran 1836, s. 71.

⁸¹ AŞS, no: 143, H 1 Recep 1253/M 1 Ekim 1837, s. 138.

⁸² AŞS, no: 143, H 1 Recep 1255/M 10 Eylül 1839, s. 86.

13-Hacı Hafız Efendi ⁸⁴
14-Es- Seyyid Mahmut Efendi ⁸⁵
15-Abdullah Rifat Efendi ⁸⁶
16-Mehmet Arif Efendi ⁸⁷
17-Müderriş Süleyman Salim Efendi ⁸⁸
18-Mevlana Süleyman Efendi ⁸⁹
19-Ahmet Ferit Efendi ⁹⁰
20-Ahmet Ferit Efendi (İkinci Defa) ⁹¹
21- Mehmet Sabit Efendi ⁹²
22-Mevlana Hacı Sadık Efendi ⁹³
23-Mevlana Mehmet Sadık Efendi ⁹⁴
24-Lütfullah bin Ahmet Necip Efendi ⁹⁵

2.8.2. Şehir Kethüdası

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri kent merkezlerinde “şehir kethüdası” adlı bir görevlinin bulunduğu bilinmektedir⁹⁶.

XIX. yüzyılın başlarında da eski dönemlerde olduğu kadar olmasa bile, şehir kethüdalarının, şehir halkı ile devlet görevlileri arasında uzlaştırıcı bir rol oynamışlardır.

Şehir kethüdalarının başlıca görevleri: Şehre gelen devlet görevlilerini, sefere giden veya eşkıya takibinde bulunan askerî birlikleri, herhangi nedenle yolculuk yapan ya da görevlerine giden vali, mutasarrıf, mütesellim gibi yöneticileri ağırlamak, konaklamalarını sağlamak, bunlara refakat eden yardımcılarının ve hayvanlarının ihtiyaçlarını gidermektir⁹⁷.

⁸³ AŞS, no: 144, H Recep 1259/M Temmuz/Ağustos 1843, s. 100.

⁸⁴ AŞS, no: 144, H 1 Rebiülevvel 1264/M 6 Şubat 1848, s. 215.

⁸⁵ AŞS, no: 144, H Evail-i Zilhicce 1265/M Ekim/ Kasım 1849, s. 110.

⁸⁶ AŞS, no: 145, H Evail-i Rebiülahir 1267/M Şubat/Mart 1851, s. 47.

⁸⁷ AŞS, no: 145, H Evail-i Rebiülevvel 1269/M Aralık/Ocak 1852/1853, s. 109.

⁸⁸ AŞS, no: 145, H Evail-i Rebiülevvel 1271/M Kasım/Aralık 1854, s. 154.

⁸⁹ AŞS, no: 146, H Rebiülahir 1272/M Aralık/Ocak 1855/1856, s. 138.

⁹⁰ AŞS, no: 146, H Cemaziyelevvel 1275/M Aralık/Ocak 1858/1859, s.104.

⁹¹ AŞS, no: 146, H Rebiülahir 1276/M Ekim/Kasım 1859, s. 110.

⁹² AŞS, no: 146, H Rebiülahir 1278/M Ekim/Kasım 1861, s. 70.

⁹³ AŞS, no: 146, H Evail-i Muharrem 1279/M Haziran/Temmuz1862, s. 50.

⁹⁴ AŞS, no: 146, H Rebiülahir 1279/M Eylül/Ekim 1862, s. 50.

⁹⁵ AŞS, no: 146, H Zilhicce 1279/M Mayıs/Haziran 1863, s. 348.

⁹⁶ Şehir kethüdasının tarihçesi için bkz: Akdağ, a.g.e., ss.19-21.

⁹⁷ Çadircı, a.g.e., s. 41.

Her ne kadar şehir kethüdası doğrudan bir esnaf yöneticisi değilse de, esnafın devletle olan ilişkilerinde bir aracı rolü oynamasından ötürü konumuzu ilgilendirmektedir. Vergilerin halka ve esnafa dağıtım sırasında şehir kethüdası vergi dağıtımının adaletli bir şekilde yapılmasını sağlardı. Bu amaçla, vergi dağıtım komisyonundaki görevliler arasında mutlaka şehir kethüdası bulunur, kadı, esnaf yönetici ve temsilcileriyle birlikte onun huzurunda mahallelere ve esnafa ne kadar vergi düştüğü belirlirdi. Bu konuyla ilgili belgelerin sonundaki “Şuhudü'l-hal” kısmında şehir kethüdalarının isimleri de bulunmaktadır.

Şehir kethüdarları, kentin ileri gelenleri tarafından kadı huzurunda seçilmekte ve atanmaktadır. Nitekim Bostancızade Abdullah Ağa herkesin ittifakı ile kadının huzurunda Şehir Kethüdası seçilmiştir⁹⁸.

2.8.3.Muhtesip

İslam Dünyasında Hz. Peygamber devrinden itibaren varlığı bilinen “Hisbe”, Hz. Ömer zamanında tam teşkilâtli bir kurum haline gelmiştir. İyilikleri emretmek ve kötülüklerden vazgeçirmek (Emr-i bi'l-maruf nehy-i ani'l-münker) amacıyla kurulan bu kurumun başında bulunan muhtesip⁹⁹, dinin hoş karşılamayıp çirkin gördüğü her türlü kötülüğü ortadan kaldırmakla yükümlüydü¹⁰⁰.

Muhtesibin başlıca görevi: Müslümanların Cuma namazları için camiye gitmelerini sağlar, Ramazan ayında açıkça oruç yiyenleri, içki içip sarhoş olanları, iddet süresini beklemeden evlenen kadınları, ayrıca okulları teftiş ederek, öğrencileri haddinden fazla döven öğretmenleri de cezalandırırdı. Konumuz bakımından en önemli görevi, çarşıların düzenini sağlamak, ölçü ve tartıları kontrol etmek, eşya ve yiyecek fiyatlarını belirlemektir.

Osmanlı şehirlerindeki günlük hayatın düzenlenmesinde önemli ölçüde rolü bulunan muhtesip, özellikle esnaf örgütlerine karşı sahip olduğu geniş yetkiler açısından ayrı bir önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra günlük ihtiyaç maddelerinin halkın eline uygun ve ucuz bir şekilde geçmesi konusunda gösterdiği hassasiyet, muhtesibe halkın gözünde prestij sağlamıştır.

⁹⁸ “ İşbu bin iki yüz kırk iki senesi mâh-ı Zilkadesinin yigirmi dokuzuncu günü Bostancızâde Abdullah Ağa cümle ittifakı ve ma'rifet-i şer'le Şehir Kethüdası nasb olduğu işbu mahalle kayd olunmuştur”; AŞS, no:142, H 29 Zilkade 1242/M 24 Haziran 1827, s.40.

⁹⁹ R. Lévy. (1993). Muhtesip. *İslâm Ansiklopedisi*, c.VIII, İstanbul, s. 532

¹⁰⁰ Ziya Kazıcı.(1987).*Osmanlılarda İhtisab Müessesesi (Ekonomik, Dini ve Sosyal Hayat)*. Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul, ss. 9–15.

Bilindiği üzere, Osmanlı devlet teşkilâtındaki en köklü değişiklikler, Sultan II. Mahmut zamanında (1808–1839) yapılmıştır. H 1242/ M 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra şehir yönetiminde, daha geniş yetkilerle, kontrolü sağlayacak yeni bir idarî sistemin kurulması gerektiğine karar verilmiştir. Başlangıçta Muhtesip, İhtisap Ağası veya İhtisap Emini unvanıyla ihtisap işlerine bakan görevli, 1242 nizamnamesiyle “İhtisap Nazırı” unvanını almıştı¹⁰¹.

Önce İstanbul'da yapılan bu düzenlemeye paralel olarak eyalet ve sancak merkezi olan bütün kentlerde buna benzer bir uygulama başlatılmıştır. Ağustos 1827'de Bursa, Ankara, Kayseri ve Sivas gibi şehirlerde, gönderilen ferman uyarınca, kadı ve ileri gelenlerle esnaf kethüdalarının uygun gördükleri birer “İhtisap Nazırı”ni seçerek atanması için izin ve berat istemeleri emredilmişti. Aynı tarihte “İhtisap Rüsümü” adı ile yeni bir vergi konmuş, niteliği hakkındaki ayrıntılı bilgiler bütün ilgililere duyurulmuştur. Buna göre, şehirlerde bulunan tüm dükkânlar, han ve hamamlar, kahvehane, değirmen gibi iş yerleri ile panayırlarda ve pazarlarda satılan canlı hayvan, buğday, arpa vb. tahıl ürünleri de dahil olmak üzere alınıp satılan bütün mallardan ihtisap vergisi alınmıştır. Bunu sağlamak için, kadı, ihtisap nazırı, mütesellim, şehir kethüdası ve esnaf kethüdası bir araya gelerek, yukarıda bahsedilen bütün iş yerlerini birer birer sayıp, gelirlerine göre ödeyecekleri ihtisap rüsümünün miktarını belirleyip, düzenleyecekleri defterin bir suretini de başkente göndermişlerdir¹⁰².

Bununla beraber, zaman içinde İhtisap Resmi'nin belirlenmesinde ve toplanmasında bazı karışıklıklar ve yolsuzlukların meydana geldiği görülmüştür. Nitekim Rakka Beylerbeyisi, Halep Kaymakamı Mehmet Paşa, Halep Kadısı, Halep İhtisap Nazırı, memleketin ileri gelenlerine ve bütün iş erlerine hitaben gönderilen fermanda¹⁰³ bu konuya değinilmiş; Osmanlı ülkesinde yürürlükte olan İhtisap Kanununun şiraze-i nizamından çıktığı, bir takım sahtekârların fukaranın mahsulünü, mal ve eşyasını düşük fiyatla alıp birkaç misline satarak Müslümanlara zarar verdikleri açıklanmakta, asayişin sağlanması hususunda ekser mahallere daha önce padişah tarafından emirler gönderilerek satılan bütün mallardan, vezin, keyl, arşın ve endazesine göre şeriata uygun olarak kıymetine nazaran ortalama bir fiyat konulmasının istendiği belirtilmiştir. Emr-i bi'l –ma'ruf nehy-i ani'l – münker

¹⁰¹ Kazıcı, a.g.e., ss. 34–35.

¹⁰² Çadırcı, a.g.e., s. 121.

¹⁰³ AŞS, no:142, H Gurre-i Şevval 1246/M Mart/Nisan 1831, s.159.

ilkesinden hareketle, bazı mallardan ve eşyadan uygun bir miktar resm-i ihtisap alınması talep edilmesine rağmen, bazı yerlerde kanuna aykırı olarak ihtisap resminden ziyade akçe alındığı ve alınmaması gereken kalemlerden ihtisap resmi alındığı duyulmuş; bu durumun adalete uygun olmadığı ve ahaliye zulme neden olduğu açıkça görüldüğünden önüne geçilmesi istenmiştir. Fermanın sonunda İhtisap Nazırı'na, bu konuda hassasiyet göstermesi gerektiği, aksi takdirde cezalandırılacağı belirtilmiştir.

II. Mahmut tarafından ordunun araç - gereç ve diğer giderlerini karşılamak amacıyla konulan ihtisap rüsumu, esnaf grupları ve halk kitleleri tarafından hiç de iyi karşılanmamıştır. Özellikle hükümetin tam denetiminde olmayan bölgelerde bu bahane ile ayaklanmalar baş göstermiştir. Bu ayaklanmaların en önemlisi Şam'da gerçekleşmiş, esnaf dükkânlarını kapatarak sokaklara dökülmüştür¹⁰⁴.

Bu tür direnişleri engellemek amacıyla hükümet bazı önlemler alma yoluna gitmiş; H Receb 1250/M Kasım/Aralık 1834 tarihli, içlerinde Antep'in de bulunduğu 33 ihtisap nazırına gönderilen bir emirde¹⁰⁵, Osmanlı topraklarında yapağı, tiftik ve ipekten alınan ihtisap rüsumunun yüksek olduğu ve bunun da yakınmalara yol açtığı, bu nedenle daha düşük olan İzmir tarifesinin uygulanması istenmiştir.

İstanbul'da İhtisap Nazırlığı 1854 yılına kadar devam etmiştir. Aynı tarihte Şehir Eminliği kurulunca görevleri bu kuruma devredilmiştir. İstanbul dışındaki şehirlerde ise Tanzimat sonrası vergi düzenlemelerinde ihtisap resminin önemi gittikçe azalmış ve sonraları terkedilmiştir¹⁰⁶.

2.8.4. Esnaf Şeyhi (Esnaf Kethüdası)

Daha önce de belirtildiği gibi Klasik Dönemde Osmanlı Devleti, hemen hemen her topluluğu, bir liderin önderliğinde toplamıştır. Bu birimler, birbirlerine karşı sorumlu ve birbirlerinin kefil bireylerden oluşmuş; bu grupların devletle olan ilişkilerinde liderlerini muhatap olarak kabul etmiştir.

Osmanlı şehirlerindeki esnaf örgütlerine bakıldığında şöyle bir yapılanma ile karşılaşmıştır: Her loncanın başında bir şeyh, bir kethüda, bir yiğitbaşı bulunmuş, bu kişiler o meslek grubunun oy birliği ile seçilmiş ve seçim işlemi şehrin kadı sicillerine kaydedilmiştir. Padişahın berat alınması ile görevlendirme

¹⁰⁴ Çadırcı, a.g.e., s.123.

¹⁰⁵ BOA, Cevdet İktisat, no: 1287, H Receb 1250/M Kasım/Aralık 1834.

¹⁰⁶ Çadırcı, a.g.e., s.123.

tamamlanmıştır. Esnaf liderleri olan bu kişiler, kendilerine bağlı şahısların mesleki ve sosyal sorunlarıyla ilgilendikleri gibi devletin tüketici ve üreticilerle olan ilişkilerinde de hırfetin (san'at, meslek) temsilcisi olmuş, aynı zamanda devletin çıkarlarını gözetmekle de yükümlü tutulmuşlardır¹⁰⁷.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde bu gelenek sürdürülürken, Avrupa'da bazı gelişmelere paralel olarak, 1830'lardan itibaren Lonca Sistemi tarihe karışmaya başlamıştı. Osmanlı toplumunun bu değişimi sağlayamamasının nedeni, 'Sanayi Devrimi'ni' gerçekleştirememiş olması olarak açıklanabilir. Geleneksel üretim biçimi değişmediği için geleneksel yapılar da değişmeden kalmıştır.

Kethüdalar, XIX. yüzyılın ilk yarısında da her esnaf grubunun birbirleriyle ve kent yöneticileriyle ilişkilerini düzenlemiş, esnafı hükümet yetkililerine karşı temsil etmiştir. Bazı şehirlerde kethüda yerine 'şeyh' denilmiştir Örneğin Antep'te bu kişilere Şeyh unvanı verilmiştir. Antep Kadısı, Müftüsü, Mütessellimi ve ileri gelenlerine gönderilen bir fermanda Antep'teki Boyacı Esnafı'nın, Şeyhlerine vermeleri gereken aidatı ödemedikleri ihbar olunmuş, örf gereği kadimden beri süregelen bu aidatın ödenmesi istenmiştir; yine başka bir belgede ise Katırcı şeyhlerinin gelip geçen tüccarlardan, 'şeyhlik' adı altında bir miktar para aldıkları, bundan böyle bu parayı almamaları gerektiği ifade edilmektedir¹⁰⁸. Ankara, Bursa, Konya, Kayseri gibi şehirlerde ise, genellikle esnaf liderlerine "Kethüda" denilmiştir. Sivas'ta "Şeyh" ismiyle anılmıştır. Bu iki isim genel olarak esnaf temsilcileri için yaygın bir biçimde kullanılmasına rağmen, kimi esnaf kethüdaları ya da şeyhleri özel olarak adlandırılmıştır. Bakkal esnafının kethüdasına 'Pazarbaşı', belgede Pazarbaşı Mustafa'nın adı geçmektedir¹⁰⁹, kasaplarınkine 'Kassabbaşı' Antep'te bulunan Kasap Esnafı'nın vekilleri olan Kasap Hüseyin ibn Şeyh Mehmet ve Molla Ali ibn Ali mahkemeye gelerek, Hacı Fakih Mehmet ibn El-Hac Ebubekir adlı kişinin huzurunda kadimden beri Antep'teki Kasap Esnafı'nın kestiği davaların bağırsaklarını kiriş yapımı için Kirişçi Esnafı'na verdiklerini, bağırsakların karşılığında aldıkları senelik 120 kuruşu, bu tarihten itibaren Şırlağan yağı satın almak ve bu yağın 4 batmanını Ömeriye Camiine, 3 batmanını Pişirici Mescidi'ne, 3 batmanını Esenbek Camii'ne ve 2 batmanını da Ağa Camii'ne bağışlamak için

¹⁰⁷ Ergenç, a.g.e., s. 90.

¹⁰⁸ AŞS, no:142, H 19 Recep 1247/M 24 Aralık 1831, s. 24; AŞS, no: 142, H Evail-i Cemaziyelevvel 1242/ M Aralık 1826 s. 443.

¹⁰⁹ AŞS, no: 143, H 18 Zilhicce 1256/ M 10 Şubat 1841, s. 64.

vakfettiklerini belirtmişlerdir¹¹⁰. Debbağlarınkine ise hemen hemen her yerde ‘Ahi Baba’ unvanı verilmiştir. 8 Şubat 1729 Yılında Antep’teki Debbağ esnafına Ahi Baba tayini yapılmıştır¹¹¹. Bu tayinden de anlaşıldığına göre, Antep’te esnaf teşkilâtının temel taşlarından biri olan “ahi baba” bulunmaktadır ve kadı huzurunda da bu atama gerçekleşmiştir. Ayrıca Konya’da 1817 yılında ilk defa teşekkül ettirilen ve debbağhanede çalışan işçiler için serdebbağ diye anılan görevli tayin edilmiştir¹¹². Antep ile ilgili belgelerde bu kullanıma rastlanmamıştır.

Kethüda, aslı Farsça olan bir kelime olup, güvenilir bir yeri idareye memur kişidir. Türkçedeki kullanımı Kâhya şeklindedir. Geniş anlamda ise, bir kimsenin yönetiminde ve onun direktifiyle çalışan, kişiliğine güvenildiği için ayrıntılı işlerin idaresi kendisine verilen kimse anlamına gelmektedir¹¹³.

Kethüdalar ya da şeyhler esnaf tarafından seçilerek göreve getirilir ve kötü bir hareketleri görülmediği takdirde yaşamları boyunca görevlerini sürdürürdü. Kethüdası ölen ya da herhangi bir nedenle şeyhsiz kalan esnaf mahkemeye müracaat ederek, kadının huzurunda kimi seçmek istediklerini belirtirlerdi. Şeyh seçilmek istenen kişinin de görevi kabul etmesi üzerine, kadı şahsın eline bir ilâm verir ve durumu İstanbul’a bildirerek kethüda için berat (atanma belgesi) talep ederdi. Berat alındıktan sonra seçim kesinleşir ve yeni kethüda görevine başlardı. Antep’te Hallac Esnafı Şeyhi seçilenlere, esnaf tarafından ‘Sofa Parası’ adı altında bir para verilmesi ve ziyafet çekilmesi usulden iken, hallac esnafı aralarında anlaşarak sofa parasını vermekten vazgeçtiklerini ve yalnızca ziyafetle yetinmeye karar verdiklerini mahkemede sicile kaydettirmişlerdir¹¹⁴.

Kethüdalar kendi esnaf gruplarını temsil ettiği için esnaf arasındaki uyuşmazlıkların çözümüne de çalışırlardı. Eğer konu mahkemeye intikal etmişse,

¹¹⁰ AŞS, no: 144, H Gurre-i Recep 1265/M Mayıs / Haziran 184, s.270.

¹¹¹ Çadırcı, a.g.e., s. 123.; BOA, Cevdet Belediye no: 4495, H 9 Recep 1141/ 8 Şubat 1729 Yılında Antep’teki Debbağ Esnafına (Ahi Baba) tayini yapılmıştır. Belgede Medine-i Ayntab’ın debbağan ahi babalığı bundan akdem hazine mande eylediği yirmi akçe ulufesin mukabelesinde iş bu baisi arz-ı ubudiyet es- seyyid Mehmed bendelerin tevcih badehu mezburun hazine mande eylediği ulufesini kendi malından mah-ı mezbure vermek üzere diğer es-seyyid Mehmed’e tevcih olunub beynlerinde mukaddema niza-ı kesir vaki olmağla ref’i niza için mezbur es- seyyid Mehmed ulufesini fima bad mezburdan mutalebe etmemek üzere zikr olunan debbağ-ı ahi babalığın esnafı mezbur es- seyyid Mehmed bendelerine huzur-u şer’ide kesr-iyed idüb mezburun her vech ile şer’an evahir-i merkume ahalsi kendüye hoşnut olmakla zikr olunan ahi babalığın esnafı mezbur es- seyyid Mehmed bendelerine tevcih ve yedine berat-ı şerifi alişan sadaka ve ihsan buyurulmak ricasına vaki- ül hal baki ferman arz ve ilâm olundu. Menlehül emr vel ihsanımdır. Fi evasit Safer-i ahir li sene ihda ve erbain ve mie ve elf.

¹¹² Muhiddin Tuş. (1993). *Sosyal ve Ekonomik Açından Konya (1756–1856)*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, s.199.

¹¹³ Midhat Sertoğlu. (1986). *Osmanlı Tarih Lûgatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul, s. 183.

çoğunlukla bilirkişi olarak kethüdanın bilgisine başvurulurdu. Bazı dönemlerde yapılan narh işlemleri için toplantıya kadı ve diğer kent yöneticileriyle birlikte kethüdalar da katılırdı. Temsil ettikleri esnafın narh ile belirlenen satış fiyatlarına uymaları ve haksız rekabete girmemeleri konusunda da kethüdalar sorumlu tutulurdu¹¹⁵.

Kethüdalara yardımcı olmak üzere bütün esnaf gruplarında, kendi aralarında seçtikleri ‘Yiğitbaşı’ adı verilen görevliler bulunurdu. Yiğitbaşılar, esnafın kurallara uyup uymadığını denetleme hususunda kethüdalara yardımcı olurlardı.

2.9. ANTEP’TE FAALİYET GÖSTEREN ESNAF GRUPLARI, FAALİYET ALANLARI VE ÇALIŞMA YÖNTEMLERİ

2.9.1. Esnaf Grupları

Önemli ticaret yollarının kavşak noktasında bulunan Antep, gerek kent merkezi ve çevresi için, gerekse başka bölgelere satmak amacıyla üretimde bulunan çeşitli esnaf gruplarını barındırıyordu. Tahrir Defterleri ve Şer’iyye Sicillerinde bulunan kayıtlardan Antep’te hangi esnaf gruplarının faaliyet gösterdiklerini izlemek mümkün olabilmektedir.

Buna göre, XVI. Yüzyılda Antep’te şu esnaf grupları bulunmaktadır:¹¹⁶

Arasacı: 1 adet,	Allef: 2 adet ¹¹⁷ ,
Arpacı: 2 adet,	Aşçı: 2 adet,
Attar: 1 adet ¹¹⁸ ,	Avacı: 2 adet,
Abacı: 9 adet,	Bazıcı:1 adet ¹¹⁹ ,
Basmacı: 1 adet,	Boyacı: 3 adet,
Bıçakçı: 4 adet,	Bostancı:4 adet,
Börkcü: 1 adet,	Baklavacı: 1 adet,
Balıkçı: 1 adet,	Başçı: 6 adet,
Cüllâh: 4 adet ¹²⁰ ,	Çörekci: 1 adet,

¹¹⁴ Çadırcı, a.g.e., ss. 123–124; AŞS, no: 143, H 15 Muharrem 1253/M 21 Nisan 1837, s.145.

¹¹⁵ Çadırcı, a.g.e., s. 124.

¹¹⁶ Hüseyin Özdeğer. (1982). Antep’te Pazar Ekonomisi, (16.Asırda Antep Pazarları ve Alınan Vergiler)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sa.20, İstanbul Ekim, s.169.

¹¹⁷ Fırıncıların buğdaylarını yıkayıp, kurutup, eleyenlere denir; Hasan Remzi Çitçi ve Şakir Sabri Yener. (1999). *Osmanlı Devletinin Son Yıllarında Gaziantep’te Sanat ve Ticaret Dalları*. Osman Nuri Tuzcu Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2.Baskı, Gaziantep, s.13.

¹¹⁸ Güzel kokular, iğne iplik ve benzeri şeyleri satanlara denir; Ferit Develioğlu. (1992). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitap Evi, Ankara, s.65.

¹¹⁹ Yabancı kuşları avlayan kişilere verilen isimdir; Şemseddin Sami. (1995). *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, 5.Baskı, İstanbul, s 263.

Çerçi: 5 adet,	Değirmenci: 6 adet,
Dakak: 1 adet,	Deveci: 1 adet,
Dellâl: 12 adet,	Derzi: 10 adet,
Debbağ: 4 adet,	Demirci: 4 adet,
Etmekci: 2 adet,	Eşekçi: 2 adet,
Ekinci: 5 adet,	Eyerci: 1 adet,
Hamrî: 1 adet,	Hallac: 13 adet,
Hasırcı: 1 adet,	Helvacı: 4 adet,
Hattâb: 1 adet	Hariri: 1 adet ¹²¹
Kazancı: 1 adet	Küföncü: 1 adet
Katrançı: 1 adet	Kılıccı: 2 adet
Kalburcu: 1 adet	Kaymakçı: 2 adet
Kefşger(köşger): 5 adet ¹²²	Kargiri: 2 adet
Keçeği: 4 adet,	Kerpici: 1 adet
Kendirci: 1 adet	Kuyrukcu: 1 adet,
Kürtüncü: 3 adet	Kürkcü: 1 adet
Katırcı: 1 adet	Kabbancı: 1 adet ¹²³ ,
Kırbacı: 1 adet	Kiracı: 1 adet,
Kadayıfçı: 1 adet	Kassab: 8 adet,
Leblebici : 1 adet	Muzedûz: 1 adet ¹²⁴ ,
Muytâb: 1 adet ¹²⁵	Mazıcı: 3 adet
Nakkâş: 3 adet ¹²⁶	Natur: 1 adet ¹²⁷
Neccâr: 1 adet	Oyuncu: 2 adet
Okcu: 2 adet	Saka: 1 adet
Sucu: 2 adet	Sabbâğ: 1 adet ¹²⁸ ,
Silâhi: 1 adet	Sayyâd: 1 adet,
Sagrıcı: 1 adet	Sırçacı: 2 adet,

¹²⁰ Çul dokuyanlara denir; Develioğlu, a.g.e., s.179.

¹²¹ İpekten eşya yapımıyla uğraşanlara denir; Develioğlu, a.g.e., s.395.

¹²² Tersinden dikilip sonra çevrilerek kalıplanan, ökçesiz, çivisiz ayakkabı olan yemenileri dikenlere verilen addır; Develioğlu, a.g.e., s. 39.

¹²³ Gıda maddelerinin alınıp satıldığı kapanlarda görevli kimselerin adıdır; Sertoğlu, a.g.e., s. 166.

¹²⁴ Çizme dikiciler anlamına gelmektedir; Şemseddin Sami, a.g.e., s. 625 ve 1425.

¹²⁵ Kıl dokuyan ve kıldan eşya yapanlara denir; Develioğlu, a.g.e., s.833.

¹²⁶ Yağlı boya ile duvar nakışları yapan ustalara denir; Develioğlu, a.g.e., s.960.

¹²⁷ Bağ, bahçe bekçilerine ve hamamlarda hizmet işlerini gören kişilere denir; Develioğlu, a.g.e., s.969.

¹²⁸ Boya işiyle uğraşanlara denir; Develioğlu, a.g.e., s.1085.

Şerbetçi: 1 adet	Tanburî: 1 adet,
Tarakçı: 3 adet	Tacir: 2 adet,
Tabılcı: 1 adet	Taşçı: 7 adet,
Yazcı: 1 adet	Zerger: 5 adet ¹²⁹ ,
Zeytunî: 2 adet	Zibilci: 5 adet ¹³⁰ .

XVI. yüzyılda sonuç olarak 82 adet farklı konuda hizmet eden esnaf olduğu görülmüştür. Ancak daha sonraki yüzyıllarda bu meslek gruplarının sayısında azalmalar olmuştur.

Elimizdeki kaynakların incelenmesi sonucunda Antep'te XIX. yüzyılda 55 farklı meslek grubu olduğu görülmektedir¹³¹. Şehir halkının ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan esnaf gruplarını, mesleki özelliklerine göre sınıflandırdığımızda 12 değişik grup ortaya çıkmaktadır. Bunlardan 16 değişik meslek, yiyecek içecek grubuna girmekte ve toplam meslek sayısının % 29,09'luk oranı ile ilk sırayı oluşturmaktadır. İkinci sırada, 12 meslek çeşidi ile önemli bir grup olan dokuma ve giyim bulunmakta ve % 21,8'lik bir orana ulaşmaktadır. Diğer gruplar ise, sırasıyla deri sanayi %12,73, inşaat %9,09, hizmet üretimi %7,27, nakliye % 5,46, maden % 3,63, silah %3,63, küçük imalâtçı %1,82, Attar % 1,82, kullanılmış eşya satımı %1,82, hayvan alım-satımı %1,82'lik oranla yer almaktadır¹³².

Antep'te 55 esnafın % 18,19'u alım-satım yapmakta, geriye kalan 45 esnaf grubu ise (%81,81) mal ve hizmet üretiminde bulunmaktadır. Üretici esnafın %52,72'si mal üretimi yapmakla birlikte, alım-satım veya satım işini de aynı zamanda yürütmektedir. Mal üretimi dışında hizmet üretiminde bulunan 16 esnaf grubunun oranı %29,09'dur. Mevcut yapıyı tespit etmeye yönelik yüzde ve sayı gruplandırmasında çıkan ilk sonuç üretim ağırlıklı esnafın varlığıdır. Elimizdeki belgelerde dükkân sayısı ve esnaf sayıları açısından rakamlara sahip değiliz. Bu sebeple bu konuyla ilgili net bilgiler verememekteyiz. Dükkân sayısı ve esnaf sayılarının bilinmesi şehirdeki üretim hizmetlerinin yeterli olup olmadığı konusuna açıklık getirecektir¹³³.

¹²⁹ Altını işleyen, altından süsler yapan, bir tür kuyumcuya denir ; Şemseddin Sami, a.g.e., s. 684.

¹³⁰ Bostanlarda gübre olarak kullanılmak üzere evlerden çöpleri toplayan kişilere denir; H. Remzi Çitçi ve Ş. Sabri Yener, a.g.e., s.72.

¹³¹ Bkz. EK. B.I Tablo 4.2.1.

¹³² Bkz. EK. B.I Tablo 4.2.2

¹³³ Bkz. EK. B.I Tablo 4.2.3.

Antep'te esnaftan tarhedilen vergi miktarlarını göz önünde bulundurduğumuzda ve vergi bölümünde de açıklanacağı üzere, XIX. yüzyılda Antep'te faaliyette bulunan esnaf grupları arasında Bostancılar, Abacılar, Bakkallar, Bedestenciler, Neccarlar, Kassablar, Debbağlar, Boyacılar, Deveciler, Cullahlar, Haffaflar esnafı en önde gelen grupları teşkil etmekteydi. Bu sebeple özellikle de Abacı esnafının şehir ekonomisine önemli bir katkısı vardı. İktisadî güçleri açısından Antep'teki dokuma esnafları içerisinde en fazla vergiyi veren Abacı esnafı idi.

Aba denilen kumaş hemen her yerde kalın yünden dokunurdu. Eskiden cübbe, potur, çakşır, hırka, kalçın ve terlik gibi çeşitli giyim eşyaları yapılan aba bazı bölgelerimizde halen kullanılmaktadır¹³⁴. Abacılar aba tezgâhçılarının dokudukları abaları, ayrıca külah satarlardı. Yemenici Pazarı ile Arasa Çarşısı arasında dükkânları vardı¹³⁵.

Cullah genel adı altında anılan dokumacılar çoğunlukla kaba bez, astarlık, alaca, tülbent, makrama, gömleklilik cinsi bez ve kumaşlar dokurlardı. Her şehirdeki cullah esnafı dokuyacakları bezin miktar ve ölçüsünü kendi aralarında kararlaştırırlar ve ahi baba adı verilen idarecileri vasıtasıyla kadıya tasdik ettirirlerdi. Dokunan bezler, boyacılar eşit bir şekilde dağıtılır, boyanıp hazır hale geldikten sonra kumaş satanlar tarafından bedestende satışa çıkarılırdı¹³⁶. XVIII. yüzyılda Antep içinde ve çevre köylerinde bez dokuyuculuğu yapılmaktaydı. Dokunan bezler bez pazarına getirilip burada satışa sunulurdu¹³⁷.

1830'larda Avrupa'da makineleşme Osmanlı dokumacılığı için bir dönüm noktası oldu. 1850'lere doğru Osmanlı pamuklu sanayinin hapsediği mahalli pazarlarda daha da azalarak yerini ucuz ithal mallara bırakması cullah esnafının çöküşünü hızlandırdı¹³⁸. Ancak, Antep kentsel dokumacılığın merkezi olma konumunu XIX. yüzyılda da devam ettirmiştir.

¹³⁴ Süleyman Uludağ. (1988). Abâ. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Güzel Sanatlar Matbaası, c.I, İstanbul, s. 5.

¹³⁵ Hasan Remzi Çitçi ve Şakir Sabri Yener, a.g.e., s.12

¹³⁶ Feridun Emecen. (1993). Cullah. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Güzel Sanatlar Matbaası, c.VIII, İstanbul, s. 84.

¹³⁷ Yusuf Oğuzoğlu. (1988). XVI ve XVIII. Yüzyıllarda Gaziantep Şehrinin İdari ve Kültürel Durumu. *Şahinbey Semineri 23 Aralık 1985, Ankara* s.15.

¹³⁸ Emecen, a.g.m., s.84.

Bir diğ er önemli esnaf ise debbağ lar dı. Ham deri ve tabaklama malzemesi Anadolu'nun hemen hemen her yerinde řu ya da bu ölçüde bulunmasına karşın, dericilik küçümsenmeyecek boyutlarda bir bölgesel uzmanlaş ma alanıdır¹³⁹.

Debbağ , meş in, kösele yapmak için hayvan derilerini sepileyen sanat sahipleri hakkında kullanılan bir tabir olmakla birlikte halk dilinde tabak biçiminde kullanılmaktadır¹⁴⁰.

Hayvan derilerinden meş in, kösele yapılan yer, imalathaneler hakkında ise tabakhane denilmektedir. Bu türlü iş leri yapanların Arapçası olan debbağ dilimizde tabak şekline sokulmuş ve o türlü iş yapılan yerlere de tabakhane denilmiştir¹⁴¹.

Birçok yerleş imde debbağ hane denilen mahalleler vardı. Fakat tabaklama sürecinde çıkan kokuların bu mahallelerdeki yaşamı tatsızlaştırması nedeniyle, kent büyüdükçe debbağ hanelerin yeri genellikle değı ş tirilirdi¹⁴².

Debbağ hanelerin genellikle şehir ve kasabaların dışında, deniz kıyısı ve akarsuların yerleş im alanından çıktığı kesimlerde inşa edildiğı bilinmektedir¹⁴³. Ayntab'taki debbağ haneler de şehrin kenarından geçen ve tek akarsu olan Alleben deresinin yakınına inşa edilmiştir. Debbağ hanelerin bulunduğu semt, her ne kadar bir mahalle adını taşımasa da, ekonomik bakımdan olduğı kadar, kendi adını taşıyan camisi, hamamı ve tekkesi ile sosyal yönden de hareketli bir yerleş im yeridir¹⁴⁴.

Günümüzde tabakhane olarak geçen semtin adı 18. yüzyılda adı Câbi'dir. Debbağ lar ahi babalığı, debbağ esnafının seçtiğı ve cemiyetlerinin başına getirdiğı kişiye denilmektedir. Seçilen kişinin esnaftan olması şart değildi. Hükümet tarafından berat verilirdi. Taş ralardaki debbağ ların ahibabalığı da mahallî kadılarınca İstanbul'a arz edilir, beratı çıkarıldı¹⁴⁵.

Tüketime yönelik malları satan bakkal esnafı da şehir esnafı arasındaki yerini korumaktadır. Alım satım ile uğraş an esnaf grubu içerisinde yer almaktadır. İncelediğimiz döneme ait esnaf sayısı bilinmemekle beraber ödedikleri vergi miktarı

¹³⁹ Surayıya Faroğı. (2000). *Osmanlıda Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul s. 209.

¹⁴⁰ Mehmet Zeki Pakalın. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. c.I, s. 408; Ömer Asım Aksoy. (1991). *Gaziantep Ağzı, Sözlük ve Kullanılmayan Kelimeler*. c.III, Gaziyurt Matbaası, Gaziantep, s. 648

¹⁴¹ Pakalın, a.g.e, cilt III, s, 368.

¹⁴² Faroğı, a.g.e., s.198.

¹⁴³ Zeki Tekin.(1993).Deri. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c. IX, s.177.

¹⁴⁴ Hüseyin Çınar.(2000). *18. Yüzyılın İlk yarısında Ayntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, s.53.

¹⁴⁵ Pakalın, a.g.e, c.III, ss.408–409.

bakımından Bakkal esnafı ön sırada yer almaktadır. Bu gruplar dışında kalan esnaf gruplarının Antep'in ekonomisine belli oranlarda tesir ettikleri söylenebilir.

Elimizdeki belgelerin incelenmesi sonucunda aşağıda belirtilen esnaf gruplarının varlığı tespit edilmiştir.

H Evahir-i Cemaziyelahir 1219/ M Eylül/Ekim 1804 tarihli belgeye göre Antep'te faaliyet gösteren esnaf grupları:¹⁴⁶

1- Bedestenciyan ma'a Oturakçıyan	23-Börekciyan
2- Haffafan ¹⁴⁷	24-Katırcıyan
3- Fatlacıyan ¹⁴⁸	25-Deveciyan
4- Attaran ma'a Çubukçıyan ¹⁴⁹	26-Değirmenciyan
5- Sarracan	27- Kendirciyan
6- Kazzazan (Gazzaz ya da Kazazlar)	28- Tacir-i Ağnam
7- Abacıyan ma'a Alacacıyan	(Koyun Tüccarları)
8- Demirciyan	29- Kebabcılar ma'a
9- Kazgancıyan	Kahkeçiler
10- Muytafan (Mutaflar)	30- Leblebiciyan
11. Helvacıyan	31- Hışvacılar ¹
12-Keçeciyan	32- Kuyumcıyan
13-Debbağan	33- Bostancıyan ma'a
14-Kassaban	Zerzevatçılar
15-Etmekciyan	34- Tuzcıyan
16-Boyacıyan ma'a Bağçeciyan	35-Hallacan ma'a
17-Tütüncüyan	Kasarcıyan
18-Tüfenkciyan	36-Yapıcıyan ma'a
19-Berber ma'a Hamamcıyan	Taşçıyan
20-Nalbandan	37- Muasereciler
21-Semerciyan ma'a Çulcıyan	38- Arpacıyan
22-Naccaran ma'a Bıçakçıyan	39- Kirişciyan

¹⁴⁶ AŞS, no:136, H Evahir-i Cemaziyelahir 1219/ M Eylül/Ekim 1804, ss.135–136; esnaflardan şa'ir (arpa) bedeliyyesi için 10.715 kuruş vergi toplanması istenmiştir.

¹⁴⁷ Kavaf, ayakkabı, terlik yapıp satanlara denir; Develioğlu, a.g.e., s.371.

¹⁴⁸ Debbağların işleyip boyadıkları yemeni yapmaya yarayan deri ve köseleleri satan ve Karanlık Bedesten'de faaliyet gösteren esnaf grubudur. Bu bedesten halk arasında Fadlacı Pazarı olarak bilinmektedir.

¹⁴⁹ Cemil Cahit Güzelbey. (1966). *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri*, Fasikül 3, Gaziantep, s. 20 Çıbıkçı ya da çubukçular, ağaçtan sigara ağızlığı yapan sanatkarlardır.

H Gurre-i Zilkade 1245/ M Nisan/ Mayıs 1830 tarihli belgeye göre Antep'te faaliyet gösteren esnaf grupları: ¹⁵⁰

1-Etmekciyan	30-Arpacıyan
2-Değirmenciyan	21-Debbağan
3-Neccaran	22-Tütüncüyan
4-Nalbandan	23-Kefişgeran
5-Sarracan	24-Taşcıyan
6-Haffafan	25-Berber ma'a
7-Kuyumcuyan	Hamamcıyan
8-Kassaban	26-Kebabcıyan
9-Katırcıyan	27-Leblebiciyan
10-Deveciyan	28-Ma'asereciyan
11-Bakkalan	31-Abacıyan
12-Cullahan	32-Bedestenciyan
13-Kendiriciyan	33-Hammalan
14-Attaran	34-Kasarcıyan
15-Bostancıyan	35-Hışvacıyan
16-Boyacıyan	36-Keçeciyan
17-Basmacıyan	37-Muytafan
18-Demirciyan	38-Çıbıkçıyan
19-Tüfenkciyan	39-Helvacıyan
20-Tuzcuyan	40-Kazzazan
29-Semerciyan	41-Fadlacıyan

¹⁵⁰ AŞS, no:142, H Gurre-i Zilkade 1245/ M Nisan/ Mayıs 1830, s.65.

H13 Şaban 1246/M 27 Ocak 1831 tarihli belgeye göre Antep'te faaliyet gösteren esnaf grupları:¹⁵¹

1-Etmekciyan	23-Kefişgeran
2-Değirmenciyan	24-Taşçıyan
3-Neccaran	25-Berber ma'a
4-Nalbandan	Hamamcıyan
5-Sarracan	26-Kebabcıyan
6-Haffafan	27-Leblebiciyan
7-Kuyumcıyan	28-Ma'asereciyan
8-Kassaban	29-Semerciyan
9-Katırcıyan	30-Deveciyan
10-Kazgancıyan	31-Abacıyan
11-Bakkallan	32-Bedestenciyan
12-Cullahan	33-Hammalan
13-Kendirciyan	34-Kasarcıyan
14-Attaran	35-Hışvacıyan
15-Bostancıyan	36-Keçeciyan
16-Boyacıyan	37-Muytafan
17-Basmacıyan	38-Çıbıkçıyan
18-Demirciyan	39-Tuzcıyan
19-Tüfenkiyan	40-Helvacıyan
20-Arpacıyan	41-Kazzazan
21-Debbağan	42-Fadlacıyan
22-Tütünciyan	

¹⁵¹ AŞS, no: 142, H13 Şaban 1246/M 27 Ocak 183, s. 258.

H Gurre-i Safer 1248/M Haziran Temmuz 1832 tarihli belgeye göre Antep'te faaliyet gösteren esnaf grupları:¹⁵²

1-Etmekciyan	24-Berber ma'a
2-Değirmenciyan	Hamamciyan
3-Neccaran	25-Kebabciyan
4-Sarracan	26-Leblebiciyan
5-Haffafan	27-Ma'asereciyan
6-Kuyumcuyan	28-Semercuyan
7-Kassaban	29-Deveciyan
8-Katırcıyan	30-Abacıyan
9-Kazgancıyan	31-Bedestenciyan
10-Bakkalan	32-Hammalan
11-Cullahan	33-Kasarcıyan
12-Kendirciyan	34-Çıbıkciyan
13-Attaran	35-Muytafan
14-Bostancıyan	36-Tuzcuyan
15-Boyacıyan	37-Helvacıyan
16-Basmacıyan	38-Kazzazan
17-Tüfenkciyan	39-Fadlacıyan
18-Arpacıyan	40-Keçeciyan
19-Demirciyan	41-Nalbandan
20-Debbağan	42-Hışvacıyan
21-Tütüncüyan	
22-Kefişgeran	
23-Taşcıyan	

Yüzyılın başındaki esnaf grupları ile karşılaştığımızda Antep'te Temmuz 1832 yılında Kirişçiler, Tacir-i Ağnam, Börekçiler esnafına rastlanmamaktadır. Ancak 1804'teki listede birlikte verilen bazı esnaflar bu listede ayrı olarak verilmiştir. Hatta bir esnafın adı varken diğer esnafın adı bulunmamaktadır. Örneğin;

¹⁵² AŞS, no: 142, H Gurre-i Safer 1248/M Haziran Temmuz 1832, ss. 351-353.

1804'te yapıcılar ve taşçılar birlikte, 1832'de taşçılar ayrı; 1804'te kasarcılar ve hallaçlar birlikte; kasarcılar ayrı verilmiştir.

Bu duruma zerzevatçılar ve bostancılar, kahkeçiler ve kebapçılar, bıçakçılar ve neccarlar, çulcular ve semerciler, bağçeciler ve boyacılar, alacacılar ve abacılar, oturakçılar ve bedestenciler, atarlar ve çubukçularda da rastlanmaktadır.

2.9.2. Esnafın Faaliyet Gösterdiği Alanlar

2.9.2.1. Bedesten

Osmanlı Dönemi Türk şehirlerinde ticaret bölgesinin çarşı içindeki merkezi ve değerli malların saklanıp satıldığı bina türü olarak adlandırılmaktadır.

Eski Osmanlı-Türk şehirciliğinin ana prensiplerinden biri şehirlerde dinî ve ticarî merkezlerin kurulması olmuştur. Ticaret hayatı yeni Türkleşen her şehirde ilk kurulan tesislerden olan ve mimarisi bakımından ulu camiye benzeyen bir bedesten etrafında ve yakın çevresinde gelişmiştir. Bütün ticaret bölgesinin merkezi olarak kurulan bedesten, sağlam ve kârgir yapısı ile tüccarların değerli mallarını koruyan bir çeşit iç kale olmuştur. Buralarda tüccarların kıymetli malları dışında çarşı esnafının, tüccarların kasaları, evrakları, defterleri yakın tarihlere gelinceye kadar önemli bir sosyal müessese olan esnaf ve zanaatkâr loncalarının belgeleri muhafaza edilmiştir. Bedestenler çarşı ve endüstri mahallelerinin bir çeşit çekirdeği durumundadır. Çarşılar bunun etrafında biçimlenir, yakınına tüccar hanları yapılırsa veya evvelce yapılanlar gittikçe yayılan sınırların içinde kalır, aralarda iki kenarında dükkânlar olan sokaklar meydana gelirdi¹⁵³.

Bedesten olarak gösterilen veya adlandırılan bazı tesisler ise açık bir arastadır. Nitekim Adana, Antep, Darende, Iğın, İşkodra, Karaman, Kilis, Kırklareli, Kütahya, Manastır (Bitola), Niğde, Tarsus ve Üsküdar'da bedesten olarak adlandırılan yapılar hep üstü açık veya kârgir tonoz örtülü, bir yolun iki tarafında sıralanan kârgir dükkân gözlerinden ibaret kapalı çarşı arastalardır¹⁵⁴.

Antep'te çeşitli zamanlarda yapılan 6 tane bedesten bulunduğu saptanmıştır. Bunlardan en eskileri, Lala Mustafa Paşa tarafından yaptırılan ve içerisinde 110 dükkân bulunan Eski (Karanlık) Bedesten (1578)'dir. 1957 yılında yandıktan sonra sebze haline çevrilen ve günümüze ulaşan Zincirli Bedesten (1717) ve zamanımızda

¹⁵³ Semavi Eyice. (1992). Bedesten. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c.V, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, s.311.

işyeri olarak kullanılan Kemikli Bedesten (1853) bulunmaktadır. Kadri Paşa (Fatlacılar) Bedesteni (1854–1857), Oturakçılar Bedesteni ile Hüsrev Paşa'nın yaptırdığı Kuyumcular Bedesteni ise (XVI. yüzyıl) artık mevcut değildir. Bedestenlerin kuruldukları yerlere bakıldığında Kuyumcular Bedesteni'nin kalenin güneybatı tarafında, diğerlerinin ise Tahtânî Camii'nin batısında olduğu görülmektedir¹⁵⁵.

2.9.2.2.Han

Hanlar, şehirlerarasında yolculuk yapanların ihtiyaçlarını gidermek için veya kervanların güvenliğini sağlamak ve orduların ikmal merkezi olarak kullanılmak amacıyla yapılmış konaklama tesisleridir¹⁵⁶.

Antep'te I. Dünya Savaşı'nın başladığı yıllarda, şehre 10 km mesafede bulunan Sam Köyü Hanı ile birlikte 32 tane han bulunmaktaydı¹⁵⁷. Antep'te bu kadar çok sayıda han yapılmış olmasının en önemli nedeni, şehrin Maraş'tan Halep'e, Birecik'ten Akdeniz kıyılarına, Diyarbakır'dan İskenderun'a giden kervan yollarının kavşak noktasında bulunmasıdır. Ekonomik ve ticarî açıdan büyük bir öneme sahip olan hanların, en parlak ve canlı olduğu devir XIX. yüzyıldır. Nitekim halen şehirde mevcut olan hanların XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın sonları arasında yapıldığı bilinmektedir¹⁵⁸.

Bilindiği kadarıyla bunlardan en eskisi Han-ı Cedit (Yeni Han) olmalıdır. Pürçekli Kervansarayı 1462'den daha önce, Dulkadırlı Alaüddevle Bozkurt Bey'in Hanı ise XVI. Yüzyılın hemen başında inşa edilmiş olmalıdır. Gaziantep il merkezinde bugün varlığını koruyan hanlar içinde en eskisi, Lala Mustafa Paşa'nın 1563'lerde yaptırdığı Paşa (Hışva) Hanı'dır¹⁵⁹. Ayntab Şer'iyye Sicilleri'ndeki H Rebiülevvel 1250/M Temmuz/Ağustos 1834 tarihli bir belgeden adı geçen hanın önemli bir tamir gördüğü anlaşılmaktadır¹⁶⁰. Sicil kaydında, Antep'teki Paşa Hanı yıkılmaya yüz tuttuğundan Antep Mütessellimi Battal Bey ve Mutasarrıfı

¹⁵⁴ Semavi Eyice, a.g.m., s.311; Pakalın, Arastayı üstü örtülü veya dükkânlarının önü saçaklı çarşılar verilen ad olarak tanımlamaktadır.Bkz. c.I, s.64.

¹⁵⁵ Nusret Çam. (1996). Gaziantep. [Mimarî]. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c.XIII, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul s. 473.

¹⁵⁶ Mehmet Özkarcı'dan naklen Altınöz, a.g.m., s.130.

¹⁵⁷ Nusret Çam. (2000). Gaziantep'te Türk Mimarisi, *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu*, Gaziantep, s.6.

¹⁵⁸ Özkarcı'dan naklen Altınöz, a.g.m., ss.131-132.

¹⁵⁹ Nusret Çam. (2000). Gaziantep'te Türk Mimarisi, *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu*, Gaziantep, s.6.

¹⁶⁰ AŞS, no:143, H Rebiülevvel 1250/M Temmuz/Ağustos 1834, s.10.

Hasırcızade'nin de katıldığı bir keşif sonucunda 18,286 kuruşa onarıldığı belirtilmektedir.

1648 yılında Antep'i ziyaret eden Evliya Çelebi, sayıları hakkında herhangi bir bilgi vermemekle birlikte, şehirdeki hanlar arasında Mustafa Paşa'nın Pekmez Hanı, Tuz Hanı, Börekçi Hanı ve Mustafa Ağa Hanı'nın bulunduğu bahsetmektedir¹⁶¹.

Nusret Çam'a göre, günümüze kadar ulaşan hanlar ve yapılış tarihleri şu şekildedir¹⁶²: Sam Köyü Hanı (XVI. yüzyıl), Paşa Hanı (XVI. yüzyıl ortaları), Tütün Hanı (1754 öncesi), Yeni Han (1557 öncesi), Tuz Hanı (XVII. yüzyıl başları), Emir Ali Hanı (1719), Yüzükçü Hanı (1735 öncesi), Şeker Hanı (1850), Mecidiye Hanı (1864 öncesi), İlet Hanı (1874), Belediye Hanı (1885–1886), Eski Gümrük Hanı (1887), Kürkçü Hanı (1890), Kumruoğlu Hanı (XX. yüzyıl başları) ve Elbeyli Hanı (XX. yüzyıl başları).

Ayntab Şer'iyye Sicilleri'nde, gerek Nusret Çam'ın gerekse Mehmet Özkarcı'nın çalışmalarında ismi geçmeyen bir hana, İki Kapılı Han'a tesadüf edilmiştir. H 7 Safer 1257/M 31 Mart 1841 tarihli belgede İki Kapılı Han'ın Demir Bezirgan Vakfi'na ait olduğu belirtilmiştir¹⁶³.

Antep'te ticarî canlılıkları rahatlıkla gözlenebilen hanların sayıca çok olması, şehrin ekonomik ve ticarî açıdan önemli bir merkez olduğunun bir göstergesidir.

2.9.2.3. Çarşı (Arasta)

Arasta, üstü genellikle tonoz veya çatıyla örtülü bir sokağın iki yanında karşılıklı sıralanan ve aynı cins malları satan dükkânların meydana getirdiği çarşı olarak tanımlanmaktadır¹⁶⁴.

Arasta Farsça bir kelime olup, Kâmûs-ı Türkî'de çarşının bir esnafa mahsus kısmı olarak tanımlanmaktadır. Daha önceleri de ordu çarşısı, ordugâhta kurulan seyyar çarşı anlamında kullanılmıştır¹⁶⁵. Farsça'daki kullanımının çarşı anlamında olmadığı anlaşılmaktadır. Bu kelimenin Türkçe'de çarşı anlamını kazanması,

¹⁶¹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c.IX, s.352.

¹⁶² Nusret Çam. (1996). Gaziantep. [Mimarî]. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c.XIII, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul s. 473.

¹⁶³ AŞS, no:143, H 7 Safer 1257/M 31 Mart 1841, s.131.

¹⁶⁴ Nusret Çam.(1991). Arasta. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c.III, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, s.335.

¹⁶⁵ Şemseddin Sami, a.g.e., s.27.

dükkânların düzenli biçimde karşılıklı birer sıra halinde dizilmiş olmalarından veya ordugâh pazarlarının askerî disiplin içinde “tanzim edilmiş satış” yapmalarından veya her iki sebepten yani bu dükkânların gezgin satıcılara oranla her hususta düzene konulmuş olmalarından ileri geldiği öne sürülmektedir¹⁶⁶.

Ayntab Şer’iyye Sicilleri’ndeki çeşitli belgelerden incelenen dönemde şehirde çok sayıda çarşı ve pazarın bulunduğu ve buralarda ticarî bir hareketliliğin yaşandığı anlaşılmaktadır.

Çarşı ve pazarlardan bahseden belgelerin genellikle vakıf işleri nedeniyle düzenlendiği görülmektedir. Örneğin, H 18 Zilkade 1248/M 8 Nisan 1833 tarihli bir kayıta, Bostancılar Mahallesi’nde Abdürrezzak Mescidi adında bir mescidin bulunduğu ve Fadlacılar Çarşısı’ndaki bir dükkânın yarı hissesinin adı geçen mescidin vakfına ait olduğu belirtilmektedir¹⁶⁷. Bundan başka Uzun Çarşı’daki Pekmez Hanı Tahtanî Camii’nin bitişiğindeki medresenin vakıflarından biridir¹⁶⁸. Yine Helvacı Çarşı’sında bulunan bir kahvehane, Alaüddeve Camii’nin Vakfı’nın malıdır¹⁶⁹. Ayrıca Arasa’daki Samancı Pazarı içerisinde bulunan bir dükkân Hacı Ebubekir tarafından, geliri Muharrem ayında çorba yapıp fakirlere dağıtılmak üzere vakfedilmiştir¹⁷⁰. Bunlara ek olarak, Hatice binti Hüseyin, Nergizhane Mahallesi’ndeki bir ev ve bir dükkân ile beraber Kendirci Pazarı’ndaki bir kendir ambarını evladiyelik olarak vakfetmiştir¹⁷¹.

Yukarıdaki örneklerden hareketle, çarşı ve pazarlardaki dükkânların büyük çoğunluğunun kısmen ya da tamamen bir vakfa ait olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Antep’te faaliyet gösteren çarşı ve pazarlar şöyle sıralanabilir: Buğday Pazarı, Demirci Pazarı, Direkçi Pazarı, Dökmeci Pazarı, Çıkrıkçı- Harat- Pazarı, Elmacı Pazarı, Haphapçı Pazarı, Hasırcı Pazarı, Huderci Pazarı, Kazancı Pazarı, Kelleci Pazarı, Kovacı Pazarı, Kunduracı Pazarı, Kuyumcu Pazarı, Külahçı Pazarı, Külekçi Pazarı, Nacar Çarşısı, Odun Pazarı, Oturakçı Pazarı, Pineci Pazarı, Samancı Pazarı, Semerci Pazarı, Yemenici Pazarı yer almaktadır.

¹⁶⁶ Nusret Çam, a.g.m., s.335.

¹⁶⁷ AŞS, no:142, H 18 Zilkade 1248/M 8 Nisan 1833, s.329.

¹⁶⁸ AŞS, no:144, H 13 Cemaziyelahir 1260/M 30 Haziran 1844, s.259.

¹⁶⁹ AŞS, no: 144,H Zilhicce 1265/M Ekim/Kasım 1849, s.125.

¹⁷⁰ AŞS, no: 145, H 21 Zilhicce 1270/M 14 Eylül 1854, s. 140.

¹⁷¹ AŞS, no: 146, H 15 Şaban 1273/M 10 Nisan 1857,s. 191.

Semt olarak anılan çarşı ve pazarlar arasında ise;Arasa Çarşısı, Avrat Pazarı¹⁷², Küçük Pazar, Nazlı Pazarı, Pazar Yeri, Tuz pazarı, Uzun Çarşı yer almaktadır¹⁷³.

2.9.3.Çalışma Yöntemleri

Gedik Usulü

Tekel ve imtiyaz anlamına gelen gedik, sahiplerinin işleyeceği işi başkalarının yapamaması ve satacağı şeyi başkalarının satamaması koşuluyla, hükümet tarafından verilen senedin içindeki hükümlerin kullanılması ve yürütülmesidir¹⁷⁴.

Gedik kelimesine ilk kez III. Ahmet Devri (1703–1730)’nde rastlanmaktadır. Ancak gediğin tekelci karakteri çok daha önceleri de mevcuttu. Bu çeşit esnaflık ve sanatkârlık 1860 yılına dek sürmüştür. Tekel usulünün başlangıcı olan 1727 yılında esnafın sayısı “ustalık” adıyla sınırlandırılmış ise de sonraları gedik adını almış ve gedik terimi ile “sanat aletleri” kastedilmeye başlanmıştır. Gedikle ilgili fermanlar, esnafın sayısının artırılıp eksiltilmemesi, gediği olmayanların sanat ve ticaret yapamaması, boş olan gediklerin esnafın çırak ve kalfalarına verilmesi, dışarıdan kimse kabul edilmeyip, çırak ve kalfalıktan yetiştirilmesi hükümlerini kapsamıştır¹⁷⁵.

Gedik sisteminde ihtiyaç duyuldukça yeni kadrolar meydana getirilir böylece ticaret kesiminin aşırı büyümesi engellenirdi. Eğer gerçekten ihtiyaç varsa, kendiliğinden açılan dükkânlar kapatılmaz ve bunlar kadroya geçirilirdi; bu öncelikle esnaf teşkilâtının bir iç meselesi olarak halledilirdi¹⁷⁶.

Gedikler genellikle içinde buldukları dükkâna bağlı olup yer değiştirmeleri için bazı formaliteler gerekmektedir. “Müstekar Gedik” adı verilen bu tür gediklerin yer değiştirmeleri halinde yeni bir gedik verilir gibi işlemlerin yapılması gerekmektedir. Havaî Gedikler ise bir dükkâna değil şahsa bağlı olup, bu tür gediğe sahip olanlar da istedikleri yerlerde faaliyet gösterebilirdi. Bir branştaki ihtiyacın artması ile gedik sayısı arttırılabildiği gibi, azalması ile de bazı gedikler bağlı

¹⁷² Çitçi, Hasan Remzi ve Yener, Şakir Sabri. (1971).*Osmanlı Devleti'nin Son yıllarında Gaziantep'te Sanat ve Ticaret Dalları*. Yeni Matbaa, Gaziantep, s.72;Burada kadınlar satış yaptığından bu adı almıştır.

¹⁷³ Çitçi, Hasan Remzi ve Yener, Şakir Sabri., a.g.e., ss.72-73.

¹⁷⁴ Çağatay, a.g.e.,s. 112.

¹⁷⁵ Çağatay, aynı yer.

¹⁷⁶ Ahmet Tabakoğlu. (1986).*Türk İktisat Tarihi*. Dergah Yayınları, İstanbul, s. 411.

oldukları hazineye geri verilirdi. Ya da aynı daldaki diğer gediklerle birleştirilebilir veya izin alınarak başka bir branşa devredilebilirdi¹⁷⁷.

Esnaflığın bu derecede sıkı kurallara bağlanmış olmasına rağmen XVIII. yüzyılın sonlarında yabancılar da bu kuruma el atmaya başlamışlardır. Tanzimat öncesine kadar bunlarla kısmen de olsa mücadele edilebilmiş ancak, 1838 Balta Limanı Anlaşmasındaki “her türlü ticaret” ibaresi durumu daha da içinden çıkılmaz bir hale getirmiş, 1861 Kanlıca Anlaşmaları’ndan sonra ise, tekel kaldırılarak yerli ve yabancı isteyen herkese istediği alanda çalışma imkânı sağlanmıştır¹⁷⁸.

2.10. ESNAF YAPILANMASI VE ANTEP’TE EKONOMİK DÜZENE ETKİLERİ

2.10.1. Antep’te Üretim:

İktisat tarihi, insanların maddi ihtiyaçlarını giderme çabalarını tasvir eder. İnsanın maddi ihtiyaçları basit olarak yiyecek, giyecek ve barınak ile başlamaktadır. Bu ihtiyaçların temini için bir takım faaliyetler gerekmektedir. Yapılan faaliyetler sonucunda bir üretim veya hizmet gerçekleşir. Esnaf grupları, malın üretiminden tüketiciye ulaştırılmasına kadar gerekli bütün işleri yapan kişilerden oluşmaktadır¹⁷⁹.

Antep’te üretim faaliyetleri hakkında çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Halep Sancağının arazi durumunu gösterir istatistik cetvele göre, Antep’te 1869 yılında 240 dönüm çayır, 1695 dönüm orman, 7344 dönüm boş arazi, 83570 dönüm ziraat arazisi, 1380 dönüm bostan, 6000 dönüm tütün, 35170 dönüm bağ, 7820 dönüm zeytin arazisi bulunurken, 1870 yılında 33519 dönüm bağ ve 61676 dönüm felhan arazisi, 1871 yılında ise 73570 dönüm ziraat arazisi, 2500 dönüm bostan, 4000 dönüm tütün, 17000 dönüm bağ, 5000 dönüm zeytin arazisi ve 55000 dönüm felhan arazisi bulunmaktadır¹⁸⁰.

Bu bilgilere göre Antep’te tahıl ürünlerinin ekim alanları ile bağcılık ve zeytincilik önemli bir yer tutmuş; zeytinyağı ve sabun üretimi buna paralel olarak gelişmiştir.

¹⁷⁷ Mübahat S. Kütükoğlu. (1994). Osmanlı İktisadî Yapısı. *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c. I, (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul, s. 611.

¹⁷⁸ Kütükoğlu, a.g.m., s. 612.

¹⁷⁹ Demirel, a.g.e., s.76.

¹⁸⁰ Hilmi Bayraktar. (2004). *XIX. Yüzyılda Halep Eyaleti’nin İktisadî Vaziyeti*. Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, No:8, Tarih Şubesi Yayınları:7, Elazığ, s.58.

Aynı yıllarda üretilen hububat miktarına baktığımızda: 1869 yılında 272700 İstanbul kilesi¹⁸¹ buğday, 202500 İstanbul kilesi arpa 2710 İstanbul kilesi çavdar, 21500 İstanbul kilesi burçak, 7000 İstanbul kilesi darı, 4047 İstanbul kilesi fî (fiğ)¹⁸², 790 İstanbul kilesi susam, 3000 İstanbul kilesi pirinç üretilmiş, 1870 yılında bu miktarlar aynen kalmıştır. 1871 yılında ise; 153000 İstanbul kilesi buğday, 100000 İstanbul kilesi arpa, 1000 İstanbul kilesi çavdar, 6000 İstanbul kilesi burçak, 2000 İstanbul kilesi darı, 1000 İstanbul kilesi fî (fiğ), 120 İstanbul kilesi susam üretilirken, bu dönemde pirinç üretilmemiştir¹⁸³.

Antep'te baklagil miktarı ise kıyye olarak: 1869 yılında 11700 kıyye nohut, 16670 kıyye mercimek, 1870 yılında miktar aynı kalmıştır. 1871 yılında ise 6000 kıyye nohut ve 6000 kıyye mercimeğe düşmüştür. Halep kazalarında en fazla üretilen baklagil nohut ve mercimektir¹⁸⁴.

1869 yılında 17100 kıyye kendir, 7560 kıyye pamuk kozası, 23730 kıyye tütün, 200 kök boya, 130 kıyye alacehri, 1130 kıyye cehri¹⁸⁵ 80 kıyye mazı, 35 kıyye palamut, 1870 yılında 17100 kıyye kendir, 7560 kıyye pamuk kozası, 23730 kıyye tütün, 200 kök boya, 130 kıyye alacehri, 1130 kıyye cehri, 80 kıyye mazı, 35 kıyye palamut, 124340 kıyye zeytin, 1871 yılında 2500 kıyye kendir, 4000 kıyye pamuk kozası, 9000 kıyye tütün, 500 kıyye alacehri, 1200 kıyye cehri, 100 kıyye mazı, 2000 kıyye zeytin üretimi yapılmıştır¹⁸⁶.

Meyve ve sebze üretimi 1869 yılında 149940 kıyye incir, 20500 kıyye ceviz, 350 kıyye badem, 5000 kıyye fıstık, 14100 kıyye nar, 63160 kıyye elma, 110 kıyye ayva, 3900 kıyye armut, 25550 kıyye kavun karpuz, 1870 yılında 149940 kıyye incir, 20500 kıyye ceviz, 350 kıyye badem, 5000 kıyye fıstık, 16100 kıyye nar, 66160 elma, 110 kıyye ayva, 3900 kıyye armut, 25530 kıyye kavun karpuz, 50355 kıyye soğan sarımsak, 1818500 kıyye üzüm, 1871 yılında 5000 kıyye incir, 85000 kıyye ceviz, 11100 kıyye nar, 8016 elma, 2650 kıyye armut, 268900 kıyye kavun karpuz, 46500 kıyye soğan sarımsak üretilmiştir¹⁸⁷.

¹⁸¹ Ölçü birimi İstanbul kilesi olup, bir İstanbul kilesi buğday 25.656 kg., arpa 22.25 kg., pirinç ise 12,828 kg olarak belirtilmiştir.

¹⁸² Baklagillerden, hayvan yemi olarak yetiştirilen genellikle tırmanıcı bir veya çok yıllık otsu bir bitki; Ferit Develioğlu. (1975). *Türkçe Sözlük*. Rafet Zaimler Kitap evi, İstanbul, s.411.

¹⁸³ Bayraktar, a.g.e., s.59.

¹⁸⁴ Bayraktar, a.g.e., s.61.

¹⁸⁵ Kökboyasıgillerden boyu 1,5 metre kadar, yaprakları uzunca, çiçekleri küçük ve yeşil, sarı, beyaz, olan, yüz kadar türü bulunan ve tohumlarından boya çıkarılan bir ağaççık; Develioğlu. (1975). *Türkçe Sözlük*, s.188.

¹⁸⁶ Bayraktar, a.g.e., s.62.

¹⁸⁷ Bayraktar, a.g.e., s.63.

Antep'te üretilen bazı hayvansal ürünler ise; 1869 yılında 9080 adet kovan, 16870 kıyye bal, 1046 kıyye bal mumu, 3830 kıyye yapağı, 415 kıyye tiftik, 8040 kıyye keçi kılı, 200 kıyye deve yünü, 870 yılında 9080 adet kovan, 16680 kıyye bal, 1046 kıyye bal mumu, 3830 kıyye yapağı, 415 kıyye tiftik, 8040 kıyye keçi kılı, 200 kıyye deve yünü, 1871 yılında 7000 adet kovan, 700 kıyye bal, 200 kıyye bal mumu, 4000 kıyye yapağı, 300 kıyye tiftik, 9000 kıyye keçi kılı, 200 kıyye deve yünüdür¹⁸⁸.

Antep'te üretilen hayvansal ürünler şehirde keçe imalatı ile muytafçılığın geliştiği izlenimini vermektedir. Muytafçılığın temel hammaddesi keçi kılıdır ve bunu debbağlardan temin etmektedirler. Debbağlar keçi kılını önce muytaflara satmak mecburiyetindedir¹⁸⁹. Antep Sivas'ın sebze meyve gibi ürün ihtiyacını da karşılamıştır¹⁹⁰.

2.10. 2. Antep'te Pazarlama ve Tüketim

Osmanlı toplumunda temel ihtiyaç maddelerinden ekmek ve benzeri çeşitleri Ayntab Şer'iyye Sicilleri'nde etmekciyan, börekciyan, kahkeciyan adıyla ayrı ayrı verilmiştir. Ekmek fiyatlarının tespitinde genellikle ağırlık sabit tutularak, fiyat değiştirilmiştir.

8 Nisan 1833 ekmeğin 1 batmanı 36 para, 17 Nisan 1833'te 1 Batmanı 34 para, 24 Nisan 1833 'de 1 Batmanı 38 Para, Mayıs/Haziran 1833'te 1 kıyyesi 1 kuruş, 4 Temmuz 1833'de 1 kıyyesi 40 para olarak narh verilmiştir.

Antep narh defterlerinde çoğunlukla batman kullanılmaktadır. 1 Antep batmanı, 720 dirheme (2,309 kg) yani 1,8 kıyyeye karşılıktır¹⁹¹.

17 Nisan 1833'de has unun 1 Batmanı 58 para iken Has kahkenin ise 1 batmanı 56 paradır. Has kahke ununun batmanı 52 paradır. Kuru has kahke ise 1 Batmanı 64 paradır. Künefe ise 1 batmanı 56 paradır¹⁹².

Antep'te 1805 yılında ekmeğin okkası (1 okka = 400 dirhem = 1282 gr.) 7,3 para iken kıtlık yılları olan 1819'da 13,7 ve 1820'de de 18.2 paraya yükselmiştir. 1833 yılında da 20,7 para olmuştur¹⁹³.

¹⁸⁸ Bayraktar, a.g.e., s.66.

¹⁸⁹ Mehtap Özdeğer. (2003). 19.Yüzyılda Uşak Şehrinde Esnaf ve Sanatkârlar. *Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri*, 9–10 Mayıs 2002, Bildiriler, İkinci Cilt, Globus, Dünya Basım Evi, İstanbul, s. 293.

¹⁹⁰ Demirel, a.g.e., s.90.

¹⁹¹ Mustafa Öztürk. (1990). Güneydoğu Anadolu'da Fiyatlar. *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, 21–25 Ağustos, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, s. 105.

¹⁹² AŞS, no: 142,H 27 Zilkade 1248/ M 17 Nisan 1833,s. 226.

Ekmek fiyatlarının artışında dönem içinde yaşanan sorunlar etkili olmuştur. Nitekim 1233/1818 yılına ait bir belgede 1233 yılı Cemaziyülevvel ayının onuncu ve Martın beşinci günü zahire darlığı sebebiyle ekmekciye 2 para zam için müsaade olunup ekmeğin batmanı 16 para olmuştur¹⁹⁴.

Halkın tüketiminde genel olarak yer alan et fiyatlarında da sık sık değişiklikler görülmektedir. Halkın tüketim eğilimi ve üretim ticarete de yansımaktadır. H 13 Cemaziyelahir /M 14 Haziran 1813 Antep'te o dönemde koyun yetiştiriciliği yapılmaktadır. Antep kazalarının her birinden 500 koyun sağlanıp gönderilmesi hakkında bir ferman bulunmaktadır¹⁹⁵.Yine tarihsiz bir arzuhalde Ayntab Halep Esnafı Trablus'dan manda alıp Sivas'a ve o taraflardan koyun alıp Halep ve Şam'a götürürlerken verilen toprak basdı parasına kanaat edilmeyip bazı vali zabıtlar mandanın çiftinden on sekiz para aldıklarından men'i istenmiştir¹⁹⁶.

Kayıtlarda koyun eti, kuyruk, kuyruk yağı, iç yağı kasap esnafının sattığı yiyeceklerdir.1830 yılında etin 1 batmanı 60 para, 17 Nisan 1833'de 1 batmanı 140 para, 24 Nisan 1833'de 1 batmanı 3 kuruş, Mayıs/Haziran 1833 'de 1 kıyyesi 2,5 kuruş, 4 Temmuz 1833'de 1 kıyyesi 84 para, 3 Safer 1249'da1 batmanı 90 paradır. Kuyruk ise 1 Aralık 1830'da 1 batmanı 3,5 kuruş, 17 Nisan 1 batmanı 6 kuruş, Mayıs/Haziran 1833'de 1 kıyyesi 5 kuruş, 4 Temmuz 1833'de 1 kıyyesi 5 kuruş, 3 Safer 1249'da1 batmanı 5,5 kuruştur. İç yağı ise 1 Aralık 1830 'da 1 batmanı 3 kuruştur. Kuyruk yağı ise Mayıs/Haziran 1833'de 1 kıyyesi 9 Kuruş, 4 Temmuz 1833'de 1 kıyyesi 9 kuruştur¹⁹⁷.

1800 yılında 20 para olan koyun eti 1820'de 28,5 paraya ve sonunda 1839 yılında ise 110 paraya yükselmiştir¹⁹⁸.

Antep'te diğer gıda ürünlerine gelince: Pirinç Temmuz/Ağustos 1832'de 1 kıyyesi 3 kuruş 4 paradır. 4 Temmuz 1833 de 1 kıyyesi 144 paradır. Pirinç üretimi

¹⁹³ Öztürk, a.g.m., s.105

¹⁹⁴ AŞS, cilt 140, s.284; C.Cahit Güzelbey ve Hulusi Yetkin. (1970). *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicillerinden Örnekler cilt 81-141*, Yeni Matbaa, Gaziantep, s.118.

¹⁹⁵ C.Cahit Güzelbey ve Yetkin Hulusi. (1970). *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicillerinden Örnekler cilt 81-141*, Yeni Matbaa, Gaziantep, s.117.

¹⁹⁶ BOA, Cevdet Maliye no:13227.

¹⁹⁷ AŞS, no: 142, s. 337; AŞS, no: 142,H Gurre-i Rebiülevvel 1248/ M Temmuz/Ağustos 1832, H 27 Zilkade 1248/ M 17 Nisan 1833, H Zilhicce 1248/ M 24 Nisan 1833, H 15 Safer 1249/M 4 Temmuz 1833,H Safer 1249/ M Haziran / Temmuz 1833, ss. 226-227.

¹⁹⁸ Öztürk ,a.g.m., s.105

günümüzde yapılmamakla birlikte Antep'te eskiden pirinç üretiminin yapıldığına belgelerde rastlanmıştır¹⁹⁹.

Temmuz/Ağustos 1832'de Balın 1 kıyyesi 5 kuruş 'tur. Bulgur ise 1 kıyyesi 1 kuruş 2 paradır.4 Temmuz 1833'te ise 1 kıyyesi 66 paradır²⁰⁰.

Sadeyağ ise Mayıs/Haziran 1833'te 1 kıyyesi 10 paradır. Yine aynı dönemde peynir 1 kıyye 2 paradır. Yoğurt ise; 17 Nisan 1833'te 1 batman 24 para, Mayıs/Haziran 1833'te 1 kıyyesi 16 paradır.4 Temmuz 1833'te ise 1 kıyyesi 20 paradır. 25 Ağustos 1833'te 1 kıyyesi 20 para olarak belirlenmiştir. Şırlağan yağı ise Temmuz/Ağustos 1832'de 1 kıyyesi 36 para, 4 Temmuz 1833'te 1 kıyyesi 40 para olarak belirtilmiştir²⁰¹.

Diğer ürünlere gelince temizlik maddesi olarak değerlendirilebileceğimiz sabun iki cins olarak belirtilmiştir. Fiyatları da değişiklik göstermektedir. Sarı sabun Temmuz/Ağustos 1832'de 1 adet 45 para, Küçük sabun ise 1 adeti 40 para olarak belirtilmiştir. Aydınlatma aracı olarak kullanılan mumun fiyatı ise o dönemde Temmuz/Ağustos 1832'de 1 adet 16 para, 4 Temmuz 1833'te yine 1 adeti 16 paradır. Aradan bir yıl geçmesine rağmen fiyatın aynı tutulduğu görülmüştür²⁰².

Antep'in tarıma elverişli toprakları çevre illere Mardin ve Diyarbakır illerine göre daha dar olduğu için dönem içerisinde ekmek fiyatlarının sürekli bir artış gösterdiği görülmektedir²⁰³. Yine Antep'te 1819- 1820 yıllarındaki kıtlık ekmek ve et fiyatlarının yükselmesine sebep olmuştur²⁰⁴.

Antep'te kıyafetlerin fiyatları ise 1 adet iplik kuşağın fiyatı 3 kuruş, Bağdat Şalı'nın adedi 5,17 kuruş, al kuşağın adedi 1 kuruş, Kutnu²⁰⁵ birim olarak zira 0,40

¹⁹⁹ Ayntab Şer'iyye Sicili, cilt 140, s.284; C.Cahit Güzelbey ve Hulusi Yetkin, *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicillerinden Örnekler, cilt 81-141*. Yeni Matbaa, Gaziantep, s.45; Maraş Valisi İbrahim Paşa'dan Antep kadısı ve ileri gelenlerine gönderilen buyrultuda, Bu yıl Maraş'ta pirinç darlığı vardır Medine-i Antep Belde-i Muazzama olduğundan orada ise çoktur.1160 yılı imdad-ı hazariye vergisine mahsuben ve günlük rayiç üzerinden 950 kuruşluk pirinç alınıp gönderilmesi istenmektedir. Cemil Cahit Güzelbey'in belirttiğine göre Antep çevresinde şimdi Oğuzeli toprakları içinde kalan kimi yerlerde pirinç ziraatı yapılmaktaydı.

²⁰⁰ AŞS, no: 142, Gurre-i Rebiülevvel 1248/ M Temmuz/Ağustos 1832, H 15 Safer 1249/M 4 Temmuz 1833 ss. 226-227.

²⁰¹ AŞS, no: 142, H Gurre-i Muharrem 1249/ M Mayıs / Haziran 1833, H 27 Zilkade 1248/ M 17 Nisan 1833, H Gurre-i Rebiülevvel 1248/ M Temmuz/Ağustos 1832, H 15 Safer 1249/M 4 Temmuz 1833, ss. 226-227.

²⁰² AŞS, no: 142, H Gurre-i Rebiülevvel 1248/ M Temmuz/Ağustos 1832, H 15 Safer 1249/M 4 Temmuz 1833, ss. 226-227.

²⁰³ Öztürk, a.g.m., s.109.

²⁰⁴ Öztürk, a.g.m., s.110.

²⁰⁵ Pamuk ve daha çok ipekle karışık bir çeşit dokuma; Develioğlu. (1975). *Türkçe Sözlük*, s.768.

kuruş, kemha²⁰⁶ alaca zirası 2,4 kuruş, Halep alacası zirası 2 kuruş bez astar zirası 0,72 kuruş fesin adeti ise 6 kuruş olarak belirtilmiştir.1843 yılında da bazı bez cinslerinin fiyatı ise Ayntab alacası topu 9,68 kuruş, Astar zirası 0.79 kuruş, Maraş alacası topu 15,12 kuruş, Frenk çiti adedi 1,69 kuruş olarak belirlenmiştir²⁰⁷.

Ayrıca tarihsiz genel bir fermanla ise oldukça ilginç bir uygulama dikkati çekmektedir. Sırmalı, telli yekek, fermene²⁰⁸ ve buna benzer elbise giyerek israf ve sefahati itiyad edenlerin, dünya ve ahiretce zararından başka sonucu olmayan bu işten sakınmaları, esnaf da bu gibi elbiseyi yapmaması, kadınlardan başka kimsenin altın ve gümüşten yapılmış entari, telli, şeritli biniş cübbe, kılaptan²⁰⁹ ve fermene giymemeleri istenmiştir²¹⁰. Antep'te günümüzde de eskisi kadar olmasa da sırma işi yapılmaktadır.

Gerek narh gerekse tereke kayıtlarında geçen Bağdat şalı, Halep alacası, Antep alacası, Frenk çiti gibi malların bulunması bölgenin canlı bir ticarete sahne olduğunu ve halk arasında hem yerli hem de yabancı malların kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca XIX. yüzyılda Antep'in diğer ithalat maddeleri ise bakır ve demir eşya, petrol, demir, bakır kalay, pencere camı, yerli dokumacılığın ihtiyacını karşılayacak beyaz ve renkli pamuk ipliği, çuha bezi, ipekliler ve Avrupa'da dokunan çeşitli kumaşlardır²¹¹. Bu durum da göstermektedir ki Antep maden bakımından zengin değildir. Bu ihtiyacını dışardan karşılamıştır.

Antep 19. yüzyılda kentsel tekstil imalat faaliyetinin ve belki de sipariş sisteminin yoğunlaştığı en önemli merkezler arasında olup önemli sayıda dokuma tezgâhı bulunmaktadır²¹².

Antep'te üretim fazlası bazı ürünlerin dışarıya ihraç edildiği görülmektedir. Meyveleri, imal edilen sahtiyan, alaca, aba, dımaşkı, döşemelik, bez, kanep, sandalye, sabun etraftaki bazı kazalara ve Avrupa'ya ihraç olunmuştur²¹³.

²⁰⁶ İpek kumaş, havsız kadife; Develioğlu. (1975). *Türkçe Sözlük*, s.690.

²⁰⁷ Öztürk, a.g.m., s.112.

²⁰⁸ Eskiden kullanılan, işlemeli, süslü, önüne kavuşmayan, yelege benzer bir giysi; Develioğlu. (1975). *Türkçe Sözlük*, s.404.

²⁰⁹ Sırma katılarak eğrilmiş iplik; Develioğlu. (1975). *Türkçe Sözlük*, s.700.

²¹⁰ C.Cahit Güzelbey ve Hulusi Yetkin. (1966). *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicillerinden Örnekler, cilt 142-143*, Sanat Matbaası, Gaziantep, s.64.

²¹¹ Pars Tuğlacı. (1985). *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul, s.40.

²¹² Şevket Pamuk. (1984). *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi Ticaret, Sermaye, Üretim İlişkileri (1820 - 1913)*, Yurt yayınları, No: 9, Ankara, s.107.

²¹³ Şemseddin Sami. (1314). *Ayntab. Kamusü'l - Âlam*, c.V, İstanbul, s. 3232.

2.10.3. Narh ve Fiyatlar

Osmanlı Devleti'nde ekonomik ve sosyal bir önlem olarak, fiyatların denetim altında tutulması için başvurulan ilk yöntem narhtır. Bir mala resmi makamlar tarafından konulan en yüksek fiyat demek olan narh, Orta Çağlardan itibaren hemen hemen bütün ülkelerde uygulanmış, İslam hukukundan mülhem bir yöntemdir. Osmanlılar halkın refahını sağlamak amacıyla narh müessesesine büyük önem vermiş, sadrazamların yanı sıra padişahlar da konuyla yakından ilgilenmiştir²¹⁴.

Son zamanlara kadar, narhın rutin bir uygulama olduğu zannedilmesine rağmen, yakın tarihlerde yapılan bir çalışma sonucunda XVI. yüzyıldan itibaren narh listelerinin ağırlıklı olarak mal ve para piyasalarındaki darlık, kıtlık, parasal dalgalanma ve olağanüstü istikrarsızlık dönemlerinde hazırlandıkları anlaşılmıştır²¹⁵. Buna karşılık, daha istikrarlı dönemlerde, bazen yirmi-otuz yıllık süreler boyunca yerel yöneticilerin narh listeleri hazırlamadığı dikkati çekmektedir.

Savaş, abluka, seferberlik gibi olağanüstü durumlar ile kıtlık, sel, çekirge istilası gibi doğal afetler fiyatların yeniden belirlenmesini gerektirmiştir. Nitekim ablukalar sırasında daha ucuz olan deniz trafiği engellendiğinden ve nakliyat oldukça pahalı olan karayolu ile yapıldığından fiyatların değiştirilmesi zorunlu olmuştur. Savaş durumunda tarımsal ürünün büyük kısmının ordu için alınması, kıtlık yıllarında olduğu gibi halka ulaşan miktarın azalmasına neden olmakta ve dolayısıyla arz talep dengesi bozulduğundan fiyatların yükseltilmesi gereğini doğurmuştur²¹⁶.

Anadolu kentlerinin tamamında narh uygulanmaktaydı. Bütün esnafa yılda iki kere belirlenen fiyat listesi verilir ve bu fiyatlara uymaları istenirdi. İlk belirleme baharda, ikincisi ise kış başlangıcında yapılırdı²¹⁷.

Kadı huzurunda esnaf kethüdarları, muhtesip, şehir kethüdası ve ileri gelenlerin hazır buldukları toplantıda, her ürün ve malın fiyatı ayrı ayrı belirlenir ve şer'iyye siciline kaydedilirdi. Bir sureti muhtesibe, bir başka sureti ise esnaf kethüdasına verilir, gerek duyulursa sancak veya vilayet yöneticisine de bir sureti sunulurdu. Fiyat belirlemeleri sırasında halkın çıkarları ön planda tutulmakla beraber, esnafa da ürünün cinsine, ham maddenin elde edilme koşullarına ve emeğin

²¹⁴ Kütükoğlu, a.g.m., s. 562.

²¹⁵ Şevket Pamuk, a.g.e., s.16; Nitekim, aşağıda da gösterileceği üzere, Ayntab Şer'iyye Sicilleri'nde tesadüf olunan narh listeleri, şehri doğrudan etkileyen ve İmparatorluk merkezi ile Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa arasında yaşanan bunalımlı dönemde hazırlanmıştır. Bu narh listelerinin tarihleri H 1248-1249/M 1832/1833- 1833/1834 yıllarına denk gelmektedir.

²¹⁶ Kütükoğlu, a.g.m., s. 563.

²¹⁷ Çadircı, a.g.e., s. 126.

harcanma biçimiyle süresine bakılarak % 10–15, hatta %20 oranında bir kâr bırakılmaya çalışılırdı.

Nitekim, Antep Sancağı Mütesellimi, Antep Kazası'ndaki Kadı ve Naiplere, Esnaf Şeyhleri'ne, Vücut-ı Memleket ve İş Erleri'ne gönderilen bir fermanla, bir müddetten beri Antep esnafının az kâra kanaat etmeyip bütün alışverişlerinde haddinden fazla zam ile alıp satmakta olduğu, özellikle şehir dışına giden pekmezin büyük kâr oranıyla satıldığı ve bu durumun esnaf, tüccar ve halka zarar verildiği belirtilmekte, bu nedenle kadimden beri uygulanan usulün devam ettirilmesi ve %15 kâr oranına riayet edilmesi istenmektedir²¹⁸. Bunun için “Çaşni tutma” tabir olunan belirli miktarda malzeme kullanılarak elde edilen ürünün maliyeti hesaplanır ve üstüne kârı eklenerek fiyat belirlenirdi²¹⁹.

Narh toptancı ve perakendeci için ayrı ayrı uygulanırdı. Toptancıların dükkân açıp perakendecilik yapmaları yasaktı. Malın toptancıdan perakendeciye intikali belli bir düzen içinde gerçekleştirilir, esnafın malsız kalmaması amaçlanırdı²²⁰.

Her ürün ve malın fiyatı ayrı ayrı belirlenirken, niteliği de göz önünde tutulur ve ona göre değer biçilirdi. Narh konulduktan sonra, esnafın buna uyup uymadığı sıkı bir biçimde denetlenir, ihtisap memurları, esnaf kethüdaları ve kadılar ayrı ayrı ya da hep birlikte kontrol edebilirdi.

Narh, sadece yiyecek, içecek ve giyecek maddeleri için değil, akla gelebilecek bütün hizmetler için de uygulanırdı. Örneğin Antep'te hamalların Hububat Pazarı'ndan şehrin çeşitli semtlerine taşıdıkları her kile (İstanbul kilesi 26.4 kg'dır) için alacakları ücretle birlikte eşeklerine en çok ne kadar yük vurabilecekleri de saptanmıştı:

Arasa'dan	Akyol'a	10 para
Arasa'dan	Eyüboğlu'na	6 para
Arasa'dan	Alaybeyi'ne	4 para
Arasa'dan	Kalealtı'na	6 para
Arasa'dan	Tabakhane'ye	10 para
Arasa'dan	Şhreküstü'ye	6 para

²¹⁸ AŞS, no: 142, s. 77.

²¹⁹ Kütükoğlu, a.g.m., s.562.

²²⁰ Tabakoğlu, a.g.m., s.323.

Hamallar, eşeklerine 10 Tinmen'den²²¹ fazla yük yükleyemezler²²².
Gidilecek yere göre ücretin belirlenmesi adeta günümüzdeki dolmuş tarifesi ve taksimetre uygulamasına; yükün miktarının belirlenmesi ise hayvan haklarının korunmasına yönelik dikkat çekici bir örnektir.

Arasa diye geçen yer ise, şehrin orta yeri sayılır. Dört yandan gelen cadde ve sokaklar burada birleşip ayrılırlar. Kürkçü, Tuz, Mecidiye, Tütün, Buğday, Şeker, ve Belediye Hanları ile Tekke, Hacı Nasır, Karatarla, Hacı Veli, Hüseyin Paşa, Boyacı Camileri Arasa'nın ya çerçevesi ya da sınırındadır²²³.

Yine Antep'te tarihinde tedavül eden paralara da narh verilmiştir:

Eski Mahmudiye	48 kuruş
Nısfıyye	22,5 kuruş
Fındık Rub'iyye	6,5 kuruş
Eski Yüzlük	10 kuruş
Eski İkilik	8 kuruş
Eski Beşlik	11 kuruş
İryal(Riyal)	16,5 kuruş
Nakışlı	2 kuruş
İstanbul Altını	20 kuruş
Eski Mısır Altını	19 kuruş
Çiçekli	3,5 kuruş
Macar Altını	37 kuruş ²²⁴

II. Mahmut ve Tanzimat dönemlerinde para üzerinde birtakım işlemler yapılmış, tedavülde bulunan yerli ve yabancı paraların kuruş cinsindeki değerlerinde değişiklikler olmuştur. Antep'te bu durumdan etkilenmiş ve paralara narh konulmuştur.

Ayntab Şer'iyye Sicilleri'nde bulunan çeşitli tarihlere ait belgelerde birçok kez "ma'rifet-i şer'le" muhtelif yiyecek ve ürünlere narh verildiği görülmektedir. Bu kayıtlara göre Antep'te fiyatlar şöyledir:

²²¹ Timin yirmi okkalık hububat ölçөгüdür. Ömer Asım Aksoy. (1991).*Gaziantep Ağzı, Sözlük ve Kullanılmayan Kelimeler*. c.III, Gaziyurt Matbaası, Gaziantep, s.672.

²²² AŞS, no: 142, H 14 Safer 1245/M 15 Ağustos 1829, s.260.

²²³ Cemil Cahit Güzelbey. (1965). Arasa, *Gaziantep Kültür Dergisi*, c.VIII, sa:89, Gaziyurt Matbaası, Gaziantep, s.105.

Tarih: H 15 Cemaziyelahir 1246/M 1Aralık1830

<u>Ürünün adı</u>	<u>Miktarı</u>	<u>Fiyatı</u>
Et	1 batman	60 para
Kuyruk	1 batman	3,5 kuruş
İç yağı	1 batman	3 kuruş ²²⁵

Tarih: H. Gurre-i Rebiülevvel 1248/M. Temmuz / Ağustos1832

<u>Ürünün adı</u>	<u>Miktarı</u>	<u>Fiyatı</u>
Pirinç	1 kıyye	3 kuruş, 4 para
Bal	1 kıyye	5 kuruş
Büyük mum	1 adet	16 para
Bulgur	1 kıyye	1 kuruş, 2 para
Şırlağan yağı	1 kıyye	36 para
Sarı sabun	1 adet	45 para
Küçük sabun	1 adet	40 para ²²⁶

Tarih: H 18 Zilkade 1248/ M 8 Nisan1833

<u>Ürünün adı</u>	<u>Miktarı</u>	<u>Fiyatı</u>
Ekmek	1 batman	36 para ²²⁷

Tarih: H 27 Zilkade 1248/M 17 Nisan 1833

<u>Ürünün adı</u>	<u>Miktarı</u>	<u>Fiyatı</u>
Ekmek	1 batman	34 para
Has un	1 batman	58 para
Künefe	1 batman	56 para
Has kâhke unu	1 batman	52 para
Has kâhke	1 batman	56 para
Kuru has kâhke	1 batman	64 para
Koyun eti	1 batman	140 para
Kuyruk	1 batman	6 kuruş
Yoğurt	1 batman	24 para
Taze peynir	1 batman	8 para ²²⁸

²²⁴ AŞS, no: 142, H 22 Muharrem 1249/M 11 Haziran 1833, s. 226.

²²⁵ AŞS, no: 142, s. 337.

²²⁶ AŞS, no: 142, H. Gurre-i Rebiülevvel 1248/M. Temmuz / Ağustos1832, s.226.

²²⁷ AŞS, no: 142, H 18 Zilkade 1248/ M 8 Nisan1833, s.226.

²²⁸ AŞS, no:142, H 27 Zilkade 1248/M 17 Nisan 1833, s.226.

Tanesi 3 para olan kâhkenin tanesi 38 dirhem ağırlığında olmalıdır. Ekmekci esnafının hammaddesi olan un değişik kategorilere ayrılmış; miktarı aynı olmakla birlikte fiyatı değişmiştir. Ekmek yapılacak unun kategorilere ayrılması günümüzde de devam etmektedir.

Tarih: H 4 Zilhicce 1248/M 24 Nisan1833

<u>Ürünün adı</u>	<u>Miktarı</u>	<u>Fiyatı</u>
Ekmek	1 batman	38 para
Koyun eti	1 batman	3 kuruş ²²⁹

Ekmek fiyatına bir önceki narh listesine göre 4 para zam yapıldığı anlaşılmış; et fiyatında bir artış yaşanmıştır.

Tarih: H Gurre-i Muharrem 1249/M Mayıs/Haziran1833

<u>Ürünün adı</u>	<u>Miktarı</u>	<u>Fiyatı</u>
Sadeyağ	1 kıyye	10 para
Peynir	1 kıyye	2 para
Yoğurt	1 kıyye	16 para
Kuyruk yağı	1 kıyye	9 kuruş
Ekmek	1 kıyye	1 kuruş
Koyun eti	1 kıyye	2,5 kuruş
Kuyruk	1 kıyye	5 kuruş ²³⁰

Kuyruk daha önceki listelerde de koyun etinden daha pahalıdır. Bu durum kuyruğun eritilerek yağ haline getirilmesi ve tüketilmesi ile açıklanabilir. Günümüzde sağlık nedenleri ile bitkisel yağların özellikle de zeytinyağının tercih edilmesi kuyruk yağının azalmasına neden olmuş; dolayısıyla da fiyatta düşmüştür.

Tarih: H 15 Safer 1249/M 4 Temmuz1833

<u>Ürünün adı</u>	<u>Miktarı</u>	<u>Fiyatı</u>
Ekmek	1 kıyye	40 para
Pirinç	1 kıyye	144 para
Bulgur	1 kıyye	66 para
Yeşil semizotu	1 kıyye	12 kuruş
Kuyruk yağı	1 kıyye	9 kuruş
Yoğurt	1 kıyye	20 para

²²⁹ ASS, no:142, H 4 Zilhicce 1248/M 24 Nisan 1833, s.226.

²³⁰ ASS, no:142, H Gurre-i Muharrem 1249/M Mayıs/Haziran 1833, s.226.

Pekmez	1 kıyye	100 para
Şırlağan yağı	1 kıyye	40 para
Zerdalü	1 kıyye	18 para
Ufak dolmalık acur	1 kıyye	12 para
İri dolmalık acur	1 kıyye	8 para
Hıyar	1adet	1 para
Kömür	1 kıyye	12 para
Odun	1 kıyye	6 para
İri mum	1 adet	16 para
Ufak mum	1 adet	8 para
Et	1 kıyye	84 para
Kuyruk	1 kıyye	5 kuruş ²³¹

Kışlık erzak hazırlama alışkanlığı Antep'in günümüzde de devam eden bir özelliğidir. Acurun hem taze tüketilmesi hem de kurutmalık olarak kış için stoklanması sürmektedir.

Karasal iklimin hüküm sürdüğü Antep'te kışların soğuk geçmesi nedeniyle odun, kömür tüketimi de küçümsenmeyecek boyuttadır.

Tarih: H Safer 1249 /M Haziran / Temmuz 1833

<u>Ürünün adı</u>	<u>Miktarı</u>	<u>Fiyatı</u>
Koyun eti	1 batman	90 para
Kuyruk	1 batman	5,5 kuruş ²³²

Tarih: H 8 Rebiülahir 1249/M 25 Ağustos 1833

<u>Ürünün adı</u>	<u>Miktarı</u>	<u>Fiyatı</u>
Kilis kavunu	1 kıyye	12 para
Beyaz üzüm	1 kıyye	12 para
Siyah üzüm	1 kıyye	14 para
Antep kavunu	1 kıyye	8 para
Karpuz	1 kıyye	12 para
Patlıcan	1 adet	1 para
Yoğurt	1 kıyye	20 para ²³³

Hemen hemen aynı tarihlerde Antep'te bir evin fiyatı 3000 kuruştur²³⁴.

²³¹ ASŞ, no:142, H 15 Safer 1249/M 4 Temmuz 1833, s.227.

²³² ASŞ, no:142, H Safer 1249 /M Haziran / Temmuz 1833,s.227.

²³³ ASŞ, no: 142, H 8 Rebiülahir 1249/M 25 Ağustos 1833, s.227.

Antep'te Bostancı esnafı en fazla vergiyi ödeyen grup içerisinde yer almaktadır. Kavun, karpuz, üzüm, patlıcan gibi ürünlerin yetişmesi Antep'te bostanlıkların çokluğu ile ifade edilebilir.

2.10.4.Kullanılan Paralar

Bir devletin iktisadî düzeninin en belirgin unsuru para ve parasal değerlerdir. Devletin iktisadî hayatındaki olumlu veya olumsuz gelişmeler kısa sürede paraya yansımaktadır. Para politikası da iktisadî hayatın düzen ve devamlılığını sağlamak amacıyla takip edilen yoldur²³⁵.

Paranın darbt konusunda iktisadî, coğrafî ve teknik zorluklar paranın tedavülünde de mevcuttu. Sanayi öncesi şartlarda istenen miktarda ve oranda para basmak ve bu paraları çok geniş bir coğrafyaya, istenilen zamanda miktarda ve oranda seri olarak arz etmek mümkün değildi. Bu durumda benimsenen politika, sadece devletin resmi parasını tedavüle zorlamadan başka ülkelerin de paralarının serbestçe dolaşımını kabul etmek olmuştur. Devletin resmi parası akçenin yanında ülkede tedavüle olan yabancı devlet paraları da serbestçe dolaşır hale gelmiştir²³⁶. Devlet, yabancı ülkelerin paralarının tedavülüne müsaade etmekle, aslında kendisinin bir türlü sağlayamadığı piyasanın talebi olan büyük para arzını sağlamış oluyordu.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat'a kadar geçen sürede bütün işlemlerde altın ve gümüşten yapılmış paralar kullanılmıştır. Paranın değeri içindeki değerli maden oranının azlığına ya da çokluğuna bağlıydı. Hem Osmanlı Devleti'nde hem de çağdaşı diğer devletlerde çok çeşitli yerli ve yabancı paralar bir arada bulunur ve kullanılırdı.

Osmanlıda geçerli para birimi çok uzun süre akçe olarak kalmış, ancak Tanzimat Dönemi'ne gelindiğinde değeri çok düştüğünden kullanım alanı kalmamış, yerini para ve kuruşa bırakmıştır.

Para değerindeki düzensizlik, dalgalanmalar ve fiyat artışları II. Mahmut Dönemi'nde de varlığını korudu. Bütçe açığını kapatmak için, tağşiş (devalüasyon)

²³⁴ AŞS, no: 142, H 11 Safer 1249/M 30 Haziran 1833,s. 228.

²³⁵ Mustafa Öztürk. (2002). Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi. *Türkler*, c. X, Ankara, s.802.

²³⁶ Mustafa Öztürk. (2002). Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi. *Türkler*, c.X, Ankara, s. 803, Temel Öztürk. (2002). Osmanlılarda Narh Sistemi. *Türkler*, c.X, Ankara, s.864, Çadircı, a.g.e, s.107

uygulamasına devam edildi ve en büyükleri bu dönemde yapıldı²³⁷. Padişah, 31 yıl süren saltanatı boyunca altın parayı 35, gümüş parayı ise 37 kez değiştirmiştir.

II. Mahmut Dönemi'nde yeniden piyasaya sürülen ve eskiden beri piyasada bulunan altın sikkelerdeki fiyat artışı ile bozuk sikke bulmada çekilen zorluklar belgelere yansımıştır. Nitekim H 22 Zilkade 1220/M 11 Şubat 1806 tarihinde sunulan bir arzda Keban madeni taraflarında, İstanbul'da kesilmiş sikkelerin azlığı nedeniyle büyük bir sıkıntı yaşandığı, Şam, Halep, Malatya ve Antep bölgeleri'nde olduğu gibi Maadin Kazalarında da Mısır'da kesilmiş sikkelerin kullanılmasına izin verilmesi talep edilmiştir²³⁸.

1808 ile 1844 yılları arasında Osmanlı kuruşu gümüş içeriğinin %83'ünü kaybetmiştir²³⁹.

Ülkede tedavül eden yabancı paraların ayar vezin ve akçe karşısındaki değerler, yayımlanan fermanlarla ilan edilir, böylece herkes tarafından bu paraların fiyatlarının bilinmesi sağlanırdı²⁴⁰.

Nitekim H 23 Recep 1259/M 19 Ağustos 1843 tarihinde Antep'e gönderilen bir fermanla, ülkede tedavülde bulunan paraların yeni bir nizama bağlandığı, kullanılması yasak olan bazı Osmanlı paraları ile ecnebi paralarının mübayaacılara teslim olunması ve kullanılması yasak olmayan Memduhiye Altını'nın 20 kuruşa, Nısfıyyesi'nin 10 kuruşa, Rub'ıyyesi'nin 5 kuruşa, Beyaz Altılık'ın 6 kuruşa, Üçlük'ün 3 kuruşa, Beşlik'in 5 kuruşa ve Nısfı'nın 100 paraya, Yirmilik'in 20 paraya, Onluk'un 10 paraya işlem görmesi ve iki aya kadar Darphane-i Amire'de kesilecek yeni sikkenin çoğalmasına değin bu uygulamanın devam ettirilmesi istenmiştir. Fermanın altında kullanılan paraların tedavül değeri kuruş ve para cinsinden belirtilmiştir²⁴¹. Buna göre:

²³⁷ Şevket Pamuk. (1999).Osmanlılarda Para ve Enflasyon. *Cogito, Osmanlılar Özel Sayısı*, sa: 19, İstanbul, s.186.

²³⁸ BOA, Cevdet Darphane, no:1824, H 22 Zilkade 1220/M 11 Şubat 1806.

²³⁹ Şevket Pamuk. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Para'nın Tarihi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, s.210.

²⁴⁰ Mustafa Öztürk.(2002).Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi. *Türkler*, c. X, Ankara, s. 803

²⁴¹ AŞS, no:144, H 23 Recep 1259/M 19 Ağustos 1843, ss.102–103.

Tablo 2.3. 1843 Yılında Antep'te tedavülde bulunan paralar

<u>PARANIN ADI</u>	<u>PARANIN DEĞERİ</u>
	KURUŞ, PARA
1. Atik Sultan Ahmet, Sultan Mahmut, Sultan Mustafa Hazretleri'nin Fındık Altınları	45 K, 10 P
2. Atik Sultan Mahmut, Tam ve Yarım Altınları	44 K, 30 P
3. Atik Sultan Mustafa Altını'nın Tam ve Nısfı ve Sultan Hamit'in 1257'ye Kadar Olan Tam ve Nısfıye Altınları	42 K, 30 P
4. Fındık-ı İstanbul-ı Rub'iyeye ve Cedide Rumî Altınları	37 K, 25 P
5. Atik Rumî Altını	45 K, 5 P
6. Atik Adlî Altını	39 K, 5 P
7. Cedid Adlî Altını	35 K, 10 P
8. Hayriye Altını ²⁴²	41 K, 5 P
9. Mısır Altını	32 K, 10 P
10. Mısır'ın Barbut Altını (Buduk) ²⁴³	31 K, 10 P
11. Yüzlük, İkilik, Altmışlık, Zolata ²⁴⁴ ve Dane Kuruş	1 K, 13 P
12. Cihadiye ²⁴⁵	2 K, 7 P
13. Mısır Parası	32 P
14. Sahipkıran ²⁴⁶	2 K, 36 P
15. Niyabat	2 K, 12 P
16. Yıldız Altını	47 K
17. Macar Altını	46 K, 10 P
18. Lira, İzyal Ve Lizbon Altınları	43 K, 10 P

²⁴² II. Mahmut'un saltanatı sırasında zer-i maubub, rumi, adli, hayriye ve mahmudiye adlarıyla standartları birbirinden farklı bir dizi altın sikke üretilmiştir; Şevket Pamuk. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Para'nın Tarihi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, s. 211.

²⁴³ Mısır'daki yerel halk tarafından Venedik Dükası'na verilen ad; Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Para'nın Tarihi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, s. 107.

²⁴⁴ Lehlerin Zolota adlı paralarına benzetilmek suretiyle eskiden kesilmiş olan para. Gümüş olan zolota otuz paraya geçerdi; Mehmet Zeki Pakalın. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, c.III, İstanbul, s.664.

²⁴⁵ 1833 yılına gelindiğinde Cihadiye ismiyle beşlik, yüzlük, bir kuruşluk, yirmilik, onluk gümüş para kesilerek piyasaya sürülmüş bulunuyordu; Çadircı, a.g.e., s.110.

²⁴⁶ Sahibkıran, padişahlar hakkında zamanının hâkimi ve fermanberi makamında kullanılan bir tabirdir. Ayrıca kıran bir sikke (para) adı olması itibariyle zamanında basılan manasına gelmektedir; Mehmet Zeki Pakalın. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, c.III, İstanbul, s.93

19. Napolyon Ve Bucu Altınları	42 K, 20 P
20. İspanya Altını	40 K
21. Direkli Riyal Ve Nısfı	22 K, 33 P
22. Kuşlu Riyal Ve Nısfı	21 K, 36 P
23. Frank	21 K, 10 P
24. Mora Riyali	18 K, 38 P
25. Kıyda	4 K, 10 P
26. Bazeli ve Karyon	16 K, 37 P
27. Kuşlu Karyon	16 K, 10 P
28. Yirmi Rakamlı (Okunamadı)	1 K, 29 P
29. On Rakamlı Çarık	1 K, 10 P
30. Üç ve Beş Rakamlı Bakır Onan	35 K
31. Soldo	1 K, 38 P
32. Raguza ve Gavur Altmışlığı	1 K, 25 P

Tanzimat döneminin düzenlemelerinde, maliye ve ekonomiye yeni gereksinimler doğrultusunda el atılırken yüzyıllardan beri devleti uğraştıran para sorunu, gündemin ilk maddesini oluşturmuştu. II. Mahmut Dönemi'nde bu alanda yapılan yenilikler beklenen sonucu vermemişti. Para bulmak için başvuru ve etkinliği kalmayan yöntemlerin dışına çıkmak gerekiyordu. 1839 yılı sonlarında “kaime-i nakdiyye-i mutebere (para yerine geçen kâğıt) adı altında faiz getiren borç senetleri veya hazine bonusu türünde piyasaya yeni bir para çıkarıldı.

Kâğıt para beklenen yararı sağlamadığı için, 1847 yılından itibaren tedavülden kaldırılmasının yolları arandı. Kırım Savaşı'ndan sonra Osmanlı yönetimi dış borçlarla durumu geçici olarak düzeltme yoluna gitti. 1858'de alınan borç para ile kâğıt paranın bir kısmı piyasadan çekildi. 1862, yılında İngiltere'den sağlanan mali destekle yeniden piyasadan kaime çekildi²⁴⁷. 1862 yılının temmuz ve ağustos ayında toplanan 10 milyon lira tutarında 15 ton ağırlığındaki evrak -ı nakdiye yakılmıştır. Böylece devletin 1840 yılında başlattığı ilk kâğıt para girişiminin 22 yıllık uygulaması başarısızlıkla sonuçlanmıştır²⁴⁸.

²⁴⁷ Çadırcı, a.g.e., ss.335-336-337.

²⁴⁸ Aslan Eren. (1999). Osmanlı Ekonomisinde Kurumsal Gelişmeler. *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, c.III, Ankara, s. 247.

H Şaban 1276 /M Şubat/ Mart 1860 tarihinde Antep'e gönderilen bir fermenda; tedavüldeki paralar, kavâim-i nakdiyye²⁴⁹ ile madeni paralar arasındaki fark dolayısıyla tedavüldeki kâğıt paranın imha edileceği bildirilmiştir²⁵⁰.

Ülkenin içinde bulunduğu durum taşrada da etkisini göstermiş merkezden gönderilen fermanlarla durum düzeltilmeye çalışılmış ancak yenilikler etkili olamamıştır.

1876 yılına kadar gerek kâğıt para gerekse, altın ve gümüş paralar yapılan düzenlemelere karşın istikrara kavuşturulamamış; Osmanlı parası dış paralar karşısında değer kaybetmeye devam etmiştir.²⁵¹

2.10.5. Vergiler

Osmanlı Devleti'nde halktan vergiler iki kurala göre toplanmıştır. Bunlardan birincisi İslami esaslara göre alınan Tekalif-i Şer'iyeye, İkincisi ise, yapılan hizmetlere karşı alınan Tekalif-i Örfiyye'dir. Bu iki vergi çeşidi dışında kalan Avarız-ı Divaniyye denilen bir başka vergi çeşidi daha vardır. Başlangıçta sadece savaş ve olağanüstü hallerde alınan bu vergi, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren devamlı alınan bir vergiye dönüşmüştür.

XIX. yüzyılın başlarından itibaren, özellikle II. Mahmut Dönemi'nde yeni vergiler alınmaya başlanmıştır. Bunların içinde şehirlerde faaliyet gösteren esnafı yakından ilgilendiren bir vergi vardır ki o da 1826'da yürürlüğe giren İhtisap Rüşumu'dur²⁵².

II. Mahmut'un koyduğu yeni bir vergi de Redif Askerleri'nin masraflarının karşılığı olarak toplanan İlane-i Cihadiyye'dir. Bunun dışında eyalet ve sancak merkezlerinde eğitim gören Redif Taburları'nın giderleri de sancak halkının sırtına

²⁴⁹ Kâvaim kaimeler demektir; Develioğlu, a.g.e., s.596.

²⁵⁰ AŞS, no:146, H Şaban 1276 /M Şubat/ Mart 1860,s.122.

²⁵¹ Çadırcı, a.g.e., s.337.

²⁵² AŞS, no:142, Gurre-i Şevval 1246/ M Mart/Nisan 1831, s. 159. Nitekim, Rakka Beylerbeyisi, Halep Kaymakamı Mehmet Paşa, Halep Kadısı, Halep İhtisap Nazırı, memleketin ileri gelenlerine ve bütün iş erlerine hitaben gönderilen fermenda bu konuya değinilmektedir. Fermenda, Osmanlı ülkesinde yürürlükte olan İhtisap kanununun şiraze-i nizamından çıktığı, bir takım sahtekârların fukaranın mahsulünü, mal ve eşyasını düşük fiyatla alıp birkaç misline satarak Müslümanlara zarar verdikleri açıklanmakta, asayişin sağlanması hususunda ekser mahallere daha önce Padişah tarafından emirler gönderilerek satılan bütün mallardan, vezin, keyl, arşın ve endazesine göre şeriata uygun olarak kıymetine nazaran ortalama bir fiyat konulmasının istendiği belirtilmektedir. Emr-i bi'l – ma'ruf nehy-i ani'l – münker ilkesinden hareketle, bazı mallardan ve eşyadan uygun bir miktar resmi ihtisap alınması talep edilmesine rağmen, bazı yerlerde kanuna aykırı olarak ihtisap resmi resminden ziyade akçe alındığı ve alınmaması gereken kalemlerden ihtisap resmi alındığı duyulmuş, bu durumun adalete uygun olmadığı ve ahaliye zulme neden olduğu açıkça görüldüğünden önüne geçilmesi

yüklenmiştir. Sancak giderleri de senede iki taksitle Salyane olarak halktan toplanmaktadır²⁵³.

Tablo 2.4. H Evahir-i Cemaziyelahir 1219/M Eylül/ Ekim 1804 tarihli belgeye göre esnaflar ve ödedikleri vergi miktarı: ²⁵⁴

ESNAFLAR	ÖDEDİKLERİ VERGİ MİKTARI	ESNAFLAR	ÖDEDİKLERİ VERGİ MİKTARI
1- Bedestenciyan ma'a Oturakçıyan*	450	21-Semerciyan ma'a Çulcıyan*	275
2- Haffafan ²⁵⁵	300	22-Neccaran ma'a Bıçakçıyan*	300
3- Fatlacıyan ²⁵⁶	125	23-Börekçıyan	220
4-Attaran ma'a Çubukçıyan ^{257*}	350	24-Katırcıyan	450
5- Sarracan	250	25-Devecıyan	880
6-Gazzazan	120	26-Değirmenciyan	375
7-Abacıyan ma'a Alacacıyan*	350	27- Kendircıyan	110
8- Demircıyan	220	28-Tacir-i Ağnam (Koyun Tüccarları)	600
9- Kazgancıyan	165	29- Kebacıyan ma'a Kahkecıyan*	130
10- Muytafan	100	30- Leblebiciyan	150
11. Helvacıyan	165	31- Hışvacıyan ²⁵⁸	150
12-Keçeciyan	100	32- Okunamadı ²⁵⁹	350
13-Debbağan	450	33- Kuyumcıyan	350
14-Kassaban	300	34-Bostancıyan ma'a Zerzevatçıyan*	600
15-Etmekciyan	275	35- Tuzcıyan	120
16-Boyacıyan ma'a Bağçeciyan*	350	36- Hallacan ma'a Kasarcıyan*	110
17-Tütüncüyan	165	37- Yapıcıyan ma'a Taşcıyan* ²⁶⁰	110
18-Tüfenkıyan	110	38- Muasereciyan	275
19-Berber ma'a Hamamcıyan*	275	39- Arpacıyan	275
20-Nalbantın	165	40- Kirişçıyan	100
		Toplam:	10.715 Kuruş

istenmiştir. Fermanın sonunda İhtisap Nazırı'na, bu konuda hassasiyet göstermesi gerektiği, aksi takdirde cezalandırılacağı belirtilmiştir.

²⁵³ Çadırcı, a.g.e., s.106.

²⁵⁴ AŞS, no:136, H Evahir-i Cemaziyelahir 1219/M Eylül/, ss.135-136; Ekim 1804 tarihinde Antep'te bulunan esnaflardan şa'ir (arpa) bedeliyesi için 10.715 kuruş vergi toplanması istenmiştir.

²⁵⁵ Kavaf, ayakkabı, terlik yapıp satanlara denir; Develioğlu,a.g.e.,s.371.

²⁵⁶ Debbağların işleyip boyadıkları yemeni yapmaya yarayan deri ve köseleleri satan ve Karanlık Bedesten'de faaliyet gösteren esnaf grubudur. Bu bedesten halk arasında Fadlacı Pazarı olarak bilinmektedir.

²⁵⁷ Çıbıkçı ya da çubukçular, ağaçtan sigara ağızlığı yapan sanatkarlardır; Cemil Cahit Güzelbey. (1966). *Gaziantep Şerî Mahkeme Sicilleri*, Fasikül 3, Gaziantep, s. 20.

²⁵⁸ Pamuğu kozasından ayıran esnafa denir; Cemil Cahit Güzelbey. (1966). *Gaziantep Şerî Mahkeme Sicilleri*, Fasikül 3, Gaziantep, s. 20.

²⁵⁹ Okunamayan bu grup arabacılar olsa gerek ancak yinede eksik harf bulunmaktadır.

²⁶⁰ *işareti olan esnaflar birlikte verilmiştir. Ayrı olarak değerlendirdiğimizde esnaf sayısı 51 adet olmaktadır.

Bu belgeye göre Antep esnafı 40 gruba ayrılmıştır. Ancak bazı esnaf grupları deftere birlikte kaydedilmiştir. Tarhedilen vergilerden anlaşıldığına göre bu dönemde Antep'te en önemli esnaf grubu, kendine tarhedilen verginin % 8,21'ini ödeyen Deveciler esnafıdır. Bunu % 5,59 ile Bostancılar ve Zerzevatçılar ile Tacir-i Ağnam (Koyun Tüccarları), % 4,19 ile Debbağlar ile Bedestenciler ve Oturakçılar esnafı takip etmektedir. En az salyâne ödeyen grup % 0,9 ile Muyaflar, Keçeciler ve Kirişçilerdir.

Devecilerin en fazla vergi ödeyen grup olması şehirlerarası ticaretin var olduğu izlenimini vermekle birlikte, diğer esnaf gruplarının faaliyetlerinde taşımacılık konusunda yardımcı olduğunu düşünmemize neden oldu. Kazzazlar, Abacılar, Alacacılar, Boyacılar gibi esnaf grupları şehirde tekstil sektörünün varlığını göstermektedir. Kentte ayrıca dericilik ve yan kollarının varlığı da dikkat çekicidir.

Tablo 2.5. Gurre-i Zilkade1245/ M. Nisan / Mayıs 1830 tarihli belgeye göre esnaflar ve ödedikleri vergi miktarı

ESNAFLAR	ÖDEDİKLERİ VERGİ MİKTARI	ESNAFLAR	ÖDEDİKLERİ VERGİ MİKTARI
1- Etmekciyan	2127	23- Kefişkeran	3810
2- Değirmenciyan	2598.5	24- Taşçıyan	1134
3- Neccaran	5775	25-Berber ma'a Hamamcıyan	2977
4- Nalbandan	2425.5	26- Kebabcıyan	2977
5- Sarracan	2772	27- Leblebiciyan	924
6- Haffafan	4366	28-Mu'asereciyan	2195
7- Kuyumcıyan	2125	29-Semerciyan	1848
8- Kassaban	5775	30- Deveciyan	4620
9- Katırcıyan	2240	31- Abacıyan	7670
10- Kazgancıyan	1670	32-Bedestenciyan	6203.5
11- Bakkalan	7507.5	33- Hammalan	115
12- Cullahan	4517	34- Kasarcıyan	721
13- Kendirciyan	690	35- Hışvacıyan	532
14- Attaran	3250	36- Keçeciyan	462
15- Bostancıyan	8085	37- Muytafan	508
16-Boyacıyan	4735	38- Çıbıkçıyan	231
17- Basmacıyan	1732.5	39- Tuzcıyan	1470
18-Demirciyan	2977	40- Helvacıyan	1875
19-Tüfenkciyan	2362.5	41- Kazzazan	624
20-Arpacıyan	3495	42-Fadlacıyan	1231
21- Debbağın	5557		
22- Tütüncüyan	3000	Toplam:	121.910 Kuruş

Bu belgeye göre Antep esnafının sayısı 42 olarak belirlenmiştir. En fazla vergi ödeyen esnaf, kendilerine tarhedilen verginin % 6,63'ünü ödeyen Bostancı esnafıdır. Bu esnafı % 6,29 ile Abacılar, % 6,15 Bakkallar, % 5,08 ile Bedestenciler, % 4,55 ile Debbağlar ve % 4,73 ile Neccarlar ve Kasap esnafı aynı oran ile izlemektedir.

% 3,88 ile Boyacılar, % 3,78 ile Deveciler, % 3,70 ile Cullahlar izlemektedir. En az ödeyen esnaf ise % 0,09 ile Hammallardır.

Tablo 2.6. 13 Şaban 1246/27 Ocak 1831²⁶¹ tarihli belgeye göre esnaflar ve ödedikleri vergi miktarı

ESNAFLAR	ÖDEDİKLERİ VERGİ MİKTARI	ESNAFLAR	ÖDEDİKLERİ VERGİ MİKTARI
1- Etmekciyan	1842	21- Debbağan	4811
2- Değirmenciyan	2538	22- Tütüncüyan	2598
3- Neccaran	5000	23- Keşişgeran	3300
4- Nalbadan	2235	24- Taşçıyan	982
5- Sarracan	2702	25- Berber ma'a Hamamcıyan	2578
6- Haffafan	3780	26- Kebabcıyan	2578
7- Kuyumcuyan	1840	27- Leblebiciyan	800
8- Kassaban	5000	28- Mu'asereciyan	900
9- Katırcıyan	1940	29- Semerciyan	1600
10- Kazgancıyan	1447	30- Deveciyan	4390
11- Bakkalan	6500	31- Abacıyan	6640
12- Cullahan	3911	32- Bedestenciyan	5371
13- Kendirciyan	596	33- Hammalan	100
14- Attaran	2812	34- Kasarcıyan	624
15- Bostancıyan	7000	35- Hışvacıyan	461
16- Boyacıyan	4400	36- Keçeciyan	461
17- Basmacıyan	1500	37- Muytafan	440
18- Demirciyan	2578	38- Çubukcuyan	200
19- Tüfenkciyan	2045	39- Tuzcuyan	1273
20- Arpacıyan	3026	40- Helvacıyan	1620.5
		41- Kazzazan	540
		42- Fadlacıyan	766
		Toplam	105.725,5 ²⁶² Kuruş

Bu listeye göre en fazla vergiyi %6,62 ile Bostancılar, % 6.28 Abacılar ikinci, % 6,14 ile Bakkallar üçüncü, % 5,08 ile Bedestenciler dördüncü, % 4,72 ile Kasap ve Neccarlar beşinci, % 4,55 ile Debbağlar altıncı sıradadır. En az ödeyen esnaf ise % 0,094 ile Hammallardır.

²⁶¹ AŞS, no:142,13 Şaban 1246/27 Ocak 1831 s.258.

²⁶² Belgede toplam 107.029,5 kuruş olarak verilmiştir. Rakamların toplanması sırasında bir yanlışlık yapılmış olmalıdır.

Tablo 2.7. H Gurre-i Safer 1248 / M Haziran /Temmuz 1832 tarihli belgeye göre esnaflar ve ödedikleri vergi miktarı²⁶³

ESNAFLAR	ÖDEDİKLERİ VERGİ MİKTARI	ESNAFLAR	ÖDEDİKLERİ VERGİ MİKTARI
1- Etmekciyan	1550	23- Taşcıyan	1200
2- Değirmenciyan	2140	24- Berber ma'a Hamamcıyan	2200
3- Neccaran	5536	25- Kebabcıyan	2800
4- Sarracan	1700	26- Leblebiciyan	650
5- Haffafan	4400	27- Mu'asereciyan	1910
6- Kuyumcuyan	1710	28- Semerciyan	OKUNAMADI
7- Kasaban	4640	29- Deveciyan	1665
8- Katırcıyan	1980	30- Abacıyan	8120
9- Kazgancıyan	1570	31- Bedestenciyan	6220
10-Bakkalan	7330	32- Hammallan	130
11- Cullahlan	4930	33- Kasarcıyan	730
12- Kendirciyan	700	34- Çıbıkçıyan	300
13- Attaran	3420	35- Muytafan	OKUNAMADI
14- Bostancıyan	7200	36- Tuzcuyan	1600
15- Boyacıyan	4400	37- Helvacıyan	2000
16- Basmacıyan	1550	38- Kazzazan	800
17- Tüfenkiyan	1860	39- Fadlacıyan	1220
18- Arpacıyan	1525	40- Keçeciyan	530
19- Demirciyan	3080	41- Nalbantan	2230
20- Debbağın	7270	42- Hışvacıyan	600
21- Tütüncüyan	2320		
22- Kefişgeran	4300	Toplam	110.016 Kuruş ²⁶⁴

Bu belgede Antep esnafının sayısı 42 olarak verilmiştir. En fazla vergi ödeyen grup %7,38 ile Abacılar; %6,66 ile ikinci sırada Bakkallar; üçüncü sırada ise %6,60 ile Debbağlar; dördüncü sırada %6,54 ile Bostancılar; Beşinci sırada ise %5,65 ile Bedestenciler; 6.sırada ise %5,03 ile Neccarlardır.

Tanzimat'tan sonraki dönemde alınan İane-i Askeriyye vergisi her yıl mübeyyin defterinden saptanacak, nüfusa göre belirlenecek, senet karşılığında tahsil edilecekti²⁶⁵. Islahat Fermanı'nın ilanından sonra cizye yerine Müslüman olmayanlardan askerlik hizmetinden muaf tutulmalarına karşılık " Bedel-i askerî " adı altında bir vergi alınmaya başlandı.1861 yılında yayınlanan yönetmelik gereğince, Eylül ayı yerine her yıl Mart'tan itibaren dağıtımının yapılıp, toplanması

²⁶³ AŞS, no:142, H Gurre-i Safer 1248 / M Haziran /Temmuz 1832, ss. 351–352–353.

²⁶⁴ Belgede toplam rakam 112.716 Kuruş olarak geçmektedir. 2700 kuruş toplamda eksik görülmektedir. Ancak belgede iki esnaf grubunun ödediği vergi miktarı mikrofilmden ötürü okunamadı.

²⁶⁵ Çadircı, a.g.e., s.346.

kararlaştırıldı. Müslüman olmayan nüfusun askerlik çağında olanlarının belirlenerek, vergilendirilmesi esasına dayanan bu verginin, dağıtım ve toplanmasında zamanla ortaya çıkan sorunlar göz önünde tutularak değişiklikler yapıldığı bilinmektedir²⁶⁶. Nitekim Antep'te de bu durumun yaşandığını kanıtlayacak belgeler vardır.

İane-i Askeriyye²⁶⁷ vergisi ile ilgili olarak Ayntab ve Antakya Meclisleri'nden gelen mazbata ve müzekkerelerden anlaşılacağı üzere beş altı seneden beri gayr-i Müslim halkın iane-i askeriyye bir akçe ödemediği, bunun sebebinin de Halep eyaletinde tebaa-i Müslime'den asker alınmayışı olduğu ifade olunmuştur²⁶⁸.

H 28 Muharrem 1258/M 11 Mart 1842 tarihinde gönderilen bir emirde Tanzimat-ı Hayriyye gereğince bütün vergilerin iki taksit halinde toplanması istenmiştir²⁶⁹. Yine takip eden dönemde Antep Kazası vergisi merkezden talep edilmiştir²⁷⁰.

²⁶⁶ Çadircı, a.g.e., s.347.

²⁶⁷ Mehmet Zeki Pakalın. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, c.II, İstanbul, s. 11. ; İane-i Askeriyye. Tanzimat'tan sonra cizye yerine Hristiyanlardan alınan verginin adıdır. Miktarı 15000 kuruştur. Bu vergi sonradan < bedel-i askerî > adını almış ve 1908 Temmuz İnkılâbına kadar devam etmiştir.

²⁶⁸ BOA, A.MKT. UM, D:464,G:88

²⁶⁹ AŞS, no:144, H 28 Muharrem 1258/M 11 Mart 1842, s. 87.

²⁷⁰ BOA, İ.MVL, Dosya no:442,G:19639, 2 Receb 1277/14 Ocak 1861. Antep Kazası Vergisine Dair: Maliye nezareti celilesinin 17 Cumadeluhra sene 1277 tarihiyle Meclis-i Valâyı havale buyurulan bir kıt'a takririyle merbut meclis-i muharebe mazbatası mallarından musteban olduğu üzere Ayntab kazası ahalisinin müretteb olan virgüsü senevileri suret-i itidalde tevzi ve tahsil kılınmadığından bahisle virgü-i mezkurun herkesin varidat ve temettu ve ticaretine göre tevaiisyle tadilî kaza-i mezkur ahali tarafından istid'a ve yetmiş bir senesi martına kadar tesviye-i icabına bakılmadığı halde mahallince bağzen mertebe kabl-ü kâbil tekevvin edeceği Haleb Meclis-i kebirinden ba mazbata inha olunmuş virgü -i mezbur makdül olmadığı cihetle tadilen tevzi ve tarhı muktezay-ı halden ve eyalet-i merkume vergisinin ıslahı hakkında ittihaz kılınacak kaide- i umumiyenin icrası müddeti kadar nizamat kaydının ceryanı firar vaki iktizasından bulunmuş olduğuna ve kaza-i mezkur vergisinin yetmiş yedi senesinden itibaren ber vechi tadil yeniden tevzi ve tarhı seniyye-i sabıka bakayasının dahi tamamını tahsiline medar-ı fütua olacağı melhuz bulunduğu binaen hiç ferde gadr olmaya ve her kimesne tesahip ve himaye kılınmaya ve herkesin hal ve (okunamadı) ve ticaret ve temettuata göre kaza-i mezkurun virgü-i mukayyed-i seniyesi olan altı yük altmış beş bin bu kadar gurusun (665.000) (okunmadı) ber muceb-i tevzi ve taksimiyle zeyl mazbatalu defterinin hazine-i celilesi irsali ve yetmiş altı senesi emval virgüsünden bir akçe bakaya berağlamayarak kâmilen istihsaliyle beraber seneyi sabık ve yetmiş beş senesi virgüsünden kayden bakaya bulunan doksan iki bin yüz (92.100) bu kadar gurusun dahi henüz tahsil olunmamış ise yerlülerinden tahsil ve cedvellere idhalen canib-i hazine-i celileye suret-i tevsili babında Haleb Valisi devletlü paşa hazretlerine emirname sami-i takririyle suret-i halik nezareti müşarinileyh hayadahi bildirilmesi Meclis - i Valâ'da tezkire kılınmış ise de ol babda emr-ü ferman hazretü menlehül emrindir.

2.10.6. Ticaret

Osmanlı Devleti'nde kapitülasyonlarla yabancılara tanınmış olan imtiyazlar genişletilmiştir. Yabancı tüccar, Osmanlı uyruğu tüccar gibi iç ticaret yapma hakkını elde etmiştir. Bundan sonra Avrupa ülkeleriyle olan ticarî ilişkiler artmış, sorunlar ve anlaşmazlıklar da çoğalmaya başlamıştır²⁷¹.

1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması ile dış ticaretteki devletin tekel (yed-i vahit) düzeni kaldırılmış ve devletin dış ticarete olağanüstü vergi veya sınırlamalar uygulama hakkından vazgeçilmiştir. İthalat vergisi % 5, ihracat vergisi % 12 olarak belirlenmiştir. İngilizlerin yerli tüccarlarla aynı haklara sahip olması ve tezkere ile iç gümrüklerden muaf tutulması benimsenmiştir.

Antlaşmanın son maddesine göre anlaşma hükümleri Osmanlı ülkesinde herkes hakkında uygulanacak, başka devletler de ticaretlerini bu koşullara uydurmak isterse, Osmanlı Devleti buna izin verecekti. Bu antlaşma ile ithalattan alınan vergiler azaltılmış, tersine ihracattan alınan vergiler arttırılmıştır.

Balta Limanı Anlaşması ile 1838 yılından sonra Osmanlı Devleti'nin bağımsız bir dış ticaret politikası uygulama şansı ortadan kalkmıştır. Çünkü diğer ülkelerinde bu anlaşmanın ayrıcalıklarından yararlanabilmek için, izleyen yıllarda Osmanlı Devleti ile yeni anlaşmalar imzalanmış ve Balta Limanı Anlaşması evrensellik kazanmıştır²⁷².

1838–1864 yılları Osmanlı ekonomisinin ticaret antlaşmaları ile dış etkilere tamamen açıldığı bir dönem oldu. Batılı kapitalist ülke tüccarları ve sanayicileri kendi ülkelerinde göremedikleri ölçülerde liberal, özgür bir iş ortamında faaliyet göstermeye başladılar. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Osmanlı pazarları yabancı mallarla dolmuş tüketim onların ürünlerine göre oluşmaya başlamıştır²⁷³. 1861 yılından başlanarak Fransa, İngiltere, İtalya, Rusya, Amerika, Prusya, Avusturya ve diğer devletlerle yapılan ticaret antlaşmaları bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin en fazla ticari ilişki de bulunduğu devlet Fransa'dır²⁷⁴.

Antep'te H 23 Cemaziyülevvel 1269/M 4 Mart 1853 tarihli bir buyrultuda²⁷⁵ ticaret antlaşması doğrultusunda izlenilecek yol şu şekilde açıklanmakta idi:

²⁷¹ Çadircı, a.g.e.,s. 354.

²⁷² Eren, a.g.m., s. 243 ; Ayrıca Balta Limanı Anlaşması hakkında daha detaylı bilgi için; Mübahat S. Kütükoğlu. (1999). Ahidnâmeler ve Ticaret Muâhedeleri. *Osmanlı*, c.III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss.329-341; Çadircı, a.g.e., s.357.

²⁷³ Çadircı, a.g.e., s. 354.

²⁷⁴ Çadircı, a.g.e., s. 356.

²⁷⁵ AŞS, no:145, H 23 Cemaziyülevvel 1269/M 4 Mart 1853, s.177.

Bir müddetten beri Rusya ve İngiliz sefirleri tarafından takdim kılınan tekarir üzerine iş bu Bac -ı Resmi yeni icad ve tertib edilmemiş olub, Bac-ı Kadim rüsumatından ise de, hariçten gelen ve harice çıkan eşyanın mürurunda Bac-ı Resmi alınmayıp fakat iç ticaret usulünce yedi devletin vermekte oldukları resimleri, onların dahi it'a etmeleri yeni ticaret antlaşmasının 5.maddesinde kesinlikle açıklanmış olduğundan durumun zikr olunan sefaretlere ifadesiyle, eğer o makule tüccar ve yedi devletten Anadolu ve Rumeli taraflarında dış ticarete yönelik olan eşyadan yani yabancı diyarlardan gelmiş ve yabancı diyarlara gitmek üzere Osmanlı Devleti'nin tarım ve sanayisinden satın alınmış olan şeylerden ve hayvanlardan bac resmi talep olunmayı, yalnız iç ticaret usulünce Osmanlı tarım ve sanayi mahsullerinden ve diğer eşyalardan olmak üzere ecnebi tüccarların satın alacağı yine Osmanlı topraklarından satın alacakları eşya ve hayvanlardan Devlet-i Aliyye tüccarı gibi kararlaştırılmış vergileri istisnasız olarak vermeleri ve bu iki çeşit ticaretin fark ve temyizi için mübaya'a olunan mahallerde gümrük defterlerine kaydettirilmediği dikkat verilecek tezkerelere açıkça kayd olunup harice çıkacak eşyadan ise bac resmi alınmaması Memalik-i Aliyye-i Osmaniye'de satılacak ise bac resmiyle rusumat satanın talep olunması... şeklinde belirtilmiştir.

Yine gönderilen bir fermanla ²⁷⁶ H 1 Cemaziyelahir 1270/ M 1 Mart 1854 Anadolu ve Rumeli'de faaliyet gösteren murabahacılarla²⁷⁷ savaşılmaması, % 8 olarak alınması daha önce bildirilmiş ise de faiz haddinin % 12 olarak tespit edildiği, Avrupa ve Hayriye tüccarının mukavelelerine bakılmadan bu had üzerinden hesap edilmesi, fazlasının indirilmesi, genel dirlik ve düzenlik gereği olarak tatbiki kabul edildiği, aykırı hareket edilmemesi istenmiştir.

Gönderilen bir başka fermanla H Muharrem 1268/M Ekim/Kasım 1851 yılında Murabahacıların pek fahiş faiz aldıkları, para karşılığı verilen mahsulün rayiç fiyattan % 40 kadar noksana kabul edildiği, bu sömürücü durumun önlenmesi istenmiştir²⁷⁸.

Yabancı uyrukluların Osmanlı Devleti'nde ticarî faaliyette buldukları belirtilmişti. Bu durumu gösteren bir buyrultuda ise: H R. 1277/ M Ocak/Şubat 1861'de Miyan balı yapmak üzere yabancı uyruklu kimselerin Osmanlı

²⁷⁶ AŞS, no:145, H 1 Cemaziyelahir 1270/ M 1 Mart 1854, s.189.

²⁷⁷ Murabaha, kanun ile tayin olunandan fazla faiz şartını ihtiva eden para verme mukavelesi hakkında kullanılan tabirdir; Mehmet Zeki Pakalın. (1993) . *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, c.II, İstanbul, s. 581.

²⁷⁸ AŞS, no:145, H Muharrem 1268/M Ekim/Kasım 1851, s.195.

memleketinde belli yerlerde ruhsatsız olarak büyük fabrikalar açtıkları, bazı kimselerin bu fabrikalar için hükümete bilgi vermeden belli yerlerden maden kömürü çıkarttıkları öğrenilmiştir. Yabancı uyrukluların ruhsatsız bina yapmaları ve iş yerleri açmaları muahedelere aykırıdır. Bu işler memurların ihmaliyle yapılmıştır. Kimin elinde olursa olsun, miri topraklardan çıkan madenler hazineye ait olduğu gibi araziye elinde bulunduranlarında hiçbir madeni zaptetmeye hisse almaya hakları yoktur. Vakıf topraklarında da durum böyledir. Bu gibi davranışlara meydan verilmemesi padişah emri icabıdır²⁷⁹.

19.yüzyılın ilk üççeyreğinde Osmanlı ihracatı dört kat artmıştır. Osmanlı ticaret ilişkileri daha kararlı bir biçimde Yakın Doğu ve Asya'dan, Batı Avrupa'ya (özellikle İngiltere'ye) ve ABD'ye kaymıştır²⁸⁰.

Antep'te günümüzde olduğu gibi XIX. yüzyılda da canlı bir ticarî hayatın olduğunu söyleyebiliriz. Yabancı ülkelerde bulunan yurttaşlarının haklarını koruyan, bağlı bulunduğu hükümete siyasal ve ticarî bilgileri veren yabancı ülkelerdeki dış işleri görevlisi olan konsoloslar bulunmaktadır. Zira H Şaban 1275/ M. Mart/Nisan 1859 Antep'e gidip gelen Fransızların işleriyle uğraşmak üzere Jozef Justini'nin İstanbul'daki Fransız elçiliği tarafından konsolos vekili olarak tayin edilmiş olduğu hakkında kaymakam ve naibe yazılan ferman bulunmaktadır²⁸¹.

H S. 1277/ M 1860 tarihli bir başka belgede Ayntab'a gidip gelen Amerika tüccar ve tebaasının işlerini gözetmek için Samuyel Bemonyon'un konsolos tayin olduğu bilgisi bulunmaktadır²⁸².

H 1274/M 1857/1858 tarihli bir diğer belgede İngiltere'nin Ayntab'ın da aralarında bulunduğu beş merkeze konsolos vekilleri tayin ettiği belirtilmektedir²⁸³. Antep'e konsolos tayin edilmesini bu noktada değerlendirecek olursak bu ülkeler ile Antep arasında ticarî ilişkiler bulunmaktadır. Bu ilişkilerin sürekliliğinin sağlanması, geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu sebeple de atamaların gerçekleştiği görülmektedir.

Ancak Antep XIX. yüzyılda kentsel tekstil imâlat faaliyetinin ve belki de sipariş sisteminin yoğunlaştığı en önemli merkezler arasındadır ve önemli sayıda dokuma tezgahı bulunmaktadır²⁸⁴. XIX. yüzyıl ikinci yarısı için ise imzalanan ticaret

²⁷⁹ AŞS, no:145, H R. 1277/ M Ocak/Şubat 1861, s.66.

²⁸⁰ Eren, a.g.m., s. 244.

²⁸¹ AŞS, no: 146, s.106.

²⁸² BOA, A.DVN. MHM, Dosya no:31,G:8.

²⁸³ BOA, A.DVN. MHM, Dosya no:.25,G:58.

²⁸⁴ Şevket Pamuk.(1984).*Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi Ticaret, Sermaye, Üretim İlişkileri (1820 – 1913)*, Yurt yayınları:9, Ankara, s:107.

anlaşmaları gerçeğinin Antep'te ticari hayatın canlanmasına etki ettiğini söyleyebiliriz. XIX. yüzyılda Ayntab'ın Halep, Urfa, Maraş ve İskenderun ile hayli işlek ticareti bulunmaktadır²⁸⁵.

Yine bu dönemde ülkede ticaret meclislerinin açılması da bu fikrimizi doğrular niteliktedir. Vilâyet ve liva merkezlerinde kurulan ticaret meclisleri, ticarî davalara bakıyorlardı. Vilayet ticaret meclisi, bir başkan ve yeteri kadar üyeden oluşuyordu. Dönemin ticaret anlayışına uygun olarak, bu meclisler yörenin tüccarlarından ve esnaf temsilcilerinden kuruluyordu. Bu kurul, Ticaret Nezareti'ne bağlı idi. Üyelik için uygun görülenlerin atamaları Ticaret Nezaretinin onayı ile kesinleşiyordu. Bir başkan, iki daimi üye ve dört geçici üyeden ibaretti. 1868 yılında devletin 64 yerleşim merkezinde Ticaret meclislerinin faaliyette olduğu anlaşılmaktadır²⁸⁶.

Antep' te de H 15 Za 1271/ M 30.7.1855 pazartesi gerekli şartlar hasıl olduğu zaman bir ticaret meclisi kurulmasına izin verilmesine dair bir belge bulunmaktadır²⁸⁷.

Tarihsiz bir arzuhalde²⁸⁸ Ayntab Halep Esnafı, Trablus'dan manda alıp Sivas'a ve o taraflardan koyun alıp Halep ve Şam'a götürürlerken verilen toprak bastı parasına kanaat edilmeyip bazı vali zabıtlar mandanın çiftinden on sekiz para aldıklarından men'i istenmiştir.

Bu durum daha önce de bahsettiğimiz gibi, hem Antep'te küçükbaş ve büyükbaş hayvancılığın hangi noktada bulunduğunu hem de bölgeler arasındaki ticarete Antep'in durumunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Zira deri sanayii açısından da bu belge dikkat çekicidir.

²⁸⁵ Şemseddin Sami. (1314). Ayntab. *Kamusü'l - Âlam*, c.V, İstanbul, s. 3232.

²⁸⁶ Çadircı, a.g.e., s.268.

²⁸⁷ BOA, A. MKT. UM, Dosya no:203, G:10.

“ Halep Vilayetine, Mahal- i sairede icra olduğu misüllü Ayntab 'a dahi bir Meclis- i ticaret teşgili istidasına dair mahal- i mezkur da bozan tüccar tarafından varid olan mazbata kalkalı varak takdim kılındığı beyanla icrayı icabını havi tevârüd eden tahrirat beyarıyla Mecli- i Valâya havale ile ticaret nazır devletlü paşa hazretleri ile muhabere olundukta bu misüllü meclis- i Ticaret teşgil olunacak mahalde evvel emirde beratlu hayriye tüccarın var mıdır olduğu halde anların kâffesinin intihabıyla hayriye tüccarından birinin tüccar vekil ve Avrupa ticaretinden dahi bir nefer Diputata olmağ şayan kangısıdır taraflarından bir kıt'a mazbatayla iş'âr ittikten sonra icabına bakılması ve beratlu tüccar olmadığı taktirde vekil ve Diputata tayin olunacak tacirlere ferman-ı ali itasıyla vekaletleri icra olunması meclis-i ticareti ifası le ekl-i beyn nizamı iktizasından olduğuna vech-i meşruh üzere meclis- i mezkura üç nefer izanın dahi intihabıyla isimlerinin mezkur mazbatayı derc usûl mer'iyeden olduğundan ol vecihle iktizasının icrasıyla keyfiyetle ba mazbata iş'ârı hususunun suret-i dusturlarına bildirilmesi nazır müşarileyh hazretleri tarafından cevaben ifade ve iş'âr ve bu babda meclis-i ticarettten terkim olunan mezkure tisar olunması. Bu sureti Meclis-i Valâ'da dahi tezkire kılınmak olmağın ol vecihle icabının icra ve inhasına himmet buyurmaları sabıkan şukka.” denilmektedir.

²⁸⁸ BOA, Cevdet Maliye no:13227.

2.10.7.Vakıflar

Tanzimat Dönemi'ne gelinceye kadar Osmanlı Devleti'nde başta dinî ve sosyal yapılar olmak üzere, pek çok sosyal amaçlı yapı vakıflar tarafından yaptırılmakta ve gerektiği zaman bu yapıların tamirleri de yine vakıf gelirlerinden sağlanmaktaydı. Böylece medrese, cami, türbe, zaviye, han, hamam, kervansaray, çarşı, köprü, yol, suyolu ve benzeri yapıların topluma hizmeti böylece devamlılık göstermekteydi. Herhangi bir dinî veya sosyal yapıyı inşa ettiren kişi, bunu belirli bir esasa bağlayıp, vakfiyesini de tanzim ettirir ve topluma hizmet vermek için vakfettiği bu yapıların ayakta kalması ve görevlilerin maaşları karşılığı önemli miktarda bir gelir kaynağı sağlardı²⁸⁹.

Antep'te pek çok dinî ve sosyal yapının geçmiş dönemlerde kurulan vakıflar aracılığı ile yaptırıldığı ya da vakfa ait olduğu görülmektedir. Osmanlı şehirlerinde insan hayatını ilgilendiren hemen her sahaya girmiş olan vakıfların, Antep şehrinin ekonomik yapısı üzerinde etkisinin olduğunu dönemimizle ilgili Şer'iyye Sicillerinde rastlıyoruz. 1816–1874 yılları arasında değerlendirdiğimiz 25 adet vakfiyede bazı bilgilere ulaşılmıştır. İncelenen vakfiyelerin 8 tanesi kadına ait olup, 1 tanesi Ermeni vakfı, 10 tanesi erkeğe, diğerlerinde Abdüsselam Çavuş Vakfı, Abdülrezzak Mescidi vakfı, Alaüddeve Camii Vakfı, Aydınoğlu Vakfı, Sinekoğlu vakfı, Hanım Paşa Vakfı'nın adları geçmektedir. Bu belgeler, kadınların da, erkekler kadar vakfettikleri dükkân vs.nin bulunduğunu göstermektedir²⁹⁰. Şehirde önemli bir yere sahip olduğunu düşündüğümüz bostanların da şehirdeki dinî yapılar için gelirlerinin vakfedildiği izlenimini vermektedir. Ancak yine de bahsettiğimiz tarihler için yeterli bir tespit olamamaktadır.

Yine bu belgelerden yola çıkarak, şehirdeki camilerin onarımları, bir takım ihtiyaçlarının giderilmesinde bu vakıfların önemli bir rolü olmuştur. Hatta şehirdeki inşaat sektörünü canlandırdığını da söyleyebiliriz.

Ayrıca bu 25 adet belgede; Eblehan Çarşısı, Uzun Çarşı, Fatlacılar Çarşısı Helvacı Çarşısı, Kendirci Çarşısı, Kazaz Çarşısı, Bıçakçı Pazarı, Attar Pazarı gibi birtakım çarşı ve pazar adları geçmekte yine şehirde bu dönemde 6 belgede abacı dükkânı, 1 belgede abacı tezgâhı, kahve dükkânı, tabak dükkânı, köşker dükkânı, kendirci ambarı, boyahane ve tabakhane gibi XIX. yüzyıl Antep'inde mevcut

²⁸⁹ Yılmazçelik, a.g.e., s.304.

yapılanma hakkında bilgilere ulaşılmıştır. Daha detaylı bir inceleme ancak daha çok belgenin incelenmesi ile mümkün olabilecektir.

Anno mahallesinden Derviş Mehmet oğlu Hacı Ömer vakfının mallarından olup, Teftiğin değirmeni yakınında Sacur kenarında iki parça bostanın geliri vakfedilmiştir²⁹¹.

Karasakal mahallesinden Mustafa kızı Şerife Ruhiye Hatun Kethuzade Yasin oğlu Taha Efendi vekâletiyle, Teftiğin değirmeni yakınındaki 400 masere bostanının 1/4 hissesinin gelirinden her Ramazan Tahtani Camine kandil yağı alınması şartıyla vakfetmiştir²⁹².

Bostancı Mahallesinde Abdülrezzak Mescidi adında bir mescidin bulunduğu, Fadlacılar çarşısındaki bir dükkânın yarı hissesi bu mescit vakfından bulunduğu, fetva emini ulemadan Mustafa Efendi bu vakfın mütevellisi olduğu... belirtilmiştir²⁹³.

Şehreküstü'de Karasakal mahallesinden Köleoğlu demekle belli Ali oğlu Hüseyin, Antep'te Esenbek Camii karşısındaki bir abacı dükkânını, 4 abacı tezgâhını gelirinden çorba ve yemek hayratı yapılmak, Esenbek ve Şeyh Camilerine birer batman susam yağı alıp vermek şartıyla vakfetmiştir²⁹⁴.

Ehlicefa Mahallesinden Bulguroğlu Mustafa oğlu İbrahim, Karasakal mahallesinde bulunan iki dükkânını vakfetmiştir²⁹⁵.

Çukuroba mahallesinden Basmacı zade Hacı Ömer Efendi Vakfı'nın evlatlarından Ahmet oğlu Ömer müteveli, Mehmet Arif oğlu Mehmet nazır olup vakfa ait bulunup, Çukuroba Mahallesinde ev yıkılmaya yüz tuttuğundan satılarak yerine başka mülk alınması. Mehmet Ali oğlu Ömer'e satılarak yerine aynı mahallede iki abacı dükkânı ile Ehli cefa mahallesindeki iki abacı dükkânının satın alınarak vakıf olmak üzere tesciline karar verilmiştir²⁹⁶.

Paşa Hanı yıkılmaya yüz tuttuğundan mütesellim Battal Bey ve mutasarrıfı olan Hasırcızade huzurlarıyla keşif yapıldıktan sonra 18.286 kuruşa onarıldığı belirtilmiştir²⁹⁷. (Lala Mustafa Paşa vakfındandır.)

²⁹⁰ Osmanlı toplumunda Kadın - Vakıf İlişkisi hakkında daha detaylı bilgi için bkz; Hasan Yüksel. (1999). Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın (XVI –XVII. Yüzyıllar). *Osmanlı, c.V, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, ss.49–55.

²⁹¹ AŞS, no:142,H 15 Ramazan 1245/ M 10 Mart 1830, s.113.

²⁹² AŞS, no:142, H 21 Zilhicce 1246/ M 2 Haziran 1831, s.180.

²⁹³ AŞS, no:142, H 18 Zilkade 1248 / M 8 Nisan 1833, s.329.

²⁹⁴ AŞS, no:142, H 17 Safer 1246/ M 7 Ağustos 1830,s.377.

²⁹⁵ AŞS, no:142, H 15 Cemaziyelevvel 1246/ M 1 Kasım 1830, s.409.

²⁹⁶ AŞS, no:143, H 25 Şevval 1247/ M 28 Mart 1832, s.5.

²⁹⁷ AŞS, no:143, Rebiülevvel 1250/M Temmuz/Ağustos 1834, s.10.

Eblahan Çarşısında vakfolarak bir kahve ve üç dükkânı olan Abdüsselam Çavuş Vakfının mütevelliliğine Ebubekir kızı Cemile Hatun'un atanmasına karar verilmiştir²⁹⁸.

“Tarlayıatik mahallesinden Tökoğlu Mehmet ağa oğlu Hacı Abdullah şehir fenasında suyukarısı dere kenarı mevkiinde 100 maşara bostan... Tabakhane’de bir tam bir yarı tabak dükkânını, iki heydenlik bir tabak kazanını... vakfederek gelirinden Ramazanda üç bervat yaptırılarak Ebubekir Bey Camiine verilmesini, Dülükbaba tepesinde yaptırdığı musluğun tamirini... istemiştir²⁹⁹.

Tarlayıcedit mahallesinden Ahmet kızı Kerime Hatun Çirçir kastel yakınındaki bir Kefişker dükkânı ile... gelirinden her sene Ramazan ayında Karatarla Camii için bervat yaptırılması... şartı ile vakfetmiştir³⁰⁰.

Cabi mahallesinden Abdurrahman oğlu Hacı Mustafa Çelebi, Bostancı Camii yakınındaki sebze bostanını gelirinden Ramazanda Bostancı, Ömer Şeyh, Emir Ağa camilerinde birer bervat yakılmak... şartıyla vasiyet ve vakfetmiştir³⁰¹.

Kayseri mahallesinden Mehmet kızı Zeynep kale kapısındaki bir dükkânını vakfederek gelirinden Tahtani Camiine ve yoksullara yemek dağıtılması şartıyla vakfetmiştir³⁰².

Alaüddeve Camii vakfına ait olan Helvacı çarşısında Molla Hamza tarafından kendi lehine tahkire bağlanan kahvenin vakfa olan borcunu yerine getirmek şartıyla Mehmet Efendiye devri söz konusu olmuştur³⁰³.

Keret Köyünden Mehmet kethuda kızı Zeynep aynı yerdeki bir boyahanenin tamamını, mağara boyahanesinin yarı hissesini... vakfetmiş gelirini hayrata ve Halepli Derviş oğlu Süleyman Efendi'nin çocuklarına vakfetmiştir³⁰⁴.

Kabil Estalif taifesinden Antep'te oturan Gül Mehmet Şekeroğlu mahallesinde üç dükkamı geliri Ravza-i Mutahara ile Şekeroğlu Mescidi, Tahtani ve Hacı Pir Veli, Bostancı Camii kandillerine yağ temini ... için vakfetmiştir³⁰⁵.

Şehreküstü mahallesinden Hüseyin Kızı Kerime Hatun evinin yanında bir abacı dükkânını... 1/3 'ünü Muharremde helva ve börek yapıp dağıtılması, 2/3'ünün ise müteveli olanlar kendi aralarında paylaşılması şartıyla vakfetmiştir³⁰⁶.

²⁹⁸ AŞS, no:143, H 1249/ M 1833/1834, s.19.

²⁹⁹ AŞS, no:143, H 11Cemaziyelevvel 1250/ M 15 Eylül 1834, s.52.

³⁰⁰ AŞS, no:143, H 25 Muharrem 1250/ M 3 Haziran 1834, s.98.

³⁰¹ AŞS, no:143, H 10 Safer 1257/ M 3 Nisan 1841,s.106.

³⁰² AŞS, no:144, H 11 Rebiülevvel 1231/ M 10 Şubat 1816,s.91.

³⁰³ AŞS, no:144, H Zilhicce 1265/ M Ekim /Kasım 1849,s.125.

³⁰⁴ AŞS, no:144, H Şaban 1249/ M Aralık/ Ocak 1833/1834, s.222.

2/3'ü Mihaliye Medresesi'ne, 1/3'ü Aydın oğlu Vakfına ait bulunan İki Kapılı Han bakımsızlık tan harap duruma geldiğinden mütevellilerin hanın tahkir bedeli olarak belli bir para ödemeleri şartıyla başkasına bırakılması... şeklinde yer almıştır³⁰⁷.

Kozluca mahallesinden Hacı Ebubekir oğlu Mustafa'nın mirasçıları arasında Sabancı Pazarı'ndaki bir dükkânın tereke içine sokulmamış olmasından ötürü çıkan anlaşmazlıkta, bu dükkânın Hacı Ebubekir tarafından, gelirinden Muharrem ayında yoksullara çorba dağıtılmak şartıyla vakfedildiği hakkındaki iddia mahkeme tarafından kabul edildiğinden dükkânın vakıf olarak tesciline karar verilmiştir³⁰⁸.

Sinekoğlu vakfına ait bir bostanın Hacı Taha Efendi tarafından sabunhane yaptırılmak üzere tahkire bağlanmasına karar verilmiştir³⁰⁹.

Hacıhalilhanesi mahallesinden hacı Salih kızı Hacı Asiye Hatun Alaybeyi sokağında biri hisseli diğeri tam iki dükkânla, bir kahvenin 1/3 hissesini, Arasa Çarşısı'nda 1/4 tam olmak üzere iki dükkân, bir ambarın gelirinden hayrat yapılmak Alaybey Camine yağ temin etmek ve kimlerin mütevellî olacaklarını belirterek vakfetmiştir³¹⁰.

Nergizhane mahallesinden Mola Hüseyin kızı Hatice aynı mahalledeki bir ev ve bir dükkân ve Kendirci Pazarında bir kendirci ambarını geliri kendi ölümünden sonra, amca zadesi Mehmet Ali ve oğulları yararlanmak şartıyla vakfetmiştir³¹¹.

Bekirbey Camii avlusundaki havuz ve helâların tamirine tahsis ve vakfedilmiş olan Hanım Paşa vakfına ait Attar Pazarında bir dükkân bulunduğu ve Kanalıcı zade Hüseyin oğlu Mahmut ağanın da bu vakfın mütevellisi bulunduğu belirtilmiştir³¹².

Senginakkaş mahallesinden Mustafa oğlu Mahmut Efendi Tahtani Camii yakınındaki dükkânını, geliri Tahtani Camii imamına ücret verilmek, camiinin tamirine harcanmak ve belli ücretle mütevellilik çocukları tarafından yapılmak üzere vakfetmiştir³¹³.

Yine bir Ermeni vakfında, Ermeni cemaatinden Aşcıoğlu Kesbar Kavrak'ın vasiyeti üzere para ve kilisedeki gümüş takımlar satılarak bundan elde edilen para,

³⁰⁵ AŞS, no:144, H 5 Muharrem 1261/ M 14 Ocak 1845, s.231.

³⁰⁶ AŞS, no:144, H 17 Cemaziyelahir 1249/ M 1Kasım 1833, s.233.

³⁰⁷ AŞS, no:145, H 7 Cemaziyelevvel 1268/ M 28 Şubat 1852, ss.97-98.

³⁰⁸ AŞS, no:145, H 21 Zilhicce 1270/ M 14 Eylül 1854,s.140.

³⁰⁹ AŞS, no:145, H 17 Zilhicce 1270/ M 10 Eylül 1854,s.144.

³¹⁰ AŞS, no:146, H 10 Cemaziyelahir 1276/ M 4 Ocak 1860,s.9.

³¹¹ AŞS, no: 146, H 15 Şaban 1273/ M 10 Nisan 1857,s.191.

³¹² AŞS, no:147, H Zilkade 1287/ M Ocak / Şubat 1871,s.233.

³¹³ AŞS, no:148, H 2Rebieüevvel 1291/ M 19 Nisan 1874,s.179.

yrıca Ermeni hayır sahiplerinden sağlanan para ile Lala Mustafa Paşa Bedesteni yakınında sınırlanan genel yol bedesten Kazaz Çarşısı İshak Paşa oğlu Kadir Bey'in yaptırdığı çarşı ve Bıçakçı Pazarı ile çevrili altlı üstlü ahır ve sofaları bulunan ve Aziziye Hanı adı verilen Han ve ayrıca bir kahve yaptırılarak hanın tamamı ve kahvenin yarı hissesi geliri Ermeni Okulunun öğretmenlerine aylık verilmesi, okul malzemesine harcanması koşulu ile vakfedilmiştir³¹⁴.

Dâi zade Hacı Emin Bey malından 25 bin kuruş ayırıp mütevellî ücreti çıktıktan sonra geri kalanı Antep'teki camilerdeki vaizlere, Kur'an okuyuculara, yine terekesinden 25 bin kuruş ayrılıp teçhiz ve tekfininden sonra kalanın hayır işlerine sarf olunması, Şhreküstü'deki 1/4 hisse kahvesini Ramazanda kandil yakılmak üzere İhsan Bey kasteline vasiyet ve vakfetmiş olduğu karar altına alınmıştır³¹⁵.

³¹⁴ AŞS, no:148, H 7 Rebiülevvel 1291/ M 24 Nisan 1874,s.182.

³¹⁵ AŞS, no:148, H 2 Safer 1291/ M 21 Mart 1874,s.183.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM MATERYAL VE METOD

3.1. MATERYALLER

Bu çalışmanın kaynağı Ayntab Şer'îyye Sicilleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgeler ve bu konuda yapılan literatür çalışmalarının değerlendirilmesidir. Şer'îyye Sicillerinin fotokopisi Ankara'daki Millî Kütüphane'den elde edilmiş ve transkripsiyon fotokopiler esas alınarak yapılmıştır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan Cevdet Maliye, Cevdet İktisat, Cevdet Belediye, Cevdet Darphane, İMVL (İrade Meclis-i Vâlâ), A.MKT. UM (Sadâret Mektubî Kalemi Umûm Vilâyet Yazışmaları), A.DVN. MHM (Sadâret Divân-ı Hümayun Mühimme Kalemi Belgeleri) belgelerden yararlanılmış ve transkripsiyon fotokopiler esas alınarak yapılmıştır.

Tanzimat Döneminde Anadolu'daki kentlerin sosyal ve ekonomik yapılarının tespitinde “Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı”³¹⁶; Esnaf Teşkilatı araştırması sırasında daha önce bu konu ile ilgili yapılmış çalışmalardan, XIX. yüzyılda diğer kentlerdeki esnaf teşkilatlarının, sosyal ve ekonomik yapılarının tespitinde ve karşılaştırılmasında “II. Mahmut Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim-Tüketim İlişkileri”³¹⁷, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790–1840)”³¹⁸, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara”³¹⁹, “Sosyal ve Ekonomik Açından Konya (1756–1856)”³²⁰, Antep'teki üretim faaliyetleri

³¹⁶ Musa Çadırcı. (1997). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara

³¹⁷ Ömer Demirel. (1989). *II. Mahmut Dönemi'nde Sivas'ta Esnaf Teşkilâtı ve Üretim- Tüketim İlişkileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.33vd.

³¹⁸ İbrahim Yılmazçelik. (1995). *XIX. Yüzyılın ilk Yarısında Diyarbakır (1750–1840)*. Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, s.308 vd.

³¹⁹ Rifat Özdemir. (1998). *XIX. Yüzyılın İlk Yarsında Ankara*. Kültür Bakanlığı Yayınları, II. baskı Ankara, ss.228–236.

³²⁰ Muhiddin Tuş. (1993). *Sosyal ve Ekonomik Açından Konya (1756–1856)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, ss. 187–216.

değerlendirilirken “XIX Yüzyılda Halep Eyaleti'nin İktisadî Vaziyeti”³²¹, XVIII. yüzyıl esnaf teşkilatı ve üretim faaliyetleri ile karşılaştırma yapılabilmesi için “18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu”,³²² mesleklerin yazımında “Osmanlı Devletinin Son Yıllarında Gaziantep'te Sanat ve Ticaret Dalları”³²³, mesleklerin yazımında ve bazı yerel söyleyişlerin yazımında “Gaziantep Ağzı Sözlük ve Kullanılmayan Kelimeler”³²⁴ adlı kitaplardan istifade edilmiştir. Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi'nin ilgili maddelerinden yararlanılmıştır.

Transkripsiyon çalışmasında ve literatür çalışmaları değerlendirilirken “Kamûs-ı Türkî”³²⁵, “Osmanlı – Türkçe Ansiklopedik Lûgat”³²⁶, “Osmanlı Tarih Lûgatı”³²⁷ sıkça başvurulan sözlükler olmuştur. Genel olarak kelimelerin okunması ve anlamlarının belirlenmesinde “Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü c.I”³²⁸, II³²⁹ ve III³³⁰ adlı eserlere başvurulmuştur.

3.2. METOT

Tanzimat Dönemi'nde Antep Esnaf Teşkilâtı adlı çalışmada ilk etapta literatür çalışması yapılmıştır. Dönemin Sosyo - ekonomik ve idarî yapısı ve Antep şehri ile ilgili yazılmış kitap, dergi, makale, tez ve arşiv belgelerinden yararlanılmıştır.

Ankara'da Millî Kütüphane'den Ayntab Şer'iyye Sicilleri temin edilmiştir. Yine, İstanbul'da Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde incelediğimiz döneme ait Ayntab ile ilgili belgelere ulaşılmıştır. Elde edilen belgelerin transkripsiyonları yapılarak

³²¹ Hilmi Bayraktar. (2004). *XIX. Yüzyılda Halep Eyaleti'nin İktisadi Vaziyeti*. Fırat Üniversitesi Orta - Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları No:8, Fırat Üniversitesi Basım Evi, Elazığ, ss.59-66.

³²² Hüseyin Çınar. (2000). *18.Yüzyılda Ayntab Şehri'nin Sosyo Ekonomik Durumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi.

³²³ Hasan Remzi Çitçi ve Şakir Sabri Yener. (1999). *Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Gaziantep'te Sanat ve Ticaret Dalları*, Gaziyurt Matbaası, İkinci Baskı, Gaziantep, ss.12-82.

³²⁴ Ömer Asım Aksoy. (1991). *Gaziantep Ağzı, Sözlük ve Kullanılmayan Kelimeler*. Gaziyurt Matbaası, c. III, s.25-826.

³²⁵ Şemsettin Sami. (1995). *Kamûs-ı Türkî*. Çağrı yayınları, 5. Baskı, İstanbul, ss.11-1574.

³²⁶ Ferit Develioğlu. (1992). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitap Evi, 10.Baskı, Ankara, 1-1439.

³²⁷ Mithad Sertoğlu. (1986). *Osmanlı Tarih Lûgatı*. Enderun Kitap Evi, İstanbul. ss.183.

³²⁸ Mehmet Zeki Pakalın. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, c.I, ss.1-870.

³²⁹ Mehmet Zeki Pakalın. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, c.II, ss.1-784.

³³⁰ Mehmet Zeki Pakalın. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, c III, ss. 1-670.

özetleri çıkartılmak suretiyle konularına göre tasnif edilerek ilmi bir metot izlenmiştir.

Belgelerin tahlili, literatürün incelenmesi neticesinde öncelikle esnaf teşkilâtının tarihsel açıdan temelleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ahiliğin Anadolu'da kurulup gelişmesi, iktisadî ve siyasî alandaki etkileri, birlik içerisindeki statüler, iş bölümleri, koydukları ana kurallar hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.

Antep'te faaliyet gösteren esnaf teşkilâtları mesleki ve fonksiyonlarına, mal ve hizmet üretimi yapmalarına göre gruplandırılmıştır. Bu konuyla ilgili tablolar ekte verilmiştir. Dönemin ekonomik yapısı değerlendirilmiş Antep'te ekonomik düzen detaylı olarak anlatılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1 ESNAF TEŞKİLÂTI

Anadolu'da Selçuklu Dönemi'nden beri ticaret ve sanayi kesimleri fütüvvet ve ahilik birlikleri tarafından teşkilatlanmıştır. Bununla birlikte bu geleneğin tarımda çalışanlar ve kırsal kesimde etkili olduğu bilinmektedir. Önceleri sadece cömertlik, misafirperverlik ve kahramanlık boyutlarına sahip iken, zamanla İslami ve tasavvufi derinlikler kazanmıştır. Türklerin Müslüman olmasından sonra da ahi teşekküllerinin kurulmasında manevi ve fikri tabanı, oluşturmuş, Türklere özgü vasıflar kazanarak bu teşekküllerde yaşamış, etkisini günümüze kadar sürdürülmüştür³³¹.

Osmanlılarda ise esnaf teşkilâtının, fütüvvet ve Ahi teşkilatlarından etkilendiği inkâr edilemez. Ancak daha sonraki gelişme dönemlerinde bu etkilenmenin izleri devam etmekle beraber, fütüvvet tarikatının esrarengiz yönleri aynen Osmanlılar tarafından tatbik edilmemiştir. Osmanlı esnaf teşkilâtı ile ilgili elimizde bir kanunname veya nizamname yoktur. Ancak tarihi belgeler ve uygulama, Osmanlı Devleti'nin farklı bir yol izlediğini göstermektedir. Osmanlı Devleti'nde ilk dönemlerde ahiliğin tesiri devam etmiştir. Bu sebeple ahiliğe ait bazı terimler Osmanlılar tarafından kullanılmıştır. Fütüvvet usulünü uygulayacak vasıflı esnafın azalması ve ticarete gayr-ı müslimlerin girmesi sebebi ile Osmanlılardan önce toplantı yerleri tekke ve zaviyeler olan ahilik teşkilâtı, Osmanlılarda yerini loncalara bırakmıştır. Her esnafın günümüzdeki üretim kooperatiflerine benzeyen ve lonca adı verilen belirli bir toplantı yeri vardır. Loncalar, günümüzdeki sendikaların işini de yürütürler ve özellikle kalite kontrolü ve standarda büyük önem verirlerdi³³².

Ayrıca, teşkilâtlarda çalışanların isteklerini değerlendirirler geleneklerin devamlılığını sağlarlardı. Örneğin; Antep'te sosyal adaletin bariz şekilde vücut

³³¹ Ahmet Tabakoğlu. (1986). *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, s.163.

bulmasında eski Ahi teşkilâtı geleneklerine borçludur. Bu geleneklerden birisi de günümüzde “esnaf sahresi” olarak yaşatılmaktadır. Çıracak veya kalfalar yılda bir defa olan esnaf sahrelerinin yapılmasını istediklerinde dükkânın anahtar deliğine ya çivi çakar ya da kurşun akıttırlardı. Gün tespiti yapılarak esnaf tüm olarak aynı mesire yerine sahreye (pikniğe) götürülür, halkın günlük ihtiyacını karşılayan bakkal esnafı, kasap veya lokantacı gibi esnaflarda “çarşı satma” gibi bir tedbir alınır, esnaf toplanır her semte bir dükkân açmak şartıyla kârı arttırmaya çıkarırlar en çok parayı verenler geliri esnaf sahresine tahsis ederlerdi. Arttırmadan az kazananlar olsa da miktarı ödemeye mecburlardı. Öğle yemeğinden sonra da işverenler ve iş alanlar esnafın dert ve temennilerini dinlerler, bir karara varır akşam yemeğine çağrılan şehir ileri gelenlerine durumu intikal ettirirlerdi³³³.Günümüzde de bu gelenek devam ettirilmektedir.

XIX. yüzyıldan itibaren büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalan, Avrupa menşeli fabrikasyon imalatın rekabetine karşılık veremeyen, daha ziyade iç pazara, yakın çevreye yönelik faaliyette bulunabilen esnaf teşkilâtı giderek dağılmaya başladı. Tanzimat’tan sonra bazı düzenlemeler yapıp yeni nizamnameler hazırlanarak esnafın tekrar teşkilâtlanmasına çalışıldı.1879’da açılan İstanbul Ticaret Odası bu gaye ile kurulmuştu. Ancak esnafın kendi derneklerini kurlmaları II. Meşrutiyet devrinden sonra yavaş yavaş gerçekleşti.1913’te gedik ve lonca usulü kaldırıldı. Cumhuriyet devrinde esnafın durumuyla ilgili olarak ilk defa 1924’te Ticaret ve Sanayi Odası Kanunu yayımlanmış, 1942’de kanunda değişiklik yapılmış, altı yıl sonra da yeni değişiklikle esnaf odaları lağvedilmiştir³³⁴.

4.2. ANTEP’TE ESNAF TEŞKİLÂTI

Elimizdeki kaynakların incelenmesi sonucunda Antep şehrinde 55 farklı meslek grubunun mevcut olduğunu görülmektedir³³⁵. Şehir halkının ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan esnaf gruplarını, mesleki özelliklerine göre tasnif ettiğimizde 12 değişik grup ortaya çıkmaktadır. Bunlardan 16 değişik meslek, yiyecek içecek grubuna girmekte ve toplam meslek sayısının % 29,09’luk oranı ile ilk sırayı oluşturmaktadır. İkinci sırada, 12 meslek çeşidi ile önemli bir grup olan dokuma ve

³³² Ahmed Akgündüz ve Said Öztürk. (2000). *Bilinmeyen Osmanlı*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, s.352.

³³³ Faik Muhsinoğlu. (1966). Esnaf Sahreleri. *Gaziantep Kültür Dergisi*, sa:103, Yeni Matbaa Gaziantep, s. 150.

³³⁴ Kal’a, a.g.m., s.430.

giyim bulunmakta ve % 21,8'lik bir orana ulaşmaktadır. Diğer gruplar ise, sırasıyla deri sanayi % 12,73, inşaat % 9,09, hizmet üretimi % 7,27, nakliye % 5,46, maden % 3,63, silah % 3,63, küçük imalatçı % 1,82, attar % 1,82, kullanılmış eşya satımı % 1,82, hayvan alım- satımı % 1,82'lik oranla yer almaktadır³³⁶.

Antep'te 55 esnafın % 18,19'u alım-satım yapmakta, geriye kalan 45 esnaf grubu ise (% 81,81) mal ve hizmet üretiminde bulunmaktadır. Üretici esnafın % 52,72'si mal üretimi yapmakla birlikte, alım-satım veya satım işini de aynı zamanda yürütmektedir. Mal üretimi dışında hizmet üretiminde bulunan 16 esnaf grubu % 29,09'dur. Mevcut yapıyı tespit etmeye yönelik yüzde ve sayı gruplandırmasında çıkan ilk sonuç üretim ağırlıklı esnafın varlığıdır. Elimizdeki belgelerde dükkân sayısı ve esnaf sayıları açısından rakamlara sahip değiliz. Bu sebeple bu konuyla ilgili net bilgiler verememekteyiz. Dükkân sayısı ve esnaf sayılarının bilinmesi şehirdeki üretim hizmetlerinin yeterli olup olmadığı konusuna açıklık getirecektir³³⁷.

4.3.DEĞERLENDİRME

Tanzimat Dönemi'nde Antep Esnaf Teşkilâtı, incelediğimiz belgeler doğrultusunda esnafların iktisadî güçleri açısından gruplandırılarak değerlendirilmiştir. XIX. yüzyılda diğer kentlerdeki esnaf gruplarını ve faaliyetlerini incelediğimizde esnaf grupları ve esnafın etkinlikleri benzerlikler ve farklılıklar göstermektedir. Ancak Antep'teki esnaf sayıları ve dükkân sayıları belirlenememiştir. Çünkü değerlendirmeye esas alınan belgelerde bu konuyla ilgili hiçbir veri yer almamaktadır. Sadece kaynakların karşılaştırılmasından Antep'teki esnaf gruplarının o dönemdeki birçok şehirle benzerliklerinin olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin; XIX. yüzyılda Uşak çok hareketli bir ticarî hayata sahiptir. Çeşitli imalathaneler ve el sanatları geniş bir çevrenin ihtiyacını karşılarken aynı zamanda tarım mahsullerinin de pazarlandığı bir şehir durumundadır. Uşak sanatkâr ve esnafının, civar nüfusun ihtiyacını karşılamakla birlikte uzak yerlere de imalatları tüccarlar tarafından ulaştırılmaktaydı. Özellikle dericilik ve halıcılık alanında çok gelişmiş bir imalat ve ticaret hacmine sahipti³³⁸.

³³⁵ Bkz. Ek B.1.Tablo 4.2.1.

³³⁶ Bkz. Ek B.1. Tablo 4.2.2.

³³⁷ Bkz. Tablo III. Tablo 4.2.3.

³³⁸ Mehtap Özdeğer. (2003). 19.Yüzyılda Uşak Şehrinde Esnaf ve Sanatkârlar *Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri*, 9–10 Mayıs 2002,Bildiriler, İkinci Cilt, Globus, Dünya Basım Evi, İstanbul, s. 293.

İncelediğimiz döneme ait sayılarını bilmemekle beraber fikir vermesi açısından XVII. yüzyılda Trabzon'da iş kollarına mensup esnaf grubu 39'dur³³⁹.

Diyarbakır'da tevzii defterine göre XIX. yüzyılda 46 esnaf grubu bulunmaktadır.1785–1850 yılları arasında Diyarbakır Şer'iyeye Sicillerine göre Diyarbakır'daki esnaf grupları sayısı 88 olarak tespit edilmiştir³⁴⁰.Diyarbakır'daki esnaf grupları iktisadi güçleri açısından tasnife tabii tutulduğunda XIX. yüzyılda Diyarbakır'da faaliyette bulunan esnaf grupları arasında Cullah, Bakkal, Bezzaz, Hallaç, Haffaf, Debbâğ, Habbaz ve Boyacı esnafları en önde gelen grupları teşkil etmekteydi. Özellikle Hallaç, Cullah, Bezzaz esnafının şehir ekonomisinde önemli bir rolü vardı. Boyacı esnafı da, bu iş kollarına bağlı olarak esnaf grupları arasında önemli bir yere sahipti. Tüketime yönelik malları satan Bakkal ve benzeri esnaf grupları da, her dönemde olduğu gibi, şehir esnafı arasındaki önemini bu dönemde de korumaktaydı³⁴¹.

1825–1826 senesine ait bir tevzii defterinde Halep'teki esnaflar 43 gruba ayrılmıştır. Tarhedilen vergilerden anlaşıldığına göre en önemli esnaf grubu, kendilerine tarhedilen toplam verginin % 14,8'ini ödeyen Destgâhlardı. Bunu % 7,56 ile Simkeşan, % 7,32 ile Kassaban, % 6,15 ile Bakkalan- Bazarbaşı, % 4,225 ile Emtia-ı Müsâbin ve % 4, 02 ile Debbâğan esnafı izlemekte idi. Buna göre Halep'te en önemli esnaf grubu dokuma esnafıdır. Bu gruplar sadece tevzii edilen sâlyâneye muhatap gruplardır³⁴².

XVI. yüzyıl sonunda Ankara'da faaliyet göstererek şehir ekonomisi ile sosyal hayatına etki eden esnaf gruplarının sayısı 43'tür.1827'de ise; bu sayının 95'e ulaştığı görülür³⁴³.

İstanbul kadar olmasa bile, Anadolu şehirleri içerisinde en fazla esnaf gruplarının faaliyette bulunduğu yer Bursa olup, aynı zamanda dükkân sayısı bakımından da en orana sahiptir. Toplam 117 esnaf grubu bulunmaktadır³⁴⁴.

³³⁹ Kenan İnan. (2003). Kadı Sicillerine Göre 17.Yüzyıl Ortalarında Trabzon Esnafları ve Faaliyetleri. *Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri*, 9–10 Mayıs 2002, Bildiriler, İkinci Cilt, Globus, Dünya Basım Evi, İstanbul, s.263.

³⁴⁰ Yılmazçelik, a.g.e., ss.308-309.

³⁴¹ Yılmazçelik, a.g.e., ss.308-311.

³⁴² Bayraktar, a.g.e., s.99.

³⁴³ Özdemir, a.g.e., ss.229-230-231-232.

³⁴⁴ Çadircı, a.g.e., ss.135-139.

XIX. yüzyılda Ankara'da 75 esnaf, Sivas'ta 58 esnaf grubu var iken, Selanik'te esnaf teşekkülü sayısı 87'dir³⁴⁵.

Sonuç olarak, bölgesel yakınlık bakımından Diyarbakır Antep şehirleri arasında şehirde ön plana çıkan esnaf gruplarının benzerlikleri dikkat çekicidir. Yine Uşak, Halep, Diyarbakır, Antep, gibi şehirlerde dokumacılık ve deri iş kolları yer almaktadır. Bugün de bu özelliklerinin devam ettiğini söyleyebiliriz.

³⁴⁵ Ömer Demirel. (2002). Osmanlı Esnafı 1750–1850. *Türkler*, c.XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 256.

SONUÇ

Bu çalışmada, Şer'iyye Sicilleri'ndeki bazı belgelerden ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Antep ile ilgili belgelerden yararlanılarak tezin konusunu oluşturan "Tanzimat Döneminde Antep Esnaf Teşkilâtı" hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Yine bu konudaki literatür de değerlendirilmiştir.

XIX. yüzyılın başlarında geleneksel ekonomik yapısını sürdüren Osmanlı Devleti'nde üretim ve tüketim esnaf loncaları aracılığı ile denetlenmekteydi. Sanayileşmeye başlayan Avrupa devletleri arasında Osmanlı pazarını elde etmek için büyük bir yarış başlamıştı. XIX. yüzyılın ilk yarısı aynı zamanda Osmanlı parasının en büyük istikrarsızlığı yaşadığı dönem olmuştur.

Şehir ve kasabalardaki esnaf kuruluşları, rekabet prensibi yerine karşılıklı kontrol ve yardımlaşma esasına göre teşkilatlanmıştı. Antep'te de bu şekildeki bir teşkilatlanmaya rastlanmıştır.

Antep'te hiyerarşik yapıda teşkilatlandığı görülen esnaf sisteminde esnaf şeyhi, esnaf kethüdası gibi görevliler bulunmaktadır. Esnaf şeyhi, esnaf teşkilâtının en üst noktasında yer almakta ve esnafın genel meseleleri ile ilgilenmekteydi. Bu yöneticilerin ataması ise kadı huzurunda gerçekleşmektedir.

Esnafın faaliyette bulunduğu han, bedesten, arasta gibi yapıların yer aldığı, çarşılardaki dükkânların kısmen ya da tamamen bir vakfın malı olduğu tespit edilmiştir.

Antep'in başka şehirlerle ticarî faaliyetlerinin olduğu bilinmektedir. Özellikle bostan, bağ ve bahçelerin varlığı sebze ve meyve gibi ürünlerin üretiminin yapıldığını ve bunların pazarlandığını göstermektedir. Yanı sıra hayvan alım- satımı da şehirlerarası düzeyde olmuştur. Yabancı devletlerle yapılacak olan ticaretin nasıl olması gerektiği ve alınacak vergi miktarı da belirlenmiştir. Antep'e birçok ülkeden konsolos tayini yapılması nedeniyle dönemin dinamik yerlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz.

XVIII. yüzyılın başlarından beri varlığına şahit olunan Gedik Usulü'nün uygulama yöntemleri tartışılmış ve kaldırıldığı 1913 yılına kadar etkinliği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Osmanlı para tarihinin oldukça sancılı ve karışık bir dönemini ifade eden II. Mahmut ve Tanzimat Dönemleri'nde para üzerinde yapılan işlemler, tedavülde bulunan yerli ve yabancı paraların kuruş cinsinden değerleri, enflasyon ve taşış (devalüasyon) üzerinde durulmuş, Antep esnafının ödediği vergiler örneklerle açıklanmış ve şehirde zaman zaman düzenlenen narh listelerine göre çeşitli eşya, yiyecek ve taşıma ücretleri ortaya konulmuştur.

Kaynakça'dan da anlaşılacağı üzere bu çalışma ile Antep esnafının Tanzimat Dönemi'ndeki durumu belgesel olarak ortaya konulmak istenmiştir.

Bu çalışma arşiv malzemesi ve diğer kaynakları bakımından örnek bir hüviyet arz etmektedir. Bundan sonraki çalışmalara yol göstermesi amaçlanmıştır.

KAYNAKLAR

- Akdağ, M. (1995).*Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi (1243–1453)*. c.I, Cem Yayınevi, İstanbul, s.16.
- Akgündüz, A. ve Öztürk, S. (2000). *Bilinmeyen Osmanlı*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, s.352 vd.
- Aksoy, Ö.A. (1991). *Gaziantep Ağzı, Sözlük ve Kullanılmayan Kelimeler*. c.III, Gaziyurt Matbaası, Gaziantep, ss.25–826.
- Aktepe, M. (1954). Ahmet III Devrinde Şark Seferine İştirak Edecek Ordu Esnafı Hakkında Vesikalar. *Tarih Dergisi*, VII/10, İstanbul, ss. 17–31.
- Altınöz, İ. (1999). Dulkadir Eyâleti'nin Kuruluşu'nda Antep Şehri (XVI. Yüzyıl). *Cumhuriyetin 75.Yılına Armağan Gaziantep*, (Editör: Yusuf KÜÇÜKDAĞ), Gaziantep Üniversitesi Vakfı Kültür Yayınları, Gaziantep, s.118.
- Ayntab Şer'iyye Sicilli, no:136, Miladi 1800–1808, ss. 135,136.
- Ayntab Şer'iyye Sicilli, no:140, Miladi 1817–1823, s. 284.
- Ayntab Şer'iyye Sicilli, no:142, Miladi 1825–1834, ss. 24, 40, 65, 77, 159, 226, 227, 228, 258, 260, 329, 337, 351, 352, 353, 443.
- Ayntab Şer'iyye Sicilli, no:143, Miladi 1833–1842, ss. 7, 9, 10, 64, 71, 86, 110, 112, 120, 131, 138, 145, 152, 177, 215.
- Ayntab Şer'iyye Sicilli, no:144, Miladi 1841–1851, ss. 87, 100, 102, 103, 110, 125, 127, 249, 259, 270.
- Ayntab Şer'iyye Sicilli, no:145, Miladi 1849–1854, ss. 47, 66, 85, 109, 140,145, 154, 177, 189, 195.
- Ayntab Şer'iyye Sicilli, no:146, Miladi 1854–1864, ss. 50, 70, 104,106, 110, 122, 138, 191, 348.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Maliye no:13227, (t.y.).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet İktisat no: 1287, H Receb 1250/M Kasım/Aralık 1834.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Belediye no: 4495, H 9 Recep 1141/ 8 Şubat 1729.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Darphane, no:1824, H 22 Zilkade 1220/M 11 Şubat 1806.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Meclis-i Vâlâ (İMV), Dosya no:442, G:19639.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sadâret Mektubî Kalemi Umûm Vilâyet Yazışmaları (A.MKT. UM), H 27 Ramazan 1277 / M 8 Nisan 1861, Dosya no:464, G:88.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sadâret Divân-ı Hümayûn Mühime Kalemi Belgeleri (A.DVN. MHM), H Safer 1277/ M Ağustos / Eylül 1860, Dosya no:31, G:8
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadâret Divân-ı Hümayûn Mühime Kalemi Belgeleri (A.DVN. MHM), H 1274/ M 1857/1858, Dosya no:25, G:58.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadâret Mektubî Kalemi Umûm Vilâyet Yazışmaları (A.MKT. UM), Dosya, H 15 Zilkade 1271/ M 30 Temmuz 1855, no:203, G.10.

- Bayraktar, H. (2004). *XIX. Yüzyılda Halep Eyaleti'nin İktisadî Vaziyeti*. Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları No:8, Fırat Üniversitesi Basım Evi, Elazığ, s.58.
- Bear, G. (1970–1974). Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi. Feriel, S. (Çev.), *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8–12, s. 99–119.
- Çadırcı, M. (1997). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*. Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2. Baskı, Ankara, s. 6–9.
- Çağatay, N. (1997). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Türk tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, s. 43.
- Çam, N. (1991). Arasta. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c.III, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, s.335.
- Çam, N. (1991).Gaziantep[Mimarî]. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c.XIII, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, s.473.
- Çam, N. (2000). Gaziantep'te Türk Mimarisi. *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu*, Gaziantep, s.6.
- Çınar, H. (2000).*18.yüzyılın İlk Yarısında Ayntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, s.53.
- Çitçi, H.R. ve Yener, Ş.S. (1971). *Osmanlı Devletinin Son Yıllarında Gaziantep'te Sanat ve Ticaret Dalları*. Yeni Matbaa, Gaziantep, ss.72–73.
- Çitçi, H.R. ve Yener, Ş.S. (1999). *Osmanlı Devletinin Son Yıllarında Gaziantep'te Sanat ve Ticaret Dalları*. Osman Nuri Tuzcu Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İkinci Baskı, Gaziantep 1999, s.13.
- Darkot, B. ve Dağlıoğlu, T. (1961). Ayıntab. *İslâm Ansiklopedisi*, c.II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1961, s. 65.
- Demirel, Ö. (1989). *II. Mahmut Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim Tüketim İlişkileri*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.256.
- Demirel, Ö. (2002). Osmanlı Esnafı 1750–1850. *Türkler*, c.XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 256.
- Develioğlu, F. (1975). *Türkçe Sözlük*. Rafet Zaimler Kitabevi, İstanbul, ss.1–1333.
- Develioğlu, F. (1992). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitabevi, Ankara, ss.1–1439.
- Ekinci, Y.(1988). *Ahi Birlikleri*. Türk Standartları Enstitüsü Yayını, İstanbul, s. 45.
- Emecen, F. (1993). Cullah. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c.VIII, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, s. 84.
- Eren, A. (1999). Osmanlı Ekonomisinde Kurumsal Gelişmeler. *Osmanlı*, c.III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 247.
- Ergenç, Ö. (1995). *Osmanlı Kent Tarihçiliğine Katkı, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*. Ankara Enstitüsü Vakfı Yayını, Ankara, s.12.
- Eyice, S. (1992). Bedesten. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c.V, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, s.311.
- Faroqhi, S. (2000). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.189.
- Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul, s.293.
- Göğüş, O. (t.y.). *İlk İnsanlardan Bugüne Çeşitli Yönleriyle Gaziantep*. (Basım yeri Belirtilmemiş).
- Güllülü, S. (1992). Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri. Ötüken Yayıncılık, İstanbul, s.135.

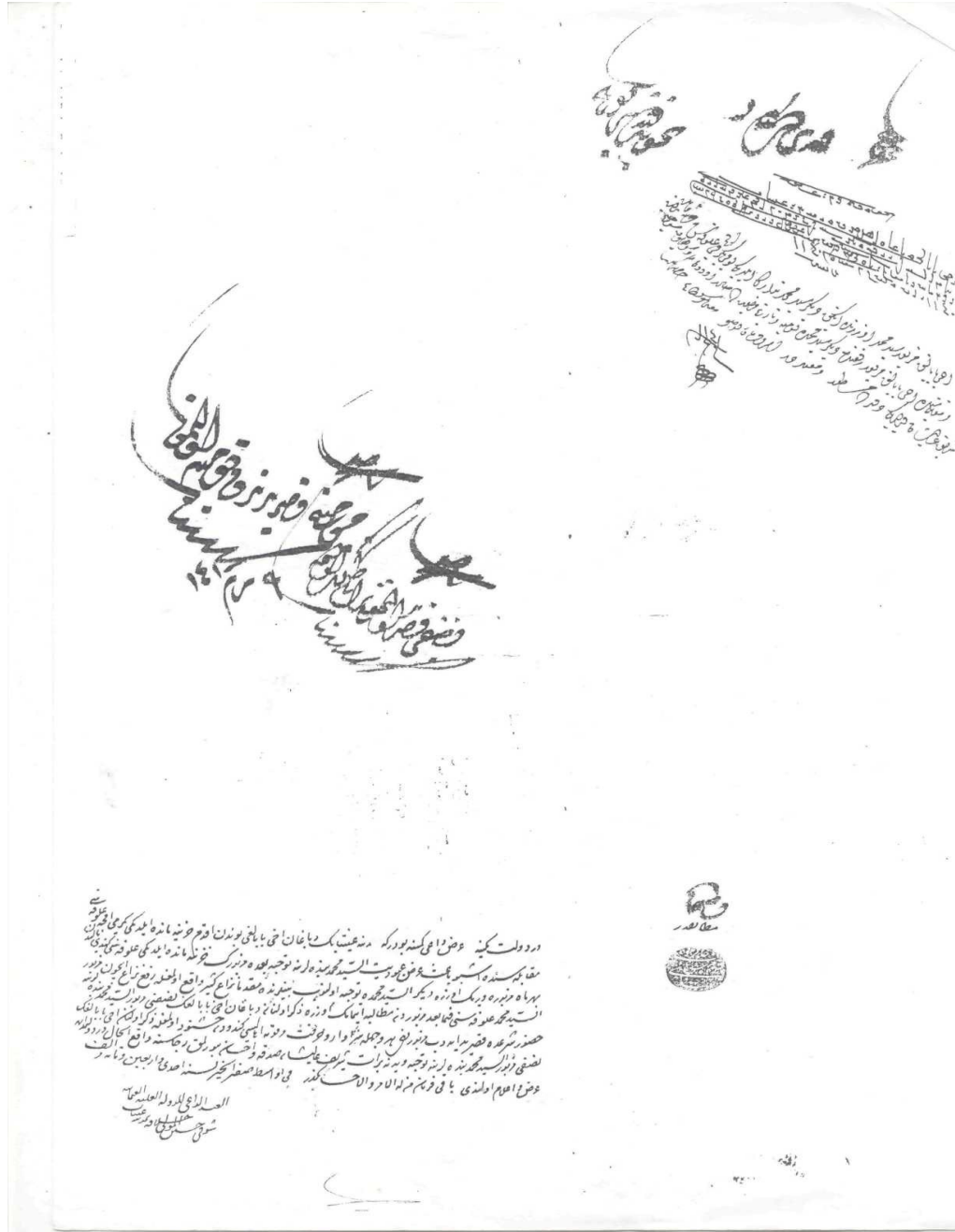
- Güzelbey C.C. (1965). Arasa, *Gaziantep Kültür Dergisi*, c.VIII, sa:89, Yeni Matbaa, Gaziantep, s.105.
- Güzelbey C.C. ve Yetkin H. (1966). *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicillerinden Örnekler*, cilt 81–141, s.117.
- Güzelbey C.C.ahit ve Yetkin H. (1966). *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicillerinden Örnekler*, cilt 142–143, Sanat Matbaası, Gaziantep, s.64.
- Güzelbey, C. C.ve Yetkin H. (1966). *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri, Fasikül: 3.Sanat Matbaası*, Gaziantep, s.20.
- İnan, K. (2003). Kadı Sicillerine Göre 17.Yüzyıl Ortalarında Trabzon Esnafları ve Faaliyetleri. *Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf Ve Ekonomi Semineri*, 9–10 Mayıs 2002, Bildiriler, İkinci Cilt, Globus, Dünya Basım Evi, İstanbul, s.263.
- Kal'a, A. (1998). Esnaf. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c.V, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, s.424.
- Karal, E. Z. (1988). *Osmanlı Tarihi*, c.V, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Beşinci Baskı, Ankara, ss.13–54.
- Kazıcı, Z. (1987). *Osmanlılarda İhtisab Müessesesi (Ekonomik, Dini ve Sosyal Hayat)*. Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul, ss.9–15.
- Kazıcı, Z. (1998). Ahilik. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, s.540.
- Kütükoğlu, M.S. (1999). Ahidnâmeler ve Ticaret Muâhedeleri. *Osmanlı*, c.III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss.329–341.
- Kütükoğlu, M. S. (1994).Osmanlı İktisadî Yapısı. *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c.I, (Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu), İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul, s. 611.
- Lévy, R. (1993).Muhtesip. *İslâm Ansiklopedisi*, c.VIII, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, s. 532.
- Marçais, (1961). Aynî. *İslâm Ansiklopedisi*, c.II, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, s.70.
- Oğuzoğlu Y. (1988). XVI ve XVIII. Yüzyıllarda Gaziantep Şehrinin İdari ve Kültürel Durumu. *Şahinbey Semineri 23 Aralık 1985, Ankara* s.15.
- Ortaylı, İ. (2000). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840- 1880)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.208.
- Özdeğer, H. (1982). XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal ve Ekonomik Durumu. *Türk Dünyası Araştırmaları Yayını:3*, İstanbul, ss. 16–17.
- Özdeğer, H. (1982). Antep'te Pazar Ekonomisi, (16.Asırda Antep Pazarları ve Alınan Vergiler). *Türk Dünyası Araştırmaları*, sa. 20, İstanbul 1982, s.169.
- Özdeğer, H. (1996).Gaziantep. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Güzel Sanatlar Matbaası, c.XIII.,İstanbul, ss.466-468.
- Özdeğer, M. (2003). 19.Yüzyılda Uşak Şehrinde Esnaf ve Sanatkârlar. *Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri*, 9–10 Mayıs 2002,Bildiriler, İkinci Cilt, Globus, Dünya Basım Evi, İstanbul, s. 293.
- Özdemir, R. (1998). XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara. Kültür Bakanlığı Yayınları, II. Baskı, ss.226–249.
- Özsabuncuoğlu, İ.H.vd. (1999). Son Dönem Gaziantep Ekonomisi, *Cumhuriyetin 75.Yılına Armağan Gaziantep*, (Editör: Yusuf Küçükdağ), Gaziantep Üniversitesi Vakfı Kültür Yayınları, Gaziantep, s.32.
- Öztürk, M. (1990).Güneydoğu Anadolu'da Fiyatlar. *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi*, Tebliğler, Marmara Üniversitesi Türkiyat

- Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul 21–25 Ağustos 1989, TTK Basımevi Ankara, s. 105.
- Öztürk M. (2002). Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi. *Türkler*, c.X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 802.
- Öztürk T. (2002). Osmanlılarda Narh Sistemi. *Türkler*, c.XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.864.
- Pakalın, M.Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. c.I, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1993, ss.1–870.
- Pakalın, M.Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. c.II, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1993, ss.1–784.
- Pakalın, M.Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. c.III, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1993, ss. 1–670.
- Pamuk, Ş. (1984). *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi Ticaret, Sermaye, Üretim İlişkileri (1820 – 1913)*. Yurt yayınları: 9, Ankara, s.107.
- Pamuk, Ş. (1999). Osmanlılarda Para ve Enflasyon. *Cogito*, Osmanlılar Özel Sayısı, sa: 19, İstanbul, s.186.
- Pamuk, Ş. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. Tarih Vakfı YurtYayınları, İstanbul, s.210.
- Pekdoğan, C. (1999). *Gaziantep Ticaret Odası'nun 100 Yılı (1898–1998)*. Gaziantep Ticaret Odası Kültür Yayınları 99/3, Gaziantep, s.11.
- Sami, Ş. (1995). *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, ss.11–1574.
- Sami, Ş. (1324). *Kâmûsu'l-A'lâm*, c.5, Kaşgar Neşriyat, Ankara, s.3232.
- Sertoğlu, M. (1986). *Osmanlı Tarih Lûgati*. Enderun Kitab Evi, İstanbul, s.183.
- Tabakoğlu, A. (1986). *Türk İktisat Tarihi*. Dergâh Yayınları, İstanbul, s.411.
- Tuğlacı, P. (1985). *Osmanlı Şehirleri*. Milliyet yayınları, İstanbul, s.40.
- Turan, O. (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul, s.187.
- Tuş, M. (1993). *Sosyal ve Ekonomik Açından Konya (1756–1856)*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, s.199.
- Üçok, C. (1972). *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*. Ankara, s.158.
- Weber, M. (1966). *The City*. New York, pp.65–66.
- Uludağ, S. (1988). Abâ . *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c.I, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, s.5.
- Yılmazçelik, İ. (1995). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790–1840)*. Türk Tarih Kurumu, Ankara, ss.306–325.
- Yüksel, H. (1999). Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın (XVI ve XVII. Yüzyıllar). c.V, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss.49–55.

EKLER

**EK A. ŞER'İYYE SİCİLLERİ VE ARŞİV
BELGELERİNDEN ÖRNEKLER**

EK A.1. ŞER'İYYE SİCİLLERİ VE ARŞİV BELGELERİNDEN ÖRNEKLER

BOA, Cevdet Belediye, no:4495.

Handwritten signature or mark at the top of the page.

چنانچه در تشریح ...

و در ...

از ...

در ...

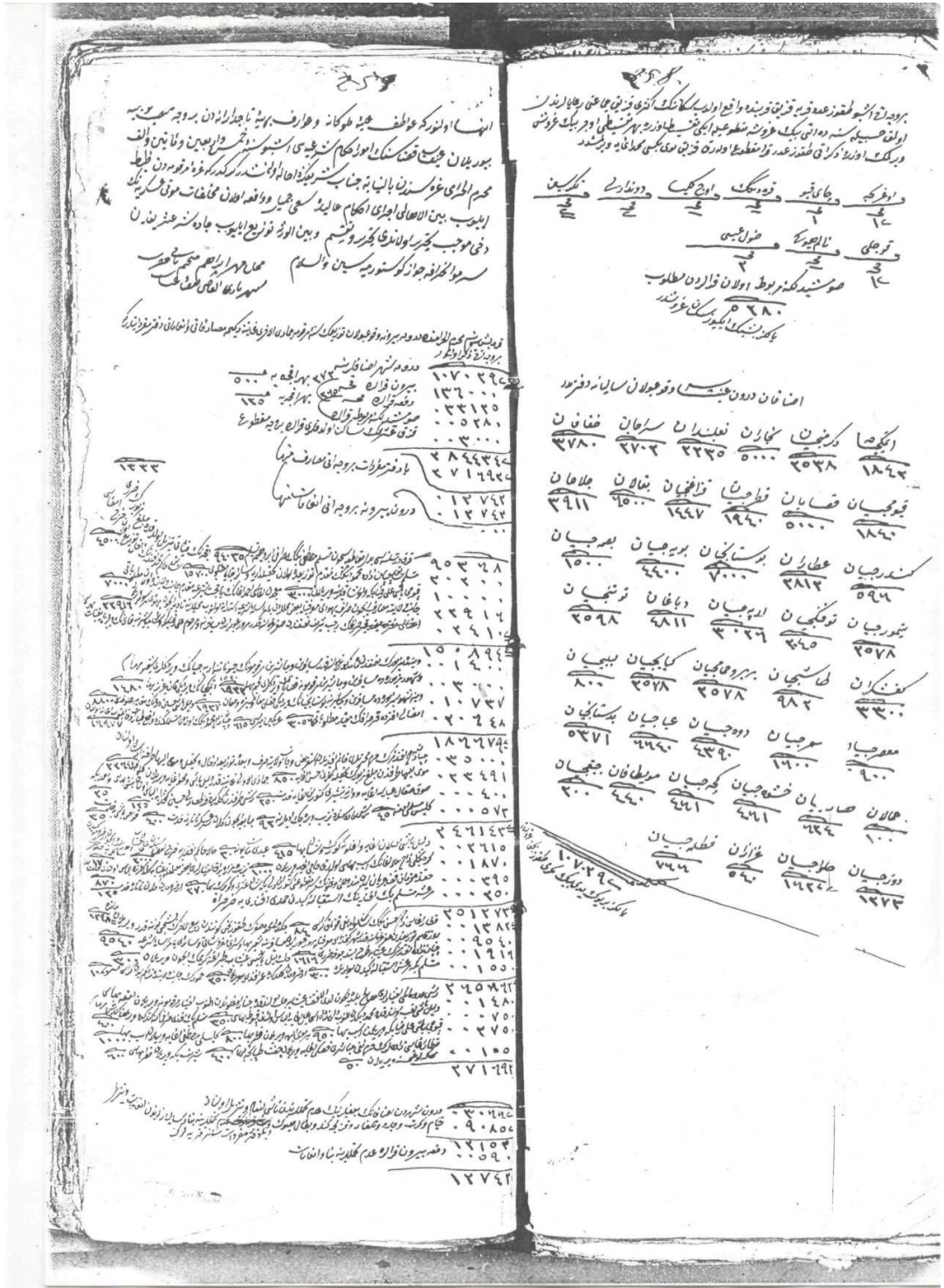
و در ...

و در ...

حلیہ و السیہ

عمال سازده اجرا اولیغین صلو عینتابی رضی بر محبس کجایت تشکیلی استعاضه دار علی نکلورده بوطیه
 تجار طرفین وارد اولور مضطه قنصودرت تقسیم قونین بیاپله اجرای ایجابی حاوی نوار داین تجرات
 بی اولی محبس اولایه حوالایه کجایت نطق قویو بی حضرتیه معایره لایق بو بیلو محبس کجایت تشکیل اولور
 محس اول اولور براتو حیدیه تجار سر وارمید اولیغین حاکم اندک کافه سنک انتخایه حیدیه تجار سن
 برینک تجار وکیل و اورویا تجار سن رضی بر نضر دیو طاط اولغ سابع تقسیم طرفین بر طاط
 مضطه ایسار ایسک نطق ایجابیه بنامی و براتو تجار اولیغین تقصیر وکیل دیو طاط تقسیمه
 اولور شبعه تا جراره فرین عی اعصابه و طایق ایجرا اولغین و محبس تجار نیک اعصابه لاقول برین
 نطق ایساضتم اولیغین و بر مشورع اوزره محبس نکلور ایق نطق اعضا نطق رضی ایجابیه لور
 رت اولیغین اولور ایق نطق اعضا نطق ایجابیه لور
 اسدلی نکلور مضطیه درجه احوال رشیه سن نطق اولور ایجابیه لور
~~استدلال نکلور مضطیه تجار سن محبس باطله خبر درین اولیغین نکلور نطق ایجابیه لور~~
 محبس حیدیه و بر صورت محبس و اورده رضی بر نطق قنصودرت تقسیمه لایق
 وایس نطق سوری سبک نطق

لایق
 نطق ایجابیه لور
 نطق ایجابیه لور
 نطق ایجابیه لور
 نطق ایجابیه لور
 نطق ایجابیه لور
 نطق ایجابیه لور
 نطق ایجابیه لور
 نطق ایجابیه لور

Ayntab Şer'iyye Sicili, no:142, s.258.

60
ایستاده بدین در قرآن مجید ما را تفسیر آن در زبان عربی و فارسی بطریق علمیه و در بیان معنی
آنچه در قرآن مجید است و در بیان معنی لغوی و اصطلاحی آن را شرح فرموده اند
و در بیان معنی لغوی و اصطلاحی آن را شرح فرموده اند
و در بیان معنی لغوی و اصطلاحی آن را شرح فرموده اند

صورت علم جنبه

جمله اولی از این کتب که در این باب است و آنست که هر چه در این باب است
یعنی در بیان معنی لغوی و اصطلاحی آن را شرح فرموده اند
و در بیان معنی لغوی و اصطلاحی آن را شرح فرموده اند
و در بیان معنی لغوی و اصطلاحی آن را شرح فرموده اند

کتابتکم مشرفین نظام العالم پدید آمدن کرده مشرفان بالذات الصواب محمد بن ادریس
و ابویوسف مشرفان است و سعاده و ابوحنوفه الحنفیه بطریق علمیه و در بیان معنی لغوی
و اصطلاحی آن را شرح فرموده اند و در بیان معنی لغوی و اصطلاحی آن را شرح فرموده اند
و در بیان معنی لغوی و اصطلاحی آن را شرح فرموده اند
و در بیان معنی لغوی و اصطلاحی آن را شرح فرموده اند

بصدقه جلاله پدید آمده است
ایست

در بیان معنی لغوی و اصطلاحی آن را شرح فرموده اند
و در بیان معنی لغوی و اصطلاحی آن را شرح فرموده اند
و در بیان معنی لغوی و اصطلاحی آن را شرح فرموده اند

کوفه	طاجیان	برجالیان	کابجیان	لبیجی	مصرعیان	برطو	بهارکنی	بوهران	بشلی	موجزل	کولبیجی
۱۶۴۰	۱۴۰۰	۱۲۰۰	۲۸۰۰	۶۵۰	۱۹۱۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
رومیان	عاجیان	بستانجی	مرلان	فصاری	جونی	مویطاز	تورهیک	کولتصار	کولتین	تیرکنی	کوجیه
۱۶۶۵	۱۸۱۰	۱۲۲۰	۱۳۰	۷۲۰	۳۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
فوزی	حلماچی	قرانان	فطرحی	کچی	نخلند	خوشه	مشتام	طولو	جاف	مفاده	زرکسل
۱۶۶۰	۳۰۰۰	۸۰۰	۱۲۲۰	۵۲۰	۲۲۲۰	۶۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

۱۲۲۷۱۶ مایه بران اولیاد بریزان

توزل	کلیجی	خار	خضه	موری	موری	موری	موری	موری	موری	موری	موری
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
توزل	کلیجی	خار	خضه	موری	موری	موری	موری	موری	موری	موری	موری
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

ناقص کبریا هم با ش
 در اعلیٰ العلیین بود و حضرت امین فب و یقین اونان فغید و همی فائق افکار
 بد تقواه یعنی با نام انبیا اولنور که عینت ان صلاح علی و تقوا الیه میراسته
 چون قوی شهیدانیه میراسته متدین و در بیکار بر اف بیک وجودی لایه
 در ازم اولدینان ایملی سنگ صفت مکرور لایه موصوف و امور فتواد
 افع اولان درت و صفایک معروف اولدین طرفین جبار اولدین بد فتم
 شیب بی های امور فتواد کتیز سنی سنگ الیه عقان اف نیک عهد کتیزی
 در ایجه سید و در کینه توجیه اولدین معاو کت اولدین جبار کتیز
 اولان درت و صفایک اوزر معاط قوی شهیدان کتیز سنی وقت انکار کتیز
 اولان کتیز سنی استیجور لایه اصار و نیکایه اطف و سیا راولت در کتیز
 بر وجب بیوردی عمل و حرکت و خلافین نوع و معا عت ایستیز جیوسه

ناقص کبریا هم با ش
 در اعلیٰ العلیین بود و حضرت امین فب و یقین اونان فغید و همی فائق افکار
 بد تقواه یعنی با نام انبیا اولنور که عینت ان صلاح علی و تقوا الیه میراسته
 چون قوی شهیدانیه میراسته متدین و در بیکار بر اف بیک وجودی لایه
 در ازم اولدینان ایملی سنگ صفت مکرور لایه موصوف و امور فتواد
 افع اولان درت و صفایک معروف اولدین طرفین جبار اولدین بد فتم
 شیب بی های امور فتواد کتیز سنی سنگ الیه عقان اف نیک عهد کتیزی
 در ایجه سید و در کینه توجیه اولدین معاو کت اولدین جبار کتیز
 اولان درت و صفایک اوزر معاط قوی شهیدان کتیز سنی وقت انکار کتیز
 اولان کتیز سنی استیجور لایه اصار و نیکایه اطف و سیا راولت در کتیز
 بر وجب بیوردی عمل و حرکت و خلافین نوع و معا عت ایستیز جیوسه

**EK B.1 ESNAF DAĞILIMINI GÖSTEREN
TABLOLAR**

4.2.1 1804–1832 Yıllarında Antep’te faaliyet gösteren esnaf grubu

1- Abacılar	21-Ekmekçiler	41-Leblebiciler
2- Alacacılar	22-Fadlacılar	42-Ma’aserciler
3- Arpacılar	23-Hamamcılar	43-Mutaflar
4- Attarlar	24-Hallaclar	44-Naccarlar
5-Bağçeciler	25- Haffaflar	45-Nalbantcılar
6-Bakkallar	26-Hamallar	46- Oturakcılar
7- Basmacılar	27-Helvacılar	47-Sarraclar
8- Bedestenciler	28-Hışvacılar	48-Semerciler
9- Berberler	29-Kahkeçiler	49-Tacir-i Ağnam
10-Bıçakçılar	30-Kasarcılar	50-Taşçılar
11-Bostancılar	31-Kassablar	51-Tuzcular
12-Boyacılar	32-Katırcılar	52-Tüfenkçiler
13-Börekçiler	33-Kazgancılar	53-Tütüncüler
14-Cullahlar	34-Kazzazlar	54-Yapıcılar
15- Çubukçular	35-Kebabçılar	55-Zerzevatçılar
16-Çulcular	36-Keçeciler	
17-Debbağlar	37-Keşişger	
18-Değirmenciler	38-Kendirciler	
19-Demirciler	39-Kirişçiler	
20-Deveciler	40-Kuyumcular	

4.2.2 Esnaf Gruplarının Meslekî Özelliklerine Göre Dağılımı XIX. Yüzyıl

Hizmet Üretimi	Kullanılmamış Eşya Satımı	Hayvan Alım-Satımı	Yiyecek-İçecek	Dokuma-Giyim	Deri Sanayi
1.Bedestenci 2.Berber 3.Hamamcı 4.Nalbant Toplam:4 % 7.27	1.Oturakçı Toplam:1 % 1.82	1.Tüccar-ı Ağnam Toplam:1 % 1.82	1.Bağçeci 2. Bakkal 3.Bostancı 4.Börekçi 5.Değirmenci 6.Ekmekçi 7.Helvacı 8.Kahkeci 9.Kasab 10.Kebabcı 11.Leblebici 12.Ma'sereci 13. Tuzcu 14.Tüccar-ı Ağnam 15.Tütüncü 16.Zerzevatçı Toplam:16 % 29.09	1.Abacı 2.Alacacı 3.Basmacı 4.Boyacı 5.Cullah 6.Çulcu 7.Hallaç 8.Hışvacı 9.Kassar 10.Kazzaz 11.Kendirici 12.Muytaf Toplam:12 % 21.8	1.Debbağ 2.Fadlacı 3.Haffaf 4.Keçeci 5.Kefişger 6.Sarraç 7.Semerci Toplam:7 % 12.73
İnşaat	Nakliye	Maden	Silah	Küçük İmalâtçı	Sağlık
1.Demirci 2.Kirişçi 3.Neccar 4.Taşçı 5.Yapıcı Toplam:5 % 9.09	1.Deveci 2.Hamal 3.Katırcı Toplam:3 % 5.46	1.Kazgancı 2.Kuyumcu Toplam:2 % 3.64	1.Bıçakçı 2.Tüfenkçi Toplam:2 % 3.64	1.Çubukçu Toplam:1 % 1.82	1.Attar Toplam:1 % 1.82

4.2.3 Esnaf gruplarının fonksiyonlarına göre dağılımı

Mal Üretimi	Hizmet Üretimi	Alım- Satım
1.Abacı	1. Bedestenci	1. Arpacı
2.Alacacı	2. Berber	2.Attar
3. Bağçeci	3. Değirmenci	3. Bakkal
4. Basmacı	4. Demirci	4. Fadlacı
5. Bıçakçı	5. Deveci	5.Kasab
6. Bostancı	6. Hallaç	6.Kazzaz
7. Boyacı	7. Hamal	7.Oturakçı
8. Börekci	8. Hamamcı	8.Tuzcu
9.Cullah	9. Kasar	9.Tüccar
10.Çubukçu	10. Katırcı	10. Tütüncü
11.Çulcı	11. Kebabcı	
12.Debbağ	12. Kirişci	
13. Ekmekçi	13. Nalbant	
14. Haffaf	14. Neccar	
15.Helvacı	15. Taşcı	
16.Hışvacı	16. Yapıcı	
17.Kahkeci		
18.Kazgancı		
19.Keçeci		
20.Kendirici		
21.Kefişger		
22.Kuyumcu		
23.Leblebici		
24.Ma'asereci		
25.Muytaf		
26.Sarrac		
27.Semerci		
28. Tüfenkci		
29.Zerzevatçı		
Toplam:29 %52.72	Toplam:16 %29.09	Toplam:10 %18.19

4.2.3.1 Hizmet Üretimi Yapan Esnafın Dağılımı

Nakliye	İnşaat	Yiyecek	Sağlık- Temizlik	Diğerleri
1. Deveci 2. Hamal 3. Katırcı 4. Nalbant	1. Demirci 2. Neccar 3. Kirişçi 4. Taşçı 5. Yapıcı	1. Değirmenci 2. Kebapçı	1. Berber 2. Hamamcı	1. Bedestenci 2. Hallac 3. Kassar

4.2.3.2 Mal Üretimi Yapan Esnafın Çeşitli Kategorilere Göre Dağılımı

Dokuma	Deri	Maden	Gıda	Diğerleri
1. Abacı 2. Alacacı 3. Basmacı 4. Boyacı 5. Cullah 6. Çulcu 7. Hışvacı 8. Keçeci 9. Kendirci 10. Muhtaf	1. Debbâğ 2. Haffaf 3. Semerci 4. Sarrac 5. Kefişger	1. Bıçakçı 2. Kazgancı 3. Kuyumcu 4. Tüfençi	1. Bağçeci 2. Bostancı 3. Börekçi 4. Ekmekçi 5. Helvacı 6. Kahkeci 7. Leblebici 8. Ma'asereci 9. Zerzavatçı	1. Çubukcu

ÖZGEÇMİŞ

Esmâ Özlem Tiryaki, 1976 yılında Amasya’da doğdu. Gaziantep Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden 1998 yılında mezun oldu. Esmâ Özlem Tiryaki orta derecede İngilizce bilmektedir. 1999 yılından beri Özel Seçkin Koleji’nde tarih öğretmeni olarak çalışmaktadır.

VITAE

Esmâ Özlem Tiryaki was born in Amasya in 1976. She graduated from the Department of History, Faculty of Arts and Sciences at Gaziantep University in 1998. She has been working as a teacher of History since 1999 at Private Seçkin Collage.